

Uden Tvivl - med fuldkommen Ret Hvor lå Sciringes heal?

En historiografisk gjennomgang av forskernes syn på spørsmålet.

[Denne artikkelen anses av forfatteren som et råmanuskript som kan bli oppdatert når andre relevante kilder blir kjent eller tilgjengelig. Forfatteren har til hensikt å publisere en forkortet og redigert utgave av artikkelen. Forfatteren tar gjerne imot kommentarer og korreksjoner til artikkelen: kjell.olav.masdalen@aaks.no].

Kjell-Olav Masdalen

Dennoch aber ist auch hier einmahl das Wahrscheinliche nicht das Wahre gewesen; man hat zu früh gerathen und emendiert, statt sorgsam nachzusehen
(F.C. Dahlmann 1822, professor ved universitetet i Kiel).

Innledning og problemstilling

Heilt sia professor og universitetsbibliotekar Jacob Fredrik Neikter¹ (1744-1803) ved universitetet i Uppsala i 1802 skreiv at *Sciringes heal* i Ohtheres beretning til kong Alfred tilsvarte *Skringssal* i Vestfold², har det vært en nesten unison enighet om at stedets lokalisering er riktig bestemt. I 1823 skreiv den danske filologen Rasmus Kristian Rask (1787-1832) følgende: ”Nogle Venner i Stokholm gjorde Forfatteren først opmærksom på denne Fejltagelse [Rask identifiserte *Sciringes heal* med Konghelle], samt på en Disputats af *J. F. Neikter* med Tittel: *Observationum historico-geographicarum particula*. Upsaliæ 1802, hvor den rigtige Forklaring uden Tvivl er fremsat første Gang; ti *Schöning* bifaldt Langebeks Gisning, og *Porthan* anså den for ikke usandsynlig, ja *Gerstenberg* optog den som afgjort. Men Neikter har med fuldkommen Ret henført dette *Sciringesheal* til Stedet *Skirings-salr*, som nævnes to Gange af Snorre i det 49 Kap. af Ynglingasaga efter Schönings Udgave, i det 50 efter Peringskölds og det 25 i Grundtvigs danske Oversættelse, hvor det kaldes *Skirings-Hald*”.³

Med ytterst få forbehold har forskerne deretter ”uden Tvivl” slutta seg til Neikters og Rasks syn på spørsmålet. Jeg skal seinere i artikkelen komme tilbake til en rekke forskeres syn på og argumentasjon for, eller kanskje riktigere, mangel på argumentasjon for deres standpunkt til spørsmålet, og skal i denne omgang nøye meg med noen få eksempler. I 1969 publiserte Charlotte Blindheim (1917-2005) en kort oppsummering av Kaupangundersøkelsen i tidsskriftet *Viking*. Her skriver hun: ”This community must have based its maintenance on trade and handicraft, not on agriculture. *There can be no doubt that it is Ottars’s port which we have uncovered here*”.⁴ I 2007 skreiv Dagfinn Skre følgende: ”Despite the discrepancies in datings, the evidence for a substancial non-agrarian 9th-century settlement at Kaupang was overwhelming. And when Blindheim published the first summation of her results in 1969, she concluded that Ohthere’s *Skiringssal* had been found. Since then nobody has seriously disputed that conclusion. Her excavations and research had

¹ [20. jan. 2010]. http://sv.wikipedia.org/wiki/Jacob_Fredrik_Neikter

² Neikter 1802, s. 2f.

³ Rask 1815/1823, s. 383.

⁴ Blindheim 1969, s. 38.

provided the answer to one of the two main questions in the puzzle. The port Skiringssal, which Ohthere visited, was located at the Kaupang farm in Tjølling, Vestfold”.⁵

Skre har nesten rett. Faktum er at ingen, med ett unntak, har noensinne ”seriously disputed” plasseringa av *Sciringes heal*. Unntaket er en publikasjon av den islandske granskeren Einar Gunnar Birgisson som blei gitt ut i 2006: ”Ohthere’s *Sciringes heal* was situated in the Rogaland or Vest-Agder county in south-western Norway, most likely at the Huseby/Lunde central-place complex on the Lista peninsula in the Vest-Agder county. Ohthere’s report in the Old English Orosius: a critical approach”.⁶ Forskerne har i hovedsak ukritisk lett etter argumenter som kunne underbygge deres egen oppfatning av plasseringa av *Sciringes heal*. Etter at Neikter kobla *Sciringes heal* med Skiringssal, har forskerne i hovedsak forsøkt å dokumentere at *Sciringes heal* tilsvarte Skiringssal, uten seriøst å behandle den informasjon kildene gir som kan bestride denne oppfatninga. Jeg skal seinere i artikkelen redegjøre nærmere for dette.

Påstanden om at *Sciringes heal* tilsvarte *Skiringssal* (Kaupang) bygger i hovedsak på tre sett av argumenter; navnelikhet- og antatt betydningssammenfall mellom *Sciringes heal* og *Skiringssal*, at *Sciringes heal* betegnes av Ohthere som *an port* og på det forhold at det arkeologisk er bevist at det på 800- og 900-tallet fantes en handelsplass på gården Kaupangs grunn ved Viksfjorden øst for Larvik, som i alle fall i en periode på 800-tallet hadde heilårsbusetning.⁷ Det første argumentet har etter hvert vist seg vanskelig å begrunne filologisk, da det ikke lar seg gjøre å opprettholde påstanden om en språklig forbindelse mellom *heal* og *sal*. Det andre argumentet som bygger på at *Sciringes heal* i Ohtheres beretning betegnes som *an port* er også problematisk, all den tid *an port* kan ha flere betydninger, ikke bare et sted der det foregikk handel, men kan også bety *havn*, f.eks. i betydning en trygg plass der fartøy kan søke ly. Det tredje argumentet, at det fantes et handelssted eller en handelsby ved Viksfjorden på Ohtheres tid, er ikke et tilstrekkelig bevis for at *Sciringes heal* tilsvarte *Skiringssal* (Kaupang), men kun én indikasjon på at *Sciringes heal* kan ha ligget i Vestfold.

Det mest kritikkverdige i forskernes behandling av spørsmålet er at de så lett godtar de argumenter som kan tale for den alminnelige oppfatninga av hvor *Sciringes heal* lå, mens de overser eller unnlater å behandle de argumenter som taler imot. Blindheims og Skres konklusjoner referert til ovenfor er eksempler på dette. Utgangspunktet synes å ha vært, at dersom en arkeologisk kan dokumentere at det har eksistert et handelssted i *Skiringssal*, så er dette et tilstrekkelig bevis for å kunne konkludere med at *Sciringes heal* var lokalisert til *Skiringssal*. Et tilstrekkelig bevis basert på konstateringen av at det lå en handelsplass i *Skiringssal* forutsetter imidlertid falsifisering av alternative plasseringer av *Sciringes heal* innenfor det område Ohtheres beretning forteller at *Sciringes heal* lå. Slik falsifisering har ikke funnet sted, og er sannsynligvis heller ikke mulig å gjennomføre fullt ut.

Med noen ytterst få unntak har forskerne ikke behandla argumenta mot at *Sciringes heal* kan ha ligget så langt øst som i Vestfold. Jeg skal komme tilbake til det seinere i artikkelen og i denne omgang nøye meg med et par eksempel: Ohthere forteller: ”& on þæt steorbord him bið ærest Ira land, & þonne ða igland þe synd betux Ira lande & þissum lande; þonne is þis land [England/Wessex] oð he cymð to Sciringes heale, & ealne weg on þæt bæcbord Norðweg”.⁸ Oversatt til norsk: ”og på hans styrbord side var først *Ira land* og så de øyer som er mellom *Ira lande* og dette land [England/Wessex]. Så er dette land [England/Wessex] til han kommer til *Sciringes heale*, og heile veien på babord side *Norðweg*”. Følgende kommentar er foreløpig tilstrekkelig: Det er heilt umulig å ha

⁵ Skre 2007, s. 152.

⁶ Jfr. Birgisson 2006 og Birgisson 2008, s. 144-150.

⁷ Skre 2004, s. 29ff og 75ff.

⁸ Batley 2007, s. 47.

England/Wessex på styrbord side heilt fram til *Sciringes heal* dersom stedet tilsvarer Skiringssal (Kaupang) i Vestfold.

Det er også problematisk å ta som en selvfølge at det geografiske området som Ohthere kalte *Norðweg* strakte seg heilt øst til Vestfold på den tida da Ohthere seilte fra *Halgoland* til *Hæpum* (Hedeby) via *Sciringes heal*. Det er forståelig at forskerne på 1800-tallet og langt opp på 1900-tallet ut fra samtidens kunnskap om spørsmålet fant det uproblematisk at Ohthere hadde Norge på babord side heilt fram til Vestfold. Sia den tid har synet på Norges utbredelse på 800-tallet, også etter slaget i Hafrsfjord, endra seg radikalt. Jeg nøyer meg i denne omgang med å vise til Claus Krag's arbeider med temaet⁹, men vil komme mer detaljert tilbake til spørsmålet seinere i artikkelen. Men Ohthere gir en så detaljert beskrivelse av 800-tallets Norge at det aleine burde ha fått forskerne til å stille noen kritiske spørsmål til den vanlige oppfatninga av hvor *Sciringes heal* lå.

Et anna forhold som gir grunn til undring over vår tids forskeres standpunkt til spørsmålet, er den massive taushet som er vist artikkelen av Einar Gunnar Birgisson referert til ovenfor. Hvorfor utsetter ikke forskerne Birgissons artikkel for kritikk? Skyldes det at mange forskere har investert så mye av sin faglige prestisje i at *Sciringes heal* er å anse som Kaupang i Vestfold? Dette spørsmålet vil jeg ikke forsøke å besvare i denne artikkelen.

Denne artikkelen har da følgende målsetting: 1) En historiografisk framstilling av forskernes syn på hvor *Sciringes heal* lå. 2) En analyse av de argumenter forskerne gir for sine standpunkt og holdbarheten i argumenta, særlig når det gjelder lokaliseringen av *Sciringes heal* til Kaupang i Vestfold. 3) Et forsøk på å sannsynliggjøre en mer vestlig lokalisering av *Sciringes heal*.

Kong Alfred og den gammelengelske Orosius med Ohtheres beretning

Den gammelengelske Orosius (Old English Orosius), heretter referert til som OE Orosius, har sitt navn etter den spanske teolog og historiker Paulus Orosius (ca. 380-nevnt i 418). Hans verdenshistorie i sju bind, *Historiarum libri septem adversus paganos* (Sju bøker om historie mot hedningene), omhandler verdenshistoria fra skapelsen til år 415/417 e.Kr. Det er et ukritisk kompilatorisk arbeid, men var høyt ansett i middelalderen. Verket innledes med en geografisk oversikt over verden. På slutten av 800-tallet lot Alfred den store (849-899, konge fra 871) Orosius oversette til angelsaksisk (gammelengelsk). Oversettelsen følger i hovedsak Orosius, men pga. Orosius mangelfulle beskrivelse av Nord-Europa, er verket utvida med en mer nøyaktig fortegnelse over folkegrupper i dette området. I tillegg, og som gjør verket spesielt verdifullt også i dag, er det føyd til tre "reisebeskrivelser" fra andre halvpart av 800-tallet; Ohtheres seilas fra sin heimstad i *Halgoland* til Kvitsjøen, fra *Halgoland* til Hedeby via *Sciringes heal* og Wulfstans seilas fra Hedeby til *Truso*, som lå ved innsjøen Družno (Jezioro Družno), litt syd for Elbląg og øst for utløpet av Wisła.¹⁰

Det er ikke mulig å gi en nøyaktig datering av når Ohtheres beretning blei skrevet ned ved kong Alfreds hoff. I litteraturen oppgis ei tidsramme fra slutten av 860-åra og fram til 900-tallet. Janet Bately antar at Orosius blei oversatt mellom 889 og 899, fortrinnsvis i begynnelsen av 890-åra. Men Ohtheres og Wulfstans reiseberetninger blei nødvendigvis ikke skrevet ned på den tida. Det kan ha skjedd både før og etter tidspunktet da OE Orosius blei skrevet ned. Det er blant anna antyda at en skriver kan ha føyd deres beretninger til OE Orosius på et seinere tidspunkt. Like lite vet vi om det nøyaktige tidspunktet for når Ohthere og Wulfstan foretok sine reiser, eller hvor lang tid det tok fra reisene fant sted til de to fortalte

⁹ Jfr. f.eks. Krag 1995, s. 84ff og 2009, s. 46ff.

¹⁰ Jfr. f.eks. Schnall 1981, s. 169. Odenstedt 1994, s. 148. Krag 1995, s. 78f. Bately 2007, s. 18. Valtonen 2008, s. 1f.

om dem ved kong Alfreds hoff. Sjøl om de fleste vil tidfeste seilasene til omkring 890, kan de ha funnet sted i perioden fra 870-åra til seint i 890-åra.¹¹

OE Orosius er bevart i to kopier som befinner seg i British Library; the Lauderdale manuscript eller Tollemache manuscript (BL, Additional 47967), og the Cotton manuscript (BL Cotton Tiberius B.i), samt fragmenter av to andre manuskripter. Både Lauderdale- og Cotton-manuskriptet er avskrifter av tidligere avskrifter av originaldokumentet, kanskje kan det ligge flere ledd imellom. Lauderdale-manuskriptet er datert til første halvdel av 900-tallet (925-950) og Cotton-manuskriptet til første halvdel av 1000-tallet.¹²

Ohtheres beretning er dels gjengitt i Lauderdale-manuskriptet, dels i Cotton-manuskriptet, og utgjør samla 112 linjer i manuskriptene. Den delen som omhandler Ohtheres seilas fra *Sciringes heal* til Hedeby er gjengitt i Cotton-manuskriptet og utgjør 25 manuskriptlinjer.¹³ Det er dermed relativt sett en begrenset mengde informasjon Ohthere gir om sin lange reise fra Hålogaland til Hedeby. Men i tillegg gir Ohthere en nokså omfattende beskrivelse og avgrensning av det landområdet han kaller *Norðmanna land*, nordmennenes land. Denne delen av Ohtheres beretning utgjør 22 manuskriptlinjer.¹⁴

I tillegg er det et avsnitt i OE Orosius som beskriver hvor syddanene og norddanene budde. Dette avsnittet, som utgjør 15 manuskriptlinjer, har blant anna betydning for forståelsen av hvilket område som på Ohtheres tid blei betegna som Danmark, et landområde Ohthere nevner to ganger i sin beretning om seilasen fra *Sciringes heal* til Hedeby.¹⁵ Dessuten er det et par avsnitt på til sammen 10 manuskriptlinjer i Wulfstans beretning som gir opplysninger om tilhørigheten til enkelte av de syddanske øyene og til visse landområder i det sydlige Sverige.¹⁶ De aktuelle passusene i OE Orosius beskrevet ovenfor gjengis i samme rekkefølge i neste kapittel, først på gammelengelsk, så på moderne engelsk etter Bately og til slutt på norsk.¹⁷

Ohthere forteller sjøl at han budde i et område som hette *Halgoland* (vanligvis identifisert om Hålogaland), og at ingen nordmann budde lenger nord enn ham. Ohtheres bustad er ikke kjent, men de fleste forskere vil ut fra de seilingsdistanser han oppgir til Kvitsjøen, og ut fra det arkeologiske materialet, sette nordgrensa for hans mulige bustad til Nord-Troms. De fleste gjetninger går i retning av området Senja-Malangen-Kvaløya, men også Vannøy i Nord-Troms og Vestvågøy i Lofoten er nevnt.¹⁸

Ohthere forteller i sin beretning at han var en velstående mann. Han hadde 600 usolgte tamrein, seks av dem var såkalte lokkerein. Men han hadde likevel ikke mer enn 20 kyr, 20 sauer og 20 griser. Den lille jorda han pløyde, pløyde han med hest. Rikdommen hans kom helst fra skatten finnene/samene betalte, som besto av dyrehuder, fuglefjær, hvalbein og tauverk laget av hud fra hval og sel.¹⁹

Denne rikdommen på forskjellige produkter, samt hans ekspedisjon til Kvitsjøen, der han forteller om fangst av hvalross og hval, er trulig grunnlaget for hans ferd mot syd til Hedeby via *Sciringes heal*. Ohthere synes å ha vært en mektig mann i sin landsdel, kanskje en høvding/stormann, og hans makt og rikdom kan ha vært grunnlagt på hans tilgang på forskjellige råvarer/produkter og handel med disse råvarene/produktene. Det er grunn til å tru at hans ferd mot sør ikke var en ekspedisjon, men ei handelsferd der han solgte sine produkter og kjøpte de nødvendighets- og luksusvarer en høvding og hans hushold hadde behov for. Om

¹¹ Bately 1980, s. lxxxvi-xcii. Valtonen 2008, s. 262ff.

¹² Bately 2007, s. 19. Valtonen 2008, s. 259f. Manuskriptene er gjengitt i faximile i Bately 2007, s. 10-17.

¹³ Bately 2007, s. 10-14.

¹⁴ Bately 2007, s. 12f.

¹⁵ Bately 2007, s. 10.

¹⁶ Bately 2007, s. 14f.

¹⁷ Bately 2007, s. 43-50. Jfr. oversettelse til dansk; Lund 1983, s. 20ff.

¹⁸ Jfr. f.eks. Simonsen 1957, s. 7f. Valtonen 1988, s. 57f. Valtonen 2008, s. 289. Englert 2007, s. 122f.

¹⁹ Bately 2007, s. 45f. Lund 1983, s. 22.

han hadde foretatt slike handelsferder mot sør flere ganger er ikke kjent, men slett ikke utenkelig.

Ohtheres beskrivelse av seilassen til og fra Sciringes heal

Ohtheres beretning om seilassen til og fra *Sciringes heal* er bygd opp fra sjømannens ståsted; fartøyet han befant seg om bord i. Han beretter om utseilte distanser i dager, orienterer seg ved hjelp av styrbord og babord og hvilke land/områder som passerer på styrbord og babord side. Han oppgir også hvilke folkegrupper som budde i enkelte områder og hvilket land enkelte øyer tilhørte. Dessuten oppgir han i beskrivelsen av nordmennenes land bredda på dette landet i nord, på midten og i syd.²⁰

Ohthere forteller at i den sydlige del av landet er det *an þort* som kalles *Sciringes heal*. Han gir noen få opplysninger om hvor lang tid det tar å seile fra Hålogaland til *Sciringes heal* og fra *Sciringes heal* til Hedeby. Fra Hålogaland til *Sciringes heal* kunne en ikke seile på én måned (28 dager)²¹, dersom en la bi om natta og hver dag hadde gunstig vind. Fra *Sciringes heal* til Hedeby seilte han i fem dager. Tidsangivelsen for seilassen fra *Sciringes heal* til Hedeby er dessuten todelt: Fra *Sciringes heal* hadde han Danmark på babord side og det åpne hav på styrbord side i tre dager. I de to neste dagene før han kom til Hedeby hadde han på styrbord side *Gotland* (Jylland) og *Sillende* og mange øyer, dessuten på babord side de øyer som tilhørte Danmark.

Ohthere orienterer seg som enhver sjømann ved å oppgi hvilke land/områder som lå på styrbord og babord side. På seilassen ned fra Hålogaland hadde han først *Ira land* (*Iceland*?) på styrbord side, deretter de øyer som lå mellom *Ira land* og ”þissum lande” (England/Wessex). Deretter lå ”þis land” (England/Wessex), underforstått fortsatt på styrbord side, inntil han kom til *Sciringes heal*. Heile veien mens han seilte ned til *Sciringes heal* lå *Norðweg* på babord side. Syd for *Sciringes heal* skar et stort hav (”swyðe mycel sæ”) seg flere hundre mil opp i landet. Det var breiere enn noen kunne se over. På den andre sida lå først *Gotland* (Jylland), deretter *Sillende*.

Da han seilte fra *Sciringes heal* til Hedeby, lå *Denemearc* på babord side og på styrbord side lå det åpne hav (”widsæ”) i tre dager. Det framgår ikke klart av teksten om også Danmark lå på babord side i tre dager. I de to siste dagene før han kom til Hedeby hadde han til styrbord *Gotland* (Jylland) og *Sillende* (Sønderjylland) og mange øyer. I disse to dagene hadde han dessuten på babord side de øyer som tilhørte *Denemearce*.

Ohthere forteller at Hedeby, som var endepunktet for hans seilas fra Hålogaland, tilhørte danene, og lå mellom stedene der venderne, sakserne og anglerne var busatt. I områda som han kaller *Gotland*, *Sillende* og de mange øyer, budde anglerne ”før de kom her til landet” (”ær hi hider on land coman”), dvs. før de kom til England.

Tekst på gammelengelsk, moderne engelsk og moderne norsk

Den gammelengelske teksten og oversettelsen til moderne engelsk gjengitt nedenfor er henta fra Jane Bately (ed.): ”Text and translation: the three parts of the known world and the geography of Europa north of the Danube according to Orosius’ *Historieae* and its Old English version”.²² Den norske teksten bygger på Bately’s engelske oversettelse og på Niels Lunds og Ove Jørgensens²³ oversettelse til dansk. Jeg har forsøkt å legge meg tett opp til ordbruk og ordstilling i den gammelengelske teksten, slik at den norske oversettelse kan bli litt oppstylta i ordsammensetningen. For øvrig bruker jeg i den norske oversettelse alltid

²⁰ Bately 2007, s. 47. Lund 1983, s. 23f.

²¹ Jfr. Englert 2007, s. 123.

²² Bately 2007, s. 41-50.

²³ Lund 1983, s. 19-27. Jørgensen 1985, s. 78ff, 85ff, 95f, 99, 103, 108ff, 113f.

originalnavna i kursiv. Der det ikke er noen tvil om hva originalnavna betegner, er navna i moderne rettskrivning føyd til i hakeparantes. Jeg bruker dessuten konsekvent originalens navn på beretteren; *Ohthere*, på norsk Ottar. I tillegg bruker jeg også konsekvent originalens *an port/porte* uten oversettelse til norsk. Dette fordi det er usikkert hvilket ord *port* bør oversettes med, og fordi det vil forstyrre den seinere diskusjon av hva ordet kan bety.

Ohtheres seilas fra Hålogaland til Hedeby via *Sciringes heal*:

Gammelengelsk tekst::

Ohthere sæde þæt sio scir hatte Halgoland þe he on bude. He cwæð þæt nan man ne bude be norðan him. Þonne is an port on suðewardum þæm lande, þone man hætt Sciringes heal. Þyder he cwæð þæt man ne mihte gesealian on anum monðe, gyf man on niht wicode 7 ælce dæge hæfde ambyrne wind, 7 ealle ða hwile he sceal seglian be lande; 7 on þæt steorbord him bið ærest Ira land, 7 þonne ða igland þe synd betux Ira lande 7 þissum lande. Þonne is þis land oð he cymð to Sciringes heale, 7 ealne weg on þæt bæcbord Norðweg. Wið suðan þone Sciringes heal fylð swyðe mycel sæ up in on ðæt land, seo is bradre þonne ænig man ofer seon mæge, 7 is Gotland on oðre healfe ongean 7 siððan Sillende. Seo sæ lið mænig hund mila up in on þæt land. 7 of Sciringes heale he cwæð þæt he seglode on fif dagan to þæm porte þe mon hætt æt Hæpum, se stent betuh Winedum 7 Seaxum 7 Angle 7 hyrð in on Dene. Þa he þiderweard seglode fram Sciringes heale, þa wæs him on þæt bæcbord Denemearc 7 on þæt steorbord widsæ þry dagas; 7 þa, twegen dagas ær he to Hæpum come, him wæs on þæt steorbord Gotland 7 Sillende 7 iglanda fela - on þæm landum eardodon Engle, ær hi hider on land coman – 7 hym wæs ða twegen dagas on ðæt bæcbord þa igland þe in Denemearce hyrað.

Engelsk (etter Bately):

Ohthere said that the district in which he lived is called Hålogaland. He said that no one lived to the north of it [*or him? or them?*]. Then there is a *port* in the southern part of the land which is called *Sciringes healh* [Kaupang]. To this he said that it was not possible to sail in a month, if he camped [lodged?] at night and each day had a favourable wind; and all the time he must sail along the coast; and on the starboard side there will be first the land of the *Irar* [Ireland] and then the islands [Orkneys and Shetlands] that are between Ireland and this land [i.e., Britain]. Then this land is in that position until he comes to *Sciringes healh* [Kaupang], and all the way on the port side North Way [Norway]. To the south of *Sciringes-healh*, a very great sea penetrates up into the land; it is broader than any man may see over; and *Gotland* [Jutland] is on the other side opposite to it and afterwards *Sillende*. The sea stretches many hundred miles up into the land. And from *Sciringes healh* [Kaupang] he said that he sailed in five days to that *port* which is called “at the Heaths” [Hedeby], which stands between Wends and Saxons and *Anglo* and is subject [or belongs] to the Danes. When he sailed towards that place from *Sciringes healh* [Kaupang], then Denmark was on his port side and the open sea on his starboard side for three days. And then, for two days before he came to the Heaths [Hedeby], Jutland and Sillende and many islands were on his starboard side - in those lands the English lived, before they came to this country - and for two days the islands that are subject [*or belong*] to Denmark were then on his port side.

Norsk:

Ohthere sa at det området heter *Halogaland* [Hålogaland²⁴] der han budde. Han sa at ingen mann budde nord for ham. Der er *an port* i den sydlige del av landet som heter *Sciringes heal*. Dit, sa han, at en ikke kan seile på én måned, dersom en la bi om natta og alle dager hadde gunstig vind, og heile tida måtte han seile langs landet, og på hans styrbord side var først *Ira land* og så de øyer som er mellom *Ira land* og dette land [England/Wessex]. Så er dette land [England/Wessex] til han kommer til *Sciringes heale*, og heile veien på babord side *Norðweg* [Norge]. I syd for dette *Sciringes heal* skjærer en veldig stor sjø seg opp i landet, som er breiere enn noen mann kan se over, og er *Gotland* [Jylland] på andre side tvers over og deretter *Sillende* [Sønderjylland]. Denne sjø strekker seg mange hundre mil opp i landet. Og fra *Sciringes heale* sa han at han seilte i fem dager til *þæm porte* som er kalt *æt Hæpum* [Hedeby], som ligger mellom *Winedum* [venderne] og *Seaxum* [sakserne] og *Angle* [anglerne] og hører til (er underlagt) Dene [danene]. Da han seilte mot det sted fra *Sciringes heale*, da var på hans babord side *Denearc* [Danmark] og på hans styrbord side åpen sjø i tre dager, og så, to dager før han kom til *æt Hæpum* [Hedeby], var på hans styrbord side *Gotland* [Jylland] og *Sillende* [Sønderjylland] og mange øyer - i disse land budde *Engle* [anglerne], før de kom hit til dette land [England/Wessex] og var da i to dager på hans babord side øyene som tilhører *Denearce* [Danmark].

Ohtheres forteller også at ”*Norðmanna land*” (nordmennenes land) var meget langt og meget smalt. Alt land som kan brukes til beite og dyrking ligger ved havet. Mot øst og langs med det dyrkbare landet ligger vide fjellstrekninger. Det dyrkbare land er breiest mot øst (i syd), og blir smalere jo lenger enn kom nordover. Mot øst er det kanskje litt breiere enn 60 mil, på midten er det 30 mil eller breiere og i nord, hvor det var smalest, kunne det være tre mil tvers over til fjellene. Fjellene var noen steder så breie at det tok to veker å krysse dem, noen steder så breie at de kunne krysses på seks dager. Langs med den søndre del av landet på den andre sida av fjellene er *Sweoland*, langt opp imot nord, og kvenenes land grenset opp til landet i nord.

Gammelengels tekst:

He sæde ðæt Norðmanna land wære swyþe lang 7 swyðe smæl. Eal þæt his man aþer oððe ettan oððe erian mæg, þæt lið wið ða sæ; 7 þæt is þeah on sumum stowum swyðe cludig, 7 licgað wilde moras wið eastan 7 wið uppon, emnlange þæm bynum lande. On þæm morum eardiað Finnas. 7 þæt byne land is easteward bradost 7 symle swa norðor swa smælre; eastewerd hit mæg bion syxtig mila brad oþþe hwene brædre, 7 middeward þritig oððe bradre; 7 norðeward, he cwæð, þær hit smalost wære, þæt hit mihte beon þreora mila brad to þæm more, 7 se mor syðþan on sumum stowum swa brad swa man mæg on twam wucum oferferan, 7 on sumum stowum swa brad swa man mæg on syx dagum oferferan. Þonne is toemnes þæm lande suðewardum, on oðre healfe þæs mores, Sweoland, oþ þæt land norðeward, 7 toemnes þæm lande norðewardum Cwena land.

Engelsk (etter Bately):

²⁴ Helgeland?

He said that the land of Northmen [Norwegians] was very long and very narrow. All of it that may be grazed or ploughed, that lies along the sea, and that is nevertheless very rocky in some places, and wild moors [or mountains?] lie to the east and above, running parallel to the inhabited land. On the moors dwell Finnas. And the inhabited land is broadest towards the east [i.e., southern Norway], and ever the further north the narrower; to the east it may be sixty miles broad or somewhat broader and in the middle thirty or broader; and to the north, where it was narrowest, he said that it might be three miles broad to the moorland, and the moorland subsequently in some places as broad as may be crossed in two weeks and in some places as broad as man be crosses in six days. Then alongside the southern part of the land, on the other side of the moorland, is the land of the Svear, up to the northern part of the land; and alongside the northern part of the land the land of the Cwenas.

Norsk:

Han sa at *Norðmanna land* [nordmennes land] var svært langt og svært smalt. Alt det av det som kan brukes til beite eller dyrking, ligger ved sjøen, og det er likevel noen steder svært steinet, og ville fjell ligger mot øst og ovenfor, langs med det busatte landet. I disse fjella bor finnene. Og det busatte land er breiest mot øst [i syd] og jo lenger mot nord dess smalere, mot øst er det kanskje 60 mil breit eller litt breiere, og midt på 30 eller breiere, og i nord, sa han, der det var smalest, at det kunne være tre mil breit til fjellene, og fjellene er følgelig noen steder så breie at en kan krysse dem på to veker, og noen steder så breie at en kan krysse dem på seks dager. Så langs med den sydlige del av landet, på det andre sia av fjellene, *Sweoland* [Svealand], opp til den nordlige del av landet, og langs med den nordre delen av landet, *Cwena land* [kvenenes land].

Dessuten finnes det en lengdeangivelse i Wulfstands beretning om hans seilas fra Hedeby til *Truso*, som har betydning for å bestemme hvilken type mil som er brukt som lengdeangivelse i beretningene. Wulfstan forteller at *Wisle* (Wisła) renner fra *Weonodlande* (Vendland) ut i *Estmere* (Zalew Wiślany), som er minst femten mil brei. *Ilfing* (Elbląg) renner østfra ut i *Estmere* fra den sjøen (Jezioro Drużno) som *Truso* lå ved.²⁵

Gammelengelsk tekst (etter Bately):

..., 7 seo Wisle lið ut of Weonodlande 7 lið in Estmere, 7 se Estmere is huru fiftene mila brad; þonne cymeð Ilfing estan in Estmere of ðæm mere ðe Truso standeð in staðe, ...

Engelsk (etter Bately):

..., and the Vistula extends out of Wendland and extend into Estlake, and this Estlake is at least fifteen miles broad; then the Elbing comes from the east into Estlake from the lake that *Truso* stands on the shore of, ...

Norsk:

²⁵ Lund 1983, s. 25.

..., og Wisle [Wisła] renner ut fra *Weonodlande* [Vendland] og renner inn i *Estmere* [Zalew Wiślany], og denne *Estmere* er minst 15 mil brei, så kommer *Ilfing* [Elbląg] østfra inn i *Estmere* fra den sjøen *Truso* ligger ved, ...

I OE Orosius gis det dessuten en del relevante opplysninger om danenes land og hvor syddanene og norddanene budde.

Gammelengelsk tekst:

Be westan *Supdenum* is þæs garsecges earm þe liþ ymbutan þæt land *Brettannia*, 7 be norþan him is þæs sæs earm þe mon hæf Ostsæ, 7 be eastan him 7 be norþan sindon *Norðdene*, ægþer ge on þæm maran landum ge on þæm iglandum, 7 be eastan him sindon *Afdrede*, 7 be suþan him is *Ælfe* muþa þære ie 7 *Ealdseaxna* sumdæl. *Norðdene* habbað be norþan him þone ilcan sæs earm þe mon hæf Ostsæ, 7 be eastan him sindon *Osti* þa leode, 7 *Afdrede* be suþan. *Osti* habbað be norþan him þone ilcan sæs earm 7 *Winedas* 7 *Burgendan*, 7 be suþan him sindon *Hæfeldan*. *Burgendan* habbað þone sæs earm be westan him 7 *Sweon* be norþan, 7 be eastan him sint *Sermende*, 7 be suþan him *Surfe*. *Sweon* habbað be suþan him þone sæs earm *Osti* 7 be eastan him *Sermende*, 7 be norþan him ofer þa westenne is *Cwenland*, 7 be westannorþan him sindon *Scridefinne* 7 be westan *Norþmenn*.

Engelsk (etter Bately):

To the west of the South Danes is the arm of the ocean that lies round about the land of Britain, and to the north of them is the arm of the sea which is called *Ost* Sea, and to the east and north of them are North Danes, both in the main lands and in the islands, and to the east of them are Abodriti, and to the south of them is the mouth of the River Elbe and some portion of the Old Saxons. The North Danes have to the north of them that same arm of the sea which is called *Ost* Sea and to the east of them are the *Osti* nation and the Abodriti to the south. The *Osti* have to the north of them that same arm of the sea and Wends and *Burgendan* [Bornholmers?] and to their south are Havolans. The *Burgendan* have the arm of the sea to the west of them and Svear to the north, and to the east of them are Sarmantians and to their south Surbi. The Svear have the sea's arm *Osti* to the south of them and to their east Sarmatians and to the north of them over the waste [or wilderness?] is *Cwenland* and to their north-west are *Scridefinnas* and to the west Northmen [i.e., Norwegians].

Norsk:

Vest for *Supdenum* [syddanene] er den havarm som løper rundt landet *Brettannia* [Britannia], og nord for dem er den sjøarm som en kaller *Ostsæ*, og mot øst for dem og mot nord bur *Norðdene* [norddanene], både på fastlandene og på øyene, og mot øst for dem bor *Afdrede* [abodriterne], og mot syd for dem er elven *Ælfe* [Elbens] munning og en del av *Ealdseaxna* [gammelsakserne]. *Norðdene* [norddanene] har i nord for seg den samme sjøarm som blir kalt *Ostsæ*, og øst for dem bur folket *Osti*, og *Afdrede* [abodriterne] i syd. *Osti* har mot nord for dem den samme sjøarm og *Winedas* [venderne] og *Burgendan* [bornholmerne] og syd for dem bur *Hæfeldan* [hevellerne]. *Burgendan* [bornholmerne] har den samme sjøarm mot vest for dem og *sweon* [svear] i nord, og i øst for dem er *Sermende* [sarmanterne], og syd for dem *Surfe* [sorberne]. *Sweon* [sveane] har i syd for seg sjøarmen *Osti* og i øst for dem *Sermende*

[sarmanterne], og i nord for dem på den andre sia av ødemarka er *Cwenland* [kvenenes land], og i nordvest for dem er *Scridefinnas* [skridfinnene], og i vest Northmen [nordmenn].

Det finnes dessuten enkelte andre samtidige og seinere kilder som kan ha betydning for forståelsen av hvor *Sciringes heal* lå. Jeg kommer tilbake til dem etter hvert.

Beretningens troverdighet, særlig når det gjelder tallbruk og tidsangivelser

Ohtheres beretning blir ansett for å ha stor troverdighet. Knut Helle karakteriserer f.eks. Ohtheres beretning som ”sober, clear, and to all appearance reliable”.²⁶ Forskerne har likevel stilt spørsmål ved og drøfta en del forhold som går på beretningens troverdighet, den kontekst beretningen er framsatt i, til hvem den er fortalt og nedskrevet av hvem, språklig forståelse og misforståelse, ordenes betydning i den gitte kontekst i relasjon til vår tids forståelse, bestemmelse av retningssystemer, lengdeangivelser, beretningens karakter og hensikt, beretningens sjanger, etc. Det har heva seg enkelte kritiske røster knytta til hvorvidt angelsaksere og nordmenn på denne tida kunne forstå hverandres språk, eller om de var avhengig av å ha lært seg hverandres språk, eventuelt avhengig av tolk.

Jeg vil her i hovedsak begrense meg til å stille følgende spørsmål: Er der noe i Ohtheres beretning som er egnet til å svekke beretningens troverdighet spesielt og/eller generelt. Om det er spesielle opplysninger som ikke er troverdige, svekker disse beretningens generelle troverdighet?

Er det opplysninger i Ohtheres beretning som er egna til å svekke dens troverdighet?

I Ohtheres (og i Wulfstans) beretning er det en rekke opplysninger om mengde, lengde, retning og tid. Her følger en summarisk oppstilling av slike opplysninger gitt i den rekkefølge de framkommer i Ohtheres beretning:

Etter at Ohthere hadde seilt i tre dager så langt nord som hvalfangerne pleide når de seilte lengst vekk, så seilte han i²⁷:

- 3 dager mot nord
- 4 dager mot øst
- 5 dager mot syd

Han forteller om størrelsen på hvalross og hval²⁸:

- 7 alen, lengda på hvalross
- 48 alen, lengda på hval
- 50 alen, lengda på de største hvalene

Han forteller at²⁹:

- 6 mann på
- 2 dager drepte
- 60 hval

Ohthere eide³⁰:

²⁶ Helle 1996, s. 241, jfr f.eks. Whitaker 1981, s. 8, Tristram 1982.

²⁷ Batly 2007, s. 44f.

²⁸ Batly 2007, s. 45.

²⁹ Batly 2007, s. 45.

- 600 tamrein
- 6 lokkerein av de 600
- 20 kyr
- 20 sauer
- 20 griser
- hest (antall ikke oppgitt)

De mest høgtstående samene betalte i skatt³¹:

- 15 mårskinskinn
- 5 reinsdyrskinskinn
- 1 bjørnskinskinn
- 10 mål fjær
- 1 kjortel av bjørnskinskinn eller oterskinskinn
- 2 tau, hver av dem 30 alen langt

Bredda på nordmennes land var³²:

- 60 mil mot øst kanskje, kanskje litt breiere
- 30 mil på midten, eller breiere
- 3 mil på det smaleste i nord

Fjellene var så breie at det tok³³:

- 2 uker å krysse dem noen steder
- 6 dager å krysse dem noen steder

Ohthere fortalte at en (fra *Halgoland*) til *Sciringes heal* ikke kunne seile på³⁴:

- 1 måned når en slo leir om natta og hadde god bør

Syd for *Sciringes heal* skar et veldig stort hav seg³⁵:

- mange hundre mil inn i landet

Ohthere brukte³⁶:

- 5 dager på å seile fra *Sciringes heal* til Hedeby
- 3 dager hadde han først det åpne hav på styrbord side
- 2 dager deretter inntil han kom til Hedeby

Wulfstan har også noen opplysninger om lengde og tid. Han brukte³⁷:

- 7 dager og netter på seilasen fra Hedeby til *Truso*

Bredden på Estmere var³⁸:

- 15 mil minst

Hos esterne var det en skikk at de døde lå³⁹:

³⁰ Bately 2007, s. 45f.

³¹ Bately 2007, s. 46.

³² Bately 2007, s. 46.

³³ Bately 2007, s. 46.

³⁴ Bately 2007, s. 47.

³⁵ Bately 2007, s. 47.

³⁶ Bately 2007, s. 47.

³⁷ Bately 2007, s. 48.

³⁸ Bately 2007, s. 48.

- 1, av og til 2 måneder ubrent innendørs blant slektninger eller venner
- ½ år kunne konger og mektige menn ligge slik
- Og 5 eller 6 deler blei de resterende eiendeler etter den døde etter drikkelaget og spillet delt i, noe avhengig av hvor mye det er
- 1 mil fra landsbyen plasseres den største delen, så den neststørste delen, så den tredjestørste etc. og til slutt den minste delen nærmeste landsbyen
- 5 eller 6 mil fra eiendelene samles de som har de hurtigste hestene i landet.

Dersom en ordner de brukte tallangivelsene etter stigende verdi, får en følgende tallrekke: 1-1-1-2-2-2-3-3-3-4-5-5-5-5 til 6-5 til 6-6-6-6-7-10-2 veker-15-20-20-20-30-1 måned-1 til 2 måneder-48-50-60-60-1/2 år-600-mange 100.

Disse størrelsesangivelsene kan, med ett unntak, være plausible nok. Likevel er det grunn til å bite seg merke i enkelte sett av størrelsesangivelser. Tallstørrelsene synes dels å være nøyaktige, dels omtrentlige. Dessuten synes enkelte tallstørrelser å stå i et viss aritmetisk forhold til hverandre. Av tallrekka opp til og med 9 brukes alle tall unntatt 8 og 9. For mindre tallenheter synes det nødvendig å oppgi tilnærmet nøyaktige verdier. For tallrekka mellom 10 og 100 oppgis verdiene, med tre unntak, i hele 10-tall. Her er behovet for nøyaktighet mindre. Det kan være at Ohthere ikke hadde 20 griser, men 18 eller 22 da han fortalte om sine reiser til kong Alfred. I alle fall er det naturlig at antall husdyr varierte med årstida.

Av de tre unntaka er i alle fall 2 veker/14 dager og 15 mårsinn å anse som omtrentlige tall. Kanskje kan en også anse opplysningen om at hvalene er 48 alen lange som et omtrentlig tall, i alle fall må normallengden på hval være noe mindre enn lengden på de største, som var 50 alen. Enkelte av tallene mellom 10 og 100 oppgis heilt klart som omtrentlige. Fjellene er kanskje 60 mil breie, kanskje litt breiere og 30 mil, eller breiere. *Estmere* er minst 15 mil brei. Denne siste breddeangivelse er det kanskje mulig å kontrollere (jfr. nedenfor). Det tar mer enn 1 måned (28 døgn) å seile fra Ohtheres heimstad til *Sciringes heal*. Over 100 oppgis bare tre tallverdier; ½ år, 600 tamrein og mange hundre mil. De to første tallangivelsene vil opplagt variere etter de betingelser som til enhver tid er til stede. For lengda på havet som skjærer seg inn i landet kan en neppe forvente at Ohthere skulle kunne oppgi et nøyaktig antall mil. Dessuten, hvor begynner og hvor slutter dette havet? Det vesentligste for disse angivelsene er å formidle høy verdi av den målenhet som gjaldt.

Enkelte tallstørrelser synes å stå i et visst aritmetisk forhold til hverandre. Når Ohthere seilte videre mot Kvitsjøen etter å ha seilt så langt nord som hvalfangerne pleide å seile når de seilte lengst vekk, tar de ulike strekk stadig lengre tid, 3 dager mot nord, 4 dager mot øst og 5 dager mot syd. Jo lenger inn i det ukjente landet han kommer, dess lenger tid tar det å seile. Han har 600 tamrein, derav 6 lokkerein, dvs. 1 lokkerein for hver 100 tamrein. Han har dessuten 20 hver av kveg, sauer og griser. Det urimelige i disse tallene er antallet sauer, som normalt ville ha vært atskillig høyere enn antall kyr og griser.⁴⁰ Likevel kan det faktisk være slik at Ohthere ikke hadde mange sauer. Det samene må betale i skatt oppgis med tallstørrelsene 1, 2, 5, 10, 15 og 30. Norge er 60, 30 og 3 mil breit. Tallverdiene kan minne om aritmetiske rekker med stigende og synkende verdi.⁴¹

Samla er dette likevel en bruk av størrelsesangivelser som godt kunne ha vært brukt i dag. Inntil 10 bruker vi som regel det riktige tallet på det vi vil oppgi. Over 10 blir en ofte mer omtrentlig i størrelsesangivelsen; 15, 20, 30 etc. Over 100 gjerne i hundretall, eller noen hundre om vi ikke vet bedre. Konklusjonen en kan trekke av dette er neppe anna enn at beretteren har oppgitt størrelser lik det riktige antall når han har hatt kunnskap om det, eller i nærheten av det riktige antall, når kunnskapen har vært omtrentlig. Det som i første omgang

³⁹ Bately 2007, s. 49.

⁴⁰ Simonsen 1957, s. 9.

⁴¹ Jfr. for øvrig Valtontn 2008, s. 298.

kan gi grunn til å tvile på beretterens troverdighet, er ved en nærmere ettertanke mest et naturlig utslag av det behov vedkommende hadde for å tallfeste størrelser og den kunnskap som han var i besittelse av. Dette er derfor ikke egna til å svekke beretterens troverdighet generelt.

Jeg har imidlertid antyda et unntak. Det gjelder passasjen der Ohthere forteller at han sammen med fem andre menn drepte 60 hval på to dager. Som flere forfattere har påpekt, er dette neppe gjennomførbart i praksis. Den enkleste forklaringa på spørsmålet er at det var hvalross Ohthere og hans mannskap fanga. Hvalross fantes i stort antall langs blant anna Finnmarkskysten på Ohtheres tid.⁴² Ohthere forteller sjøl at han reiste til de nordlige farvanna ikke bare for å utforske dem, men også på grunn av hvalrossen ("Swiþost he for ðider, toeacan þæs landes sceawunge, for þæm horshwælum, for ðæm hie habbað swiþe æþele ban on hiora toþum -"). Noen av hvalrosstennene hadde han en gang med seg til kong Alfred. Bately antyder imidlertid ei anna forklaring. Hun tenker seg at antallet mer er å anse som en illustrasjon på hvor stor fangsten av hval under gode forhold kunne være. I så fall er det mest aktuelt å tenke seg at det var fangst av grindhval (*globicephala melaena*) eller nordkaper (nordatlantisk retthval, *eubalaena glacialis*) det er snakk om.⁴³

I beretningen til Ohthere for øvrig, er det enkelte andre opplysninger som forskerne har reist tvil om. I beretningen om ferda til Kvitsjøen finnes en tilsynelatende sjølmotsigelse. Han forteller at bjarmernes land var godt bebygd, men at de ikke turte begi seg inn i deres område. Men straks etter forteller han at bjarmene hadde gitt ham mange opplysninger om både deres eget land og om omliggende landområder. Han visste imidlertid ikke om det var sant det de fortalte, for han hadde ikke sett det sjøl ("Beormas hæfdon swiþe wel gebud hira land, ac hie ne dorston þæron cuman". ... "Fela spella him sædon þa Beormas ægþer ge of hiera agnum lande ge of þæm landum þe ymb hie utan wæron, ac he nyest hvæt þæs soþes wæs, for þæm he hit self ne geseah").⁴⁴ Det kan være mange forklaringer på denne sjølmotsigelsen. Han kan ha blitt fortalt det av bjarmere som han møtte andre steder, f.eks. på fangst i Kvitsjø-området. Eller samene kan ha fortalt ham det, som Ohthere meinte forsto bjarmernes språk.⁴⁵

Det kan også stilles spørsmål ved om det virkelig var slik som Ohthere påsto, at han budde lengst nord av alle nordmenn ("þæt he ealra Norðmonna norþmest bude"). Arkeologiske utgravninger har vist at det fantest norrøne busetninger nord for Troms på Ohtheres tid.⁴⁶

Ira land eller Icaland

Ohthere forteller at da han seilte ned langs norskekysten mot *Sciringes heal*, hadde han først Irland på styrbord side og deretter de øyer som lå mellom Irland og England ("7 on þæt steorbord him bið ærest Ira land, 7 þonne ða igland þe synd betux Ira lande 7 þissum lande"). Ved å konsultere et kart, vil en raskt kunne konstatere at dette ikke faller sammen med slik som vi i dag leser kartet. Det er i hovedsak gitt fire forklaringer på denne uoverensstemmelsen: *Ira land* fortolkes som Jylland, *Ira land* blei på denne tida brukt som betegnelse på Skottland, *Ira land* er feil for *Icaland* og den mest radikale forklaringa; plasseringa av Irland og øyene mellom Irland og England må tolkes ut fra navigatørens posisjon på hans seilas ned langs norskekysten og de valg han da måtte gjøre i forhold til å seile videre sydover langs norskekysten, eller legge kursen mot Irland.

⁴² Bosworth 1853, s. 43, note 46. Simonsen 1957, s. 9. Whitaker 1981, s. 5. Valtonen 2008, s. 309.

⁴³ Bately 1980, s. 188f. Jfr. Valtonen 2008, s. 306f.

⁴⁴ Bately 2007, s. 45. Lund 1983, s. 21.

⁴⁵ Jfr. Whitaker 1981, s. 4 og 7. Valtonen 2008, s. 358f.

⁴⁶ Sandnes 1980, s. 71.

Tolkinga av *Ira land* som Jylland møter vi første gang hos Richard Hakluyt (ca. 1552/53-1616) i 1589. I sin oversettelse av Ohtheres beretning skriver han: "And he shall saile all the way along the coast, hauing on his steereboord, first Iutland an the Islands which lie betwixt this country & Iutland, still along the coast of this country, till he came to Sciringes hall, hauing it on his larboord". Den eneste forklaringa en finner hos Hakluyt for å tolke *Ira land* som Jylland finner vi i en margkommentar: "The description of the Sound of Denmark".⁴⁷ Hakluyt meinte altså at Ohthere her i sin beretning allerede er kommet ned i Kattegat og er i ferd med å seile inn i Øresund med først Jylland på styrbord side og deretter øyene som ligger mellom "this country" og Jylland.

Langebek oversetter også *Ira land* med Jylland (Jutlandia). Originalteksten, som lyder slik i Langebeks versjon: "And ealle tha hvile he fceall fegljan be lande, and on thæt steorbord him bid ærefþ *Ira land*. And thonne tha igland the fynd betvux *Ira lande* and thiffum lande", oversetter han slik til latin: "*Sic autem naviganti per littus occurrit a dextra primum Jutlandia, deinde infulæ illæ, quæ Jutlandiæ interjacent & huic regioni*". [Er Langebeks latinske tekst tatt fra Spelman?]. Langebek er imidlertid av den meining at *Ira land* må forstås som Skotland, noe han redegjør nærmere for i ei note til teksten.⁴⁸ Schøning, derimot, finner ingen grunn til å omfortolke *Ira land*. Han skriver samme år som Langebek følgende: "... og naar man feilede langs Norge til Kongelle, havde man paa høire Haand først Irland, samt de derhos liggende Øer, siden Jylland og Siælland ...".⁴⁹ Barrington, som samme år publiserte "The Anglo-Saxon Verfion, From the Historian Orosius. By Ælfred the Great", har følgende oversettelse til engelsk av den aktuelle passasjen: "... during this voyage he would sail near land, on his right hand would be Iraland, and then the iflands which are between Iraland and this land".⁵⁰ I noteapparatet til Barrington skriver J.R. Forster at "*Iraland* is no doubt here Scotland, ...".⁵¹

Porthan avviser ironiske den oppfatning at *Ira land* skulle forstås som Jylland: "Men huru skal den, som ifrån *Helgeland* företager sig en refa til *Södra Norge*, kunna förfþ hafva *Jutland* på styrbord?". Han er enig i Langebeks oppfatning at "Skotland fordom ofta blifvit kalladt *Irland*".⁵²

Den første som dro i tvil at *Ira land* tilsvarte Skotland var professor i angelsaksisk ved univertitetet i Oxford, James Ingram (1774-1850). I 1807 oversatte han originalteksten til engelsk slik: "...; and on his right hand first is Island, and then the islands which are between Island and this land".⁵³ I 1815 støtta Rask Ingrams tolkning. Han skriver at "De Oxfordske Fortolkere ville göre det til Jylland, hvilket er åbenbar urimeligt, både efter Sammenhæng og Bogstavernes Figurer. Langbek har efter Porthans Tilståelse grundig bevist, at Skotland ofte er blevet kaldet Irland hos de Gamle; men man er ikke stort bedre faren endnu; ti når man går ud fra Nordlandene, er det jo næsten en Trediedel af Vejen, før man kommer lige ud for Skotland, og dernæst hvad er det for Øer, der ligge imellem Skotland og England"? Ved å lese *Isaland* stemmer alt, sier Rask, på seilassen nordfra har en først Island på styrbord side, deretter de øyer som ligger mellom Island og England. Rasks forklaring er enkel: "Men *Isaland* kunde en senere ukyndig Afskriver, der aldrig havde hørt tale om denne fjærne og fattige Ø, men vel om Irland, meget let anse for en Skrivefejl, og omskabe til *Iraland*, eller endog læse for *Iraland*, da *r* og *s* i Angelsaksisk blot skilles ad ved en lille Bistregs forskjellige Længde, og uendelig ofte ere forvekslede af Afskrivere og Udgivere".⁵⁴

⁴⁷ Hakluyt 1598, s. 54f.

⁴⁸ Langebek 1773, s. 114, jfr. note a.

⁴⁹ Schøning 1773, s. 185f.

⁵⁰ Barrington 1773, book I, chap. I, s. 15.

⁵¹ Barrington 1773, Notes by J.R. Forster, s. 256, note 33.

⁵² Porthan 1800, s. 85, note r.

⁵³ Ingram 1807. [17.12.10]: <http://www.theapricity.com/forum/archive/index.php/t-596.html>

⁵⁴ Rask 1815, s. 318ff, note 2.

Ingrams og Rasks tolking har Bosworth tatt til følge i 1855. I sin tolking av originalteksten skriver han: ”- and, on þæt steor-bord him, bið ærest [Isaland], and þonne ða igland þe synd betux [Isalande] and þissum lande”. Bosworth gir uttrykk for at han har store motforstillinger mot å gjøre en slik endring i teksten, men foretrekker likevel Island framfor Irland. Bosworth redegjør for en tradisjon for å bruke Irland for Skotland: ”... , it may be added that Iraland was generally called Scotland from the fifth to the eleventh century. If any other name was used, it was Ibernia or Igbernia; thus, when Alfred is speaking of Britain, he adds, “Ibernia þæt igland,” – and, “Igbernia, þæt we Scotland hatað”.”⁵⁵

Seinere forfattere har hatt ulikt syn på om originaltekstens *Ira land* skal tolkes som Irland eller Island, og spørsmålet kan i dag ikke anses for endelig løst. F.eks. sier W.A. Craigie at ”A glance at the map will show that the land which does lie in that direction is Iceland. With this correction the whole passage becomes intelligible and accurate”.⁵⁶ Kemp Malone holder imidlertid fast på Irland: “Certainly we are not justified in emending the *Iraland* which twice appears in the text and both times makes good sense”.⁵⁷ Bately holder fast ved originalens “Iraland” og henviser til Stokoe’s (1919-2000) forsøk på å hogge over den gordiske knute (jfr. nedenfor).⁵⁸

Irmeli Valonen går igjennom de ulike syn på spørsmålet uten å våge seg på en sikker konklusjon: ”But the arguments are so strong for both interpretations that it is impossible to reject either of them”. Hun skriver likevel at ”’Ireland’ is slightly more favoured ...”.⁵⁹ Dette standpunktet holder hun seinere (2008) fast ved. Hun aksepterer at en feilskrivning med *r* i stedet for *s* er mulig, men at *Island* ville være en mer naturlig form enn *Isa land*: ”Thus, *Ira land* probably means ‘Ireland’ rather than ‘Iceland’”.⁶⁰

Et behagelig svar på denne disputten kunne være som Bately skriver: ”However, the basic problem - that even in the most northerly part of a voyage such as that described by Ohthere Ireland would not be the land on the seafarer’s starboard, since Britain would intervene - is most neatly and easily resolved if we adopt W.C. Stokoe’s convincing argument, (...) that Ohthere is thinking in terms of sea-routes ...”.⁶¹ Stokoe’s syn er at Ohthere ikke beskrev nøyaktig de forskjellige øyenes posisjon, men anga seilingsretninger til dem, dvs. han tenkte i mulige seilingsruter. Når Ohthere forteller at han først hadde Irland til styrbord når han kom seilende ned langs norskekysten fra sin heimstad, så forteller han at en sjøfarende som skulle til Irland, ville før han kom for langt syd endre kurs til styrbord ut fra norskekysten mot vest og med Shetland og Orknøyene tilstrekkelig i sydøst i en lang og direkte seilingsrute mot Irland.⁶²

Spørsmålet om Ohtheres *Ira land* skal bety Irland, Skotland eller Island kan ikke anses som avklart, men det er vanskelig ikke å være enig i Rasks konklusjon: ” Ved å lese *Isaland* stemmer alt”. Uklarheten er imidlertid ikke egnet til å svekke troverdigheten i Ohtheres beretning.

Språklige faktorer

Flere forhold kan ha medvirka til at kildeverdien i Ohtheres beretning til kong Alfred *kan* ha blitt svekka. Gammelengelsk (angelsaksisk) og gammelnorsk hadde større språklig slektskap enn engelsk og norsk har i dag. Men det er en pågående diskusjon i hvilken grad

⁵⁵ Bosworth 1853, kap.: A Description of Europe, ..., s. 5 og kap.: A Literal English Translation ..., s. 14f, note 54. Jfr. også Bately 1980, s. 194.

⁵⁶ Jfr. Craigie 1917, s. 200.

⁵⁷ Malone 1930 II, s. 143.

⁵⁸ Bately 1980, s. 193f.

⁵⁹ Valonen 1988, s. 136ff.

⁶⁰ Valtonen 2008, s. 334f.

⁶¹ Bately 1980, s. 194.

⁶² Stokoe 1957, s. 301ff.

representanter for de to folkegruppene kunne føre en samtale med hverandre uten tolk. Ved å sammenligne en del av den gammelengelske teksten i Ohtheres beretning med en oversettelse av den tilsvarende tekstdelen til gammelsvensk (Runic Swedish), finner Bengt Odenstedt at nesten halvparten av ordene på angelsaksisk ikke ville ha blitt forstått av en skandinaver, og naturligvis heller ikke omvendt. Mennene ved kong Alfreds hoff ville hatt bruk for en tolk for å forstå skandinaver. Odenstedts teori er dessuten at denne tolken var Wulfstan.⁶³ Julia Fernández Cuesta og Inmaculada Senra Silva kan være enige i at personer som snakka gammelengelsk og gammelnorsk generelt kunne ha problemer med å forstå hverandre, men fortsetter: "But even if we take it for granted that mutual intelligibility was difficult, that would prove nothing as far as mutual understanding between two particular individuals (King Alfred and Ohthere in this case) is concerned. One thing is to accept the "lack of mutual intelligibility" in general between Old English and Old Norse speakers, another is to believe that it was not possible for two particular speakers of those languages at that time to understand each other".⁶⁴ Vi vet altså ikke hvor språkmektig Ohthere var, kanskje beherska han gammelengelsk, kanskje var det personer ved kong Alfreds hoff som forsto gammelnorsk.

Likevel var mulighetene for språklig misforståelser til stede, ikke minst fordi Ohthere fortalte om en del forhold og hendelser som må ha vært lite kjent ved kong Alfreds hoff. Dessuten kjenner vi ikke til hvordan fortellersituasjonen var. Blei Ohtheres beretning fortalt direkte til kong Alfred, eller blei den gjenfortalt gjennom andre? Blei den nedskrevet umiddelbart? Dessuten er de bevarte håndskriftene ikke originalkilder fra kong Alfreds tid. De stammer fra 900- og 1000-tallet. Misforståelser eller feil kan ha skjedd ved avskrivning av originalkildene.

Det har dessuten vært påpekt av Hildegard L.C. Tristram at selv om Ohtheres og Wulfstans beretning virker troverdige og ærlig meint, så er de ikke nødvendigvis nøkterne virkelighetsbeskrivelser. De følger et vanlig mønster for litterære reiseberetninger og oppfyller samtidas forventninger til slike beretninger. Tristram meiner derfor at historikerne bør stille spørsmål ved kildeverdien ut fra en slik forståelse av beretningene som tradisjonelle reisebeskrivelser.⁶⁵ Også Valtonen stiller spørsmål ved om Ohtheres og Wulfstans beretninger kan oppfattes som historiske, eller om beretningene kan ses på som "an examples of fictionalized oral communication, i.e. constructed base on assumptions, literary *topoi*, and values that pertain to the literate world?". Hun ser imidlertid ingen overbevisende argumenter for at beretningen ikke er basert på fortellinger om faktisk gjennomførte reiser: "The accounts can be considered authentic and historically reliable when other evidence supports them".⁶⁶

Det synes samla å være få grunner til ikke å kunne stole på den generelle informasjonen som gis i Ohtheres beretning. Det kan påvises enkelte opplysninger som ikke umiddelbart virker troverdige, som f.eks. hvalfangsten i nord, eller hans påståtte kunnskap om forholdene hos bjarmene, sjøl om han ikke turte besøke dem i deres eget land. Enkelte av tallopplysningene virker konstruerte, men ikke generelt usannsynlige. Der det er mulig å kontrollere Ohtheres opplysninger, er det ytterst få av dem som kan karakteriseres som uriktige eller usannsynlige. Beretningen har en nøktern form og er ikke skjemma av fortellinger om usannsynlige naturforhold og overnaturlige vesener, slikt som gjengis i mange andre beretninger og krøniker fra denne tida. Dessuten har Ohthere selv opplevd det han kan fortelle. Dersom beretningen leses og fortolkes ut fra Ohtheres eget ståsted, og forskerne frastår fristelsen til å spesifisere informasjon som har en generell eller omtrentlig verdi, framstår beretningen som et unikt kildekrift av sjelden høg verdi fra denne tidsperioden.

⁶³ Odenstedt 1994, s. 149ff.

⁶⁴ Cuesta/Silva 2000, s. 19.

⁶⁵ Tristram 1982, s. 167.

⁶⁶ Valtonen 2008, s. 279ff.

Lengda på mil-enheten som brukes

Ohthere og Wulfstan oppgir noen lengdeangivelser i mil i sine beretninger. Ohthere gir opplysninger om bredda på Norge og omtrentlig lengde på den store sjøen som skjærer seg opp i landet. Wulfstan oppgir bredda på *Estmere* (Zalew Wiślany). Spørsmålet er hva slags mil er det som benyttes i Ohtheres beretning, gammelnorske eller gammelengelske mil?

Ohthere oppgir bredda på Norge slik: "... , mot øst er det kanskje 60 mil breit eller litt breiere, og midt på 30 eller breiere, og i nord, sa han, der det var smalest, at det kunne være tre mil breit til fjellene, ...". (...; eastewerd hit mæg bion syxtig mila brad oþþe hwene brædre, 7 middeweard þritig oððe bradre; 7 norðeweard, he cwæð, þær hit smalost wære, þæt hit mihte beon þreora mila brad to þæm more, ..."). Om havet som strekker seg opp i landet sier han: "Denne sjø strekker seg mange hundre mil opp i dette land". ("Seo sæ lið mænig hund mila up in on þæt land"). Om bredda på *Estmere*: "... , og denne *Estmere* er minst 15 mil brei; ...". ("... , 7 se Estmere is huru fiftene mila brad; ...").

Ut fra opplysningen om at *Estmere* er minst 15 mil brei, antar Rask at "Alfreds Mile [har] været 1/5 af en gjeografisk", mens han derimot antar at Alfred har holdt seg "lige til Nordmanden Ottars Udtryk, og ikke husket på at forandre dem til angelsaksiske Mål".⁶⁷ Bosworth meiner derimot at det brukes angelsaksiske mil: "It is evident, that Alfred has here altered the measure of Ohthere, the Northman, and has made it to agree with the Anglo-Saxon miles". Sitt syn begrunner Bosworth med å vise til at *Estmere*, i dag kalt Zalew Wiślany (Frisches Haff), er "from 6 to 15 [miles] broad", jfr. den gammelengelske teksten: "... , 7 se Estmere is huru fiftene mila brad; ...".⁶⁸

Seinere forfattere er ikke heilt samstemte i hva slags mil som benyttes i Ohtheres beretning. Povl Simonsen (1922-2003) går uten videre ut fra at det er brukt gammelengelske mil og setter den til ca. 1,5km.⁶⁹ Roald Morcken bruker den gamle norske mila, som han setter til 11,11km. På det grunnlaget finner han at Norge på det smaleste i Nord-Norge var ca. 33km, i Midt-Norge ca. 330km og i Syd-Norge ca. 660km. Dette finner han stemmer rimelig godt, "når vi regner at grensen mot Sverige på Ottars tid vel gikk langs vestre del av Venern langs Klaraelven og inkluderte Herjedalen".⁷⁰ Bately tar imidlertid utgangspunkt i den gammelnorske måleenheten *røst* (gno. *rasta*) og setter den til 3-4 engelske *miles*, dvs. 5-6km. Hun viser til at Norge i dag på det breieste er ca. 276 *miles* og 3,9 *miles* på det smaleste. Men hun føyer til: "Ohthere is reported as referring not to the width of Norway but to the width of the cultivated land between the sea and the mountains, a very much smaller distance". Og i 2007 skriver Bately: "However, if the theory that Ohthere was engaged in international trade is correct, he might be expected to have been familiar with measurements other than those of his northern homeland and might well have made the appropriate adjustments in addressing a West Saxon audience".⁷¹ Jørgensen meiner at Ohthere neppe kan ha "angivet lengden af Oslofjord i 'mil' (Ang.-Sax, mil, f., pl. mila), idet et sådant afstandsmål var ukendt i Norden i vikingetiden". Han meiner derfor at formuleringa "mænig hund mila" må være "redaktøren's forsøg på at omsætte Ottars forklaring til romerske mil (1477,5m), som var velkendte i England siden romertiden".⁷² Valtonen heller mot at gammelengelske mil på ca. 1,5km er brukt: "Since mile was not common in ON, it is possible that the OE mile is used here".⁷³ I 2008 føyer hun til: "Since 'mile' was uncommon in ON, it is likely that OE mile is meant in

⁶⁷ Rask 1815, s. 379, note r.

⁶⁸ Boshworth 1853, s. 19f, note 73 og 74.

⁶⁹ Simonsen 1957, s. 8.

⁷⁰ Morcken 1977, s. 8f.

⁷¹ Bately 1980, s. 192. Bately 2007, s. 37.

⁷² Jørgensen 1985, s. 103 og note 221.

⁷³ Valtonen 1988, s. 107.

all instance”.⁷⁴ Krag bruker gammelengelske mil på ca. 1,5km når han referer Ohtheres opplysninger om bredda på Norge.⁷⁵

I utgangspunktet må en kunne hevde at det mest logiske er at det brukes gammelengelske mil i en gammelengelsk tekst. Hvorfor skulle kong Alfred forvirre sine lesere med å bruke andre mil-enheter, som f.eks. norske mil, slik Morcken hevder? Morckens argument om at Ohtheres opplysning om at Norge i syd på sitt breieste er 60 mil, stemmer med bredda på Sør-Norge på denne tida med grense mot Vänern og Klaraälv, er dessuten en anakronisme, som jeg skal komme tilbake til seinere. Dessuten kan det til en viss grad etterprøves hva slags mil-enhet som brukes i Otheres beretning. Bredda på Sør-Norge fra kysten til fjella er ca. 60 mil eller litt breiere, i gammelengelske mil tilsvarer det ca. 90km eller litt mer. Det gir en rimelig god breddeangivelse av det bebygde Vestlandet inn mot fjordbunnene og der fjella tar til.

Dessuten oppgis bredda på *Estmere* til minst 15 mil, i gammelengelske mil tilsvarer det ei bredde på minst 22,5km. Zalew Wiślany kan i dag måles på sitt breieste i syd ved Nogats utløp til ca. 13km. Sia Wulfstan besøkte Truso på slutten av 800-tallet må en imidlertid regne med at den vind- og strømdannede sandbanken Mierzeja Wiślana (Friche Nehrung) kan ha flytta noe på seg. Langt viktigere er det imidlertid at fram til 1300-tallet løp størsteparten av Wisłas vannmasser ut i Zalew Wiślany.⁷⁶ Det mektige Wisła-deltaet har sia vikingtida bygd seg langt ut i den grunne innsjøen. Utstillinga (2010) om Truso på Muzeum Archeologiczno Historyczne w Elblągu viser ei plansje over de hyderografiske forhold i området på Wulfstans tid. Da strakte sydbreidda av Zalew Wiślany seg heilt inn til omtrent der sentrum av Elbląg ligger i dag. Breidda på innsjøen i syd var da 22-23km. Valtonen antar at den oppgitte breidda på *Estmere* er den avstanden Wulfstan seilte fra innløpet til *Estmere* til utløpet av *Ilfing*.⁷⁷ Gjennombruddet av Mierzeja Wiślana gikk den gang ved Krynica Morska (Kahlberg), og ikke ved Bältijsk (Pillau) som i dag. Har Valtonen rett, så tilsvarte Wulfstans oppgitte avstand ca. 25km, som er godt i overensstemmelse med at *Estmere* er minst 15 mil brei. Så vel i Ohtheres som i Wulfstans beretning brukes gammelengelske mil.

Forskernes behandling av spørsmålet om hvor Sciringes heal lå

Behandling av temaet i den tidligste litteraturen fra 1500-tallet og fram til ca. 1800

Interessen for Ohtheres beretning i moderne tid strekker seg tilbake til annen halvdel av 1500-tallet. Det har en viss sammenheng med de store oppdagelser, utviklinga innen handel og navigasjon og ønsket om å finne en kortere seilingsrute til Østen. Ikke overraskende er det særlig engelskmennene som i den første tida helst interesserer seg for Ohtheres beretning. Dette kan dessuten ses i sammenheng med den økende interesse for egen tidlig historie, ikke minst for Alfred den store og hans tid.

Den første en kan dokumenter som tok opp temaet var den velske matematiker Robert Recorde (1510-1558), tilknytta universitetene i Oxford og Cambridge. Han anses som den første i en rekke av mange fremragende engelske vitenskapsmenn, som kuliminerte med Isaac Newton. Mest kjent er han for å ha innført likhetstegnet, og i mer enn et århundre var hans lærebøker i regning og algebra omtrent enerådende i England. Han hadde en stor samling av gamle manuskripter og hadde god kjennskap til gammelengelsk. I 1557 blei hans andre bind av *Arithmetike* publisert: “The whetstone of witte, whiche is the feconde parte of Arithmetike: containyng the xtraction of Rootes: The Cobike practife, with the rule of Equation: and the

⁷⁴ Valtonen 2008, s. 327.

⁷⁵ Krag 1995, s. 80f.

⁷⁶ Valtonen 2008, s. 409.

⁷⁷ Valtonen 2008, s. 409.

woorkes of Surde Nombres”. Recorde’s interesse for Orosius syne å være forårsaka av tre forhold: Matematikerens interesse for navigasjon og utforsking av jorda, hans generelle interesse for geografi, særlig engelsk geografi, og den voksende interessa i samtida for eldre tider.⁷⁸

I verkets dedikasjon (*The Epistle Dedicatorie*) skriver Recorde: “Wherein I will not forgett specially to touche, bothe the olde attempte for the Northlie Nauigations, and the later good aduenture, with the fortunate successe in difcoueryng that voyage, whiche noe men before you durfste attempte, fith the tyme of Kyng Alurede his reigne. I meane by the space of.700.yere. Nother euer a.m. any before that tyme, had passfed that voiage, excepte onely Ohthere, that dwelte in Halgolande: whoe reported that iorney to the noble Kyng Alruede: As it doeth yet remaine in aunciente recorde of the olde Saxon tongue. So that if you continue with corage, as you haue well begone, you fhall not onely winne greate riches to your felues, and bryng wonderfull commodities to your coutrie. But you fhall purchase there with immortall fame, and be praised for euer, as reafon would: for openyng that passage, that fhall profite so many”.⁷⁹ Som en ser, og som Recorde skriver videre i *The Epistle Dedicatorie*, så peker han på muligheten for å seile gjennom en nordøstpassasje til fjerne Østen (“Northe Eafte Indies”). I den sammenheng var det relevant for Recorde å henvise til Ohtheres ferd til Kvitsjøen. Recorde nevner ikke Ohtheres ferd til Hedeby via *Sciringes heal*.

Laurence Nowell (ca. 1515-ca. 1571) var antikvar, kartograf og en pioner i samling og oversettelse av angelsaksiske manuskripter. Han utarbeida den første angelsaksiske ordboka, *Vocabularium Saxonicum* omkring 1565. Verket blei aldri publisert, men er bevart i Bodleian Library ved universitetet i Oxford som *MS. Selden supra 63*.⁸⁰ I 1560-åra arbeidde han med et atlas over det angelsaksiske Britannia, men fullførte ikke verket. Det ser ut til at han skreiv av Ohtheres beretning i den gammelengelske Orosius i 1565, men hans transkripsjon er seinere gått tapt. Men i tillegg utarbeidet Nowell en oversettelse (“some sort of translation”) som blei trykt i 1576 (jfr. Gilbert nedefor).⁸¹

I 1576 utkom ”A discourse of a discouerie for a new passage to Catania” av Sir Humfrey Gilbert (1537?-1583). Gilbert studerte navigasjon og krigskunst på Eton og Oxford. Han anla den første engelske kolonien i Nord-Amerika i 1583 på vegne av dronning Elizabeth I.⁸² Spesielt interesserte han seg for å finne nordvestpassasjen. I hans bok om nordvestpassasjen står det: ”I haue for the better affurance of those prooves, fet down some part of a discourfe, written in the Saxon tongue and tranflated into English by M. Nowel feruant to Sir William Cecil, lord Burleigh, and lord high treafurer of England, wherein there is described a Nauigation, which one Ochther made, in the time of King Alfred, King of Weftfaxe Anno 871, the words of which discourfe were thefe: Hee sayled righth North ...”.⁸³ Deretter følger en forkortet gjengivelse av Ohtheres beretning om seilasen til Kvitsjøen. Gilberts hensikt var å peke på den manglende interessen for nordøstpassasjen og å bruke dette i sitt videre arbeide for å underbygge sine påstander om at det eksisterte en nordvestpassasje.⁸⁴ Av forståelige grunder interesserte heller ikke Gilbert seg for Ohtheres seilas til Hedeby.

Gilberts *Discourse* blei trykt i Hakluyts første utgave av *Voyages* i 1589. Den kom i en 2. utgave i 1598: “The Principal Nauigations, Voyages, Traffiques and Discoueries of the English Nation” i kapitlet “The voyage of Ochter made to the Northeast parts beyond

⁷⁸ Brewer 1952/53, s. 201ff. http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Record

⁷⁹ Recorde 1557, i *The Epistle Dedicatorie*, s. 3f (ikke paginert).

⁸⁰ Markwardt 1948, s. 21.

⁸¹ Brewer 1952/53, s. 206. http://en.wikipedia.org/wiki/Laurence_Nowell

⁸² http://www.questia.com/library/encyclopedia/gilbert_sir_humphrey.jsp

⁸³ Gilbert 1903, s. 58. Jfr. Brewer 1952/53, s. 206f.

⁸⁴ Brewer 1952/53, s. 207.

Norway, reported by himselfe vnto Alfred the famous king of England, about the yere 890".⁸⁵ Richard Hakluyt var prest og forfatter, mest kjent for sine litterære arbeider for å fremme engelske bosetting i Nord-Amerika.⁸⁶ For første gang gjengis heile Ohtheres beretning, også seilasen til Hedeby via *Sciringes heal*. Hakluyts oversettelse følger dessuten i stor grad originalmanuskriptet på gammelengelsk. Det er mulig at Hakluyt har brukt Nowells oversettelse som forelegg.⁸⁷

Hakluyt skriver *Scirings hall*. Han (kanskje allerede Nowell?) oversetter altså det gammelengelske ordet *heal* med engelsk *hall*, norsk *hall* eller *sal*. Slik legger han det første anslaget til den seinere tolkinga av *Sciringes heal* som *Skiringssal*. Hakluyt gir en rekke fortolkninger av navn som nevnes i Ohtheres beretning om seilasen til Hedeby. Dessuten har han en tendens til å forskyve lokaliseringa av de nevnte stedene mot syd. *Ira land*, som allerede nevnt, blir *Iutland*, *Sciringes heal* "seemeth to be about Elsenborg" og Hedeby "seemeth to be Wismar or Rostocke".⁸⁸

Når han først hadde bestemt seg for at *Sciringes heal* må ha ligget i nærheten av Älfsborg ved utløpet av Götaälv, måtte nødvendigvis flere geografiske destinasjoner forskyves mot syd. Isolert sett er valget av Älfsborg logisk, omtrent hit strakte Norge seg fra nord og Danmark fra sør heilt fram til freden i Roskilde i 1658. Slik var det altså mulig å tolke disse sentensene i Ohtheres beretning: "Ponne is þis land oð he cymð to Sciringes heale, 7 ealne weg on þæt bæcbord Norðweg". "Þa he þiderweard seglode fram Sciringes heale, þa wæs him on þæt bæcbord Denamearc, ...". Det førte til at *Ira land* blei *Iutland*. Hakluyt kommenterer sjøl denne destinasjonen slik: "The description of the Sound of Denmark".⁸⁹ Dessuten skar et stort hav seg mange hundre mil opp i landet syd for *Sciringes heal*, dvs. i Hakluyts forståelse syd for Älfsborg. I denne konteksten måtte det nødvendigvis bli Østersjøen, der dessuten Gotland lå - og *Sillende*. Dermed måtte også *Hetha*, Hedeby, flyttes lenger sør, til Wismar eller Rostock. Ikke alt klaffer i denne geografiske verden, som f.eks. plasseringa av *Sillende*. Hakluyt skriver *Silland*, og i en kommentar framgår det at han må meine at *Sillende* var Sjælland: "Hethabut two dayes sayling from Seland".⁹⁰ Oppsummert kan en si at Hakluyt, eller kanskje Nowell, la grunnlaget for diskusjonen om hvor *Sciringes heal* lå.

Diskusjonen om hvor *Sciringes heal* lå bringes ikke særlig videre i løpet av 1600-tallet. I 1635 utkom kaptein Luke Foxe's (1586-1635) "Voyages", der Ohtheres beretning er henta fra Hakluyt. Mens Hakluyt skreiv *Ochter*, brukte Foxe forma *Octhur*, men i seinere utgaver endra til *Ochter*.⁹¹ I 1631 forsøkte han å finne en nordvestpassasje nord om Amerika, men ga opp etter å ha undersøkt de vestlige deler av Hudson Bay. Foxe Bassin og Foxe Channel nord for Hudson Bay er oppkalt etter ham.⁹²

I 1678 blei Ohtheres og Wulfstans beretninger trykt som et apendiks i John Spelmans posthumt utkomne "Aelfredi Vita" (Ælfredi Magni Anglorum Regis Invictissimi Vita Tribus Libris Comprehensa).⁹³ [Dette verket har jeg foreløpig ikke hatt tilgang til]. Apendikset inneholder beretningen både i originalspråk og med en mangelfull latinsk oversettelse.⁹⁴ Dette var først gang en fullstendig utgave av Ohtheres beretning blei trykt med angelsaksiske bokstaver. "Aelfredi Vita" kom i en engelsk utgave i 1709, "The Life of Ælfred the Great",

⁸⁵ Jfr. Goldsmith (ed.) bd. I, 1885, s. 51ff.

⁸⁶ Brewer 1952/53, s. 207f. http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Hakluyt

⁸⁷ Brewer 1952/53, s. 208f.

⁸⁸ Hakluyt 1598, s. 54f, i Goldsmith (ed.) bd. I, 1885.

⁸⁹ Hakluyt 1598, s. 54, i Goldsmith (ed.) bd. I, 1885.

⁹⁰ Hakluyt 1598, s. 55, i Goldsmith (ed.) bd. I, 1885.

⁹¹ Brewer 1952/53, s. 209,fr. Foxe 1884, s. 16f.

⁹² http://en.wikipedia.org/wiki/Luke_Foxe. (11. August 2010).

⁹³ Brewer 1952/53, s. 209.

⁹⁴ Beckmann 1808, s 455f.

men uten Ohtheres og Wulfstans beretninger som apendiks. Spelman skriver imidlertid følgende i 1709-utgava: "And to fhew the latitude of King's mind and Genius, in all Dimenfions truly Royal and Auguft, there is (as I have been informed) in Sir *Thomas Cotton's* Library an old Memorial of a Voyage of one *Ochter a Dane*, performed at King *Ælfred's* Procurement, for the Difcovery of fome North-East-Paffage".⁹⁵ Spelman gjengir så Ohtheres beretning fra Hålogaland og seilasen til Kvitsjøen. Sir John Spelman (1594-1643) var historiker og særlig kjent for sin biografi over Alfred den store. Han blei adlet av Karl I i 1641 og tjente kongen aktivt under den første engelske borgerkrigen.⁹⁶

George Hickes (1642-1715) nevner "Otheri Periplus" i "Institutiones Grammaticae Anglo-Saxonicae et Moeso-Gothicae", som ukom i 1689⁹⁷, og Humfrey Wanley (1672-1726) refererer til same i "Thesaurus Lingrarum Septentrionalium", som utkom i 1705.⁹⁸

I 1733 utga Andreas Bussæus (1679-1735), nordmann og borgermester i Helsingør, "Arii Thorgilsis Filii - Schedae, seu Libellus de Is-landia". Her gjengis Ohtheres og Wulfstans beretninger "Periplus Ohtheri, Halgoland - Norvegi, ut et Wulfstani, Angli" etter Spelmans redaksjon. I mangel av angelsaksiske bokstaver er imidlertid den angelsaksiske teksten trykt med latinske bokstaver.

Den angelsaksiske teksten avviker noe fra en moderne redaksjon av teksten, men skyldes i hovedsak bruk av *th* for *ð* og *b, j* for *i, v* for *w*, oppdeling av enkelte ord og noe avvikende tegnsetting. Et sentralt avsnitt i teksten i vår sammenheng gjengir Bussæus slik: "Thonne is an port on futeheardum thæm lande. thonne man hætt Sciringes heal (a). thyder he cvæth thæt man ne mihte gefeglian on anum monthe. gyf man on niht vicode. and ælce dæge hæfde ambyrne vind. and ealle tha hvile he sceall feglan be lande. and on thæt steorbord him bith æreft Iraland (b). and thonne tha igland the fynd betvux Iralande (c) and thiffum lande. Thonne is this land oth he cymth to Sciringes heale. and ealne theg on thæt bæcbord (d)". north væge ...".⁹⁹

I kommentarer til teksten tolkes *Sciringes* som *Scyros*, med henvisning til Clüver (jfr. nedenfor) og *Sciringes heal* antas å ha ligget i Preußen i nærheten av Gdansk. Dessuten oversettes *Sciringes heal* til latin med *Scyrorum angulus*, der geng. *heal* gis betydningen *vinkel* (*Scyros eodem fuisse putat Cluverius, quos Pruffios appellamus, & tunc Scyringes-heal, five Scyrorum angulus Gedanum fuisse est. Oxoniens*).¹⁰⁰ I den latinske teksten er *Ira land* oversatt med *Jutlandia* og i den gammelengelske teksten er *Gotland* tolket som øya Gotland i Østersjøen.¹⁰¹

I 1765 holdt Johann Philipp Murray (1726-1776), sekretær for der Gesellschaft der Wissenschaften i Göttingen to forelesninger om Ohtheres og Wulfstans reiser. Murray meinte å kunne bevise at *Sciringes heal* lå på sydvestkysten av Skåne i nærheten av Skanör.¹⁰² Dette fant han å passe godt med Ohtheres beskrivelse av stedets beliggenhet: "Hier ist ein groffer Arm von Wasser, von Süden, hereingetreten, so daß das gegenfeitige Ufer nicht abzusehen gewesen. Auf der andern Seite hat Gotland gelegen, und feitwärts Seeland. (Sillende)".¹⁰³ På et nytt kart nettopp utgitt av landmålerkontoret i Stockholm, fant Murray stedet *Höllewik* like ved Skanör, eller "der Bufen Hölle", og litt inn i landet stedet *Skerige*. Som en av flere (jfr. f.eks. Somner og Bussæus) forbinder ikke Murray *heal* i *Sciringes heal* med *hall*. Han oversetter *Sciringes heal* til tysk med "dem Winkel von Sciringe". Da lå slutningen nær for

⁹⁵ Spelman 1709, s. 152ff.

⁹⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/John_Spelman

⁹⁷ Hickes 1689, s. 205.

⁹⁸ Wanley 1705, bd. III, s. 85, 219 og 303.

⁹⁹ Bussæus 1733, *Periplus Ohtheri* s. 14.

¹⁰⁰ Bussæus 1733, *Periplus Ohtheri*, s. 15, note a.

¹⁰¹ Bussæus 1733, *Periplus Ohtheri* s. 15 og s. 16, note e.

¹⁰² Murray 1765, s. 628 og 765f.

¹⁰³ Murray 1765, s. 765.

Murray; navnet *Sciringes heal* var trulig bevart i stedsnavnet *Skerige*, som lå ved bukta ved Hölle. At *Skerige* nå lå et stykke inn fra kysten forklarer han slik: “Es kann ein anders Sciringe von Alters dem Haven näher gelegen; es kann auch der Haven von dem entfernten Handlungsplatz den Namen geführet haben. Dieß ist gewiß, daß in dieser Gegend ein grosses Verkehr gewesen. Zu Lund war noch weiterhin eine solche Niederlage der Seeräuber”.¹⁰⁴

Gerhard Schøning (1722-1780) viser til Ohtheres beretning allerede i sin ”Forfølg Til de Nordiske Landes, Særdeles Norges, Gamle Geographie”, utgitt i København i 1751. Han skriver her at Ohtheres (Schøning bruker forma Other) beretning ”er delto mere troverdig, som den er kommen fra en indfødt Nordmand”.¹⁰⁵ Det er imidlertid det Ohthere kan fortelle fra sin landsdel og fra de nordlige farvann som interesserer Schøning i denne sammenheng, all den tid verket handler om ”Finmarkens og hosliggende Lapmarkers gamle Grændfer”.

I “Afhandling om de Norfkes og endeel andre Nordiske Folkes Oprindelse” fra 1769 skriver Gerhard Schøning følgende om Ohtheres seilas fra *Sciringes heal* til Hedeby: “At under Seilatten fra **Sciringesheal** (det er **Konghelle** i Norge h,) til **Hetheby** eller **Slesvig** havde man **paa den venftre Haand Danmark**, men **paa den høire**, førft Havet, siden **Gothland (Jylland), Sælland, og mange andre Øer i)**”. I noteapparatet skriver Schøning at “**Sciringesheal** er uden Tvil skrevet for **Cyningesheal**”, og avviser at *Sciringes heal* har noe med *Scyrrer* å gjøre, eller at stedet kunne finnes i Preußen slik Spelman hevdet.¹⁰⁶

Den tyske historikeren August Ludwig von Schlözer (1735-1809) meinte, som flere, at Ohthere gjorde sin nordlige reise på oppdrag av kong Alfred: “Other, ein Norweger von Halogaland aus dem 9ten Jahrhundert, gieng bey dem Englischen Könige Alfred in Dienste, der, zur Erweiterung des Handels in seinem Reiche den Wallfischfang errichten, und einen Weg Nördlich um Europa herum nach OstIndien finden wollte”.¹⁰⁷ Schlözer gjengir mye av Ohtheres beretning om forholda på hans heimstad og fra hans reise nord om Nordkapp. Han refererer dessuten et avsnitt fra Ohtheres beskrivelse av Norge både på originalspråket og oversatt til latin etter Spelman.¹⁰⁸ Spørsmålet om hvor *Sciringes heal* lå tar han imidlertid ikke opp til diskusjon.

Schøning omtaler også Ohthere i sitt andre bind av ”Norges Riiges Historie”, utgitt i Sorø i 1773. Han kaller ”Other den Helgelænder” for ”Nordens ældfte Jord-Beskriver”. Han antar at Ohthere reiste til England og bega seg i kong Alfreds tjeneste for å slippe unna Harald Hårfagres nye herredømme. Også Schøning meinte at Ohtheres seilas til Kvitsjøen skjedde på initiativ fra kong Alfred.¹⁰⁹

Om Ohtheres beretning skriver Schøning: ”Northmannaland (Norge), fortaalte han viidere, var meget langt og smalt; paa hin Siide af Biærgene (Fiæld-Kiølen) hvor Finner boede, laae mod Sonden Sverrig, men mod Norden Qvenland; og naar man feilede langs Norge til Kongelle, havde man paa høire Haand førft Irland, samt de derhos liggende Øer, siden Jylland og Siælland: men naar man viidere fortfatte Reifen fra Konghelle til Øster-Søen, havde man paa venftre Haand Danmark o.ſ.v.”.¹¹⁰ Schøning nevner altså ikke *Sciringes heal*. Men av teksten kan en vel anta at Schøning meinte *Sciringes heal* tilsvarte Konghelle.

I Schønings første bind av ”Norges Riiges Historie”, utgitt i Sorø i 1771, omtales at Halfdan Kvitbein blei begravd ”i en Høi paa Veffold, paa et Sted, kaldet Skæreid i Skirisfal, eller maaſke rettere Skirisdal”.¹¹¹ I ei note til teksten viser han til ”Norriges Kongers Historie”

¹⁰⁴ Murray 1765, s. 766.

¹⁰⁵ Schøning 1751, s. 6.

¹⁰⁶ Schøning 1769, s. 240f, jfr. note h og i.

¹⁰⁷ Schlözer 1771, s. 485.

¹⁰⁸ Schlözer 1771, s. 445ff og 485.

¹⁰⁹ Schøning 1773, 2. del, s. 184. Jfr Schøning 1751, s. 6 og 42.

¹¹⁰ Schøning 1773, 2. del, s. 185f.

¹¹¹ Schøning 1771, 1. del, s. 366f.

av Jonas Danilsson Rasmus (1649-1718), som kaller stedet for Skierings-Aa.¹¹² Han viser også til "Sagubrot" og skriver at "Sciris-fal, eller som det der heeder Skirings-Sal, har i de ældre Tiider været et meget ftort og berømt Offerfted for heele Vigen".¹¹³ En kan undre seg over at Schøning ikke kobla *Sciringes heal* og Skiringsssal, men det kan vel dels skyldes forvirringa rundt skrivemåte på stedet, og at kunnskapen om stedet ikke var tilstrekkelig på Schönings tid.

I 1773 utga Daines Barrington (1727-1800) verket "The Anglo-Saxon Verſion, From the Historian Orosius. By Ælfred the Great". Verket inneholder kong Alfreds Orosius ("Hormesta Orosii, Ælfredo Rege Interprete") med en oversettelse til engelsk av William Elstob (1673-1715), som igjen var en kopi av en oversettelse av Franciscus Junius (1591-1677). I tillegg er det i verket utarbeidd omfattende noter av J.R. Forster. Barrington var jurist og antikvar. Han utga flere bøker, blant anna "Tracts on the Probability of reaching the North Pole" i 1775.¹¹⁴ I verket har Barrington lagt ved et kart med navnene på de fleste stedene som er oppgitt i det geografiske kapitlet i Orosius, og der han dessuten har "traced the voyage of Ohthere and Wulfſtan, in theſe Northeren Seas".¹¹⁵

I den engelske oversettelsen hos Barrington brukes samme stedsnavn som i den gammelengelske teksten; *Ira land, Sciringes heal, Gotland, Sillende* etc. Han forsøker ikke å bestemme stedenes beliggenhet, men han gjør seg visse tanker om *Sciringes heal*. I ei note skriver han: "As for this port called Sciringes-heal, in order to find out what place is hereby intended, we ſhould ſuppoſe it to be pronounced *Shiringes*-heal, for *ſc*, followed by the vowels *i* and *e* (and ſometimes by others) ſeems always to have been pronounced by the Saxons, as it is by the Italians in the word *Sciolto* pronounced *Shiolto*".¹¹⁶

Dessuten inneholder oversettelsen til engelsk en retningsangivelse som ikke står i originalteksten: "This country continues quite to Sciringes heal, and all the way on the left, as you proceed **northward** [min uthevning] to the ſouth of Sciringes heal, a great ſea makes a vaſt bay up in the country, and is ſo wide, that no one can ſee acroſs it".¹¹⁷ Retningsangivelsen *northward* er ikke nevnt i originalteksten. Der står det: "Þonne is þis land oð he cymð to Scirincges heale, 7 ealne weg on þæt bæcbord Norðweg. Wið suðan þone Sciringes heal fylð swyðe mycel sæ up in on ðæt land, seo is bradre þonne ænig man ofer seon mæge, ...", oversatt til engelsk etter Bately: "Then this land is in that position until he comes to *Sciringes healh* [Kaupang], and all the way on the port side North Way [Norway]. To the south of *Sciringes-healh*, a very great sea penetrates up into the land; it is broader than any man may see over; ...".¹¹⁸ Det ser her ut til at Barrington meinte at Ohthere tok en nordlig kurs fra et sted syd for *Sciringes heal*. Det gis i denne sammenheng tre muligheter til å legge en slik tilnærmet nordlig kurs; mot nordøst i Skagerrak, mot nord i Vika (Oslofjorden) og mot nordøst til nord langs den svenske østkyst. I de to første tilfellene måtte *Sciringes heal* lokaliseres til strekningen fra Lista/Lindesnes til de indre deler av Vika, i det andre tilfellet til kysten av Östergötland, Södermanland og Uppland.

Forster gir vel svaret på dette i notene til Barringtons verk; "Notes on The first Chapter of the first Book of Ælfred's Anglo-Saxon Version of Orosius". Johan Reinhold Forster (1729-1798) var en tysk pastor og naturforsker av skotsk avstamning. Han deltok som naturforsker i James Cook's andre Stillhavs-reise i 1772-75. I 1778 publiserte han

¹¹² Rasmus 1719, s. 68.

¹¹³ Schøning 1771, I. del, s. 367, note c).

¹¹⁴ Brewer 1952/53, s. 209. http://en.wikipedia.org/wiki/Daines_Barrington

¹¹⁵ Barrington 1773, s. xxiv, jfr. note q. Kartet er bl.a. gjengitt i den tyske utgaven av J.R. Forster: Geschichte der Entdeckungen und Schiffarten im Norden, mit neuen Originalkarten versehen. Frankfurt an der Oder 1784.

¹¹⁶ Barrington 1773, English translation ..., s. 15f og note m.

¹¹⁷ Barrington 1773, s. 15f. Jfr. Barrington 1781, s. 464f.

¹¹⁸ Bately 2007, s. 47.

“Observations Made during a Voyage round the World”.¹¹⁹ Ifølge Beckmann er Forsters anmerkninger for det meste henta fra J.P. Murrays forelesninger.¹²⁰

Ira land var etter Forsters meining uten tvil Skottland.¹²¹ *Sciringes heal* “feems to be the same place which is mentioned by Paulus Warnefried, Hist. Longob. 1. i. c. 7. by the name of *Scoringa*, where the *Winili* or *Longebardi*, when they emigrated from Scandinavia, first went to: it was in the neighbourhood of the Wandals”. *Scoringa* lå, ifølge Forster, i nærheten av provinsen Uppsala. Dette begrunner han blant anna med Ohtheres beskrivelse av den store sjøen syd for *Sciringes heal* som skar seg inn i landet og at Gotland lå på den andre sida; “consequently Sceringes-heal must be the *Scoringa* of Paul Warnefried”. Han viser dessuten til at kysten av Uppland og Östergötland er full av “small rocks and rocy iflands”, som på svensk er kalt “*Skiæren*”. “*Heal*”, sier han, betyr “port” på de nordiske språk, “consequently *Skiærens-heal* is the port in the *Skiæren*”, som passer godt med “the port of Stockholm”.¹²² Dessuten meiner han at *Æt-Heathum* (Hedeby) ikke tilsvarte *Sleswick* (Slesvig), men en by nord for Beltene, nemlig *Al-Heathum* (Århus).¹²³

Det er ikke grunn til å følge Forsters argumentasjon lenger. Hans synspunkter har først og fremst kurios interesse. Forster behandla spørsmålet på nytt i 1784 (engelsk utgave 1786), men tilførte ikke spørsmålet om lokaliseringa av *Sciringes heal* noe nytt.¹²⁴ Forsters syn avvises av Porthan med følgende bemerkning: “... så begriper jag dock ingalunda, huru man skal bära fig åt, för at (på 5 dagar, med fådane fartyg som i Others tid brukades) fegla dit [Hedeby] ifrån Stockholm ...”.¹²⁵

Samme år som Barringtons verk blei publisert i London, kom Langebek med sin bearbeiding og latinske oversettelse med anmerkninger om Ohtheres og Wulfstans beretninger ut i København: “Periplus Otheri Norvegi & Wulfstani, sive eorum Narrationes de suis in Septentrionem & in Mari Balthico navigationibus”, publisert i 2. bind av “Scriptores Rerum Danicarum Medie Ævi”. Jacob Langebek (1710-1775) var historiker og geheimsarkivar fra 1748. Han planla å utgi et dansk diplomatarium og skreiv av et stort antall dokumenter. Verket blei imidlertid ikke realisert, men hans avskrifter er bevart i det danske Rigsarkivet. I 1772-74 kom imidlertid de tre første bindene av “Scriptores Rerum Danicarum”, en viktig kildesamling til middelalderens historie.¹²⁶ Ifølge Rasmus Rask lånte Langebek teksten til sin bearbeidelse og latinske oversettelse av Ohtheres beretning fra Bussæus sitt “Tillæg ved Are Frodes Schdæ”.¹²⁷

Langebek meinte som Schønning at *Sciringes heal* tilsvarte Konghelle, eller *Cuninges heal*, som han skriver i sin latinske oversettelse av Ohtheres beretning: “Ad auftrum a regione illa portus est quidam, cui nomen Cuninges heal, quo, inquit ille, non potest quis navigio trajicere uno mense, si noctu cursunt fiftens, quotidie vento utatur secundissimo”.¹²⁸ (I norsk oversettelse: Der er *an port* i den sydlige del av landet som heter *Sciringes heal*. Dit, sa han, at en ikke kan seile på én måned, dersom en la bi om natta og alle dager hadde gunstig vind, ...).

Langebek har en relativt grundig diskusjon om hvor *Sciringes heal* kunne ha ligget. Han avviser de tidlige spekulasjoner hos lærde i Oxford om at navnet kunne knyttes til

¹¹⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Johann_Reinhold_Forster

¹²⁰ Beckmann 1807, s. 463.

¹²¹ Barrington 1773, s. 256, note 33.

¹²² Barrington 1773, s. Notes av Forster, s. 255f, note 32.

¹²³ Barrington 1773, Notes av Forster, s. 256, note 34.

¹²⁴ Forster 1786, s. 67f.

¹²⁵ Porthan 1800, s. 89, note b.

¹²⁶ http://sv.wikipedia.org/wiki/Jacob_Langebek

¹²⁷ Rask 1825, s. 290.

¹²⁸ Langebek 1773, bd. II, s. 113f.

Scyris (jfr. Philipp Clüver (1580-1622)¹²⁹ eller *Sciris* (jfr. Plinius), og som derfor lette etter stedet i Preußen i nærheten av Gdansk. Han avviser også Murrays plassering av stedet til *Skanora*, dvs. Skanör sydvest i Skåne. Langebek gjør oppmerksom på at teksten uttrykkelig sier at *Sciringes heal* lå i det sydlige Norge, at Ohthere besøkte stedet før han kom til Danmark og at han ikke seilte lenger enn til Slesvig (*æt Hæthum*). Dessuten lå *Skanora* bare knapt to dagers seilas fra Slesvig, mens Ohtere forteller at han brukte fem dager fra *Sciringes heal* til Slesvig.¹³⁰

Langebek forteller at han for mange år sia hadde framsatte sitt syn på hvor Ohtheres *Sciringes heal* lå for Suhm og Schøning; nemlig at *Sciringes heal* var en skrivefeil, og at det burde skrives *Cyningesheal* ("... errorem librarii inesse scriptioni vocis *Sciringesheal*, pro quo rescribendum volo *Cyningesheal* live *Kunigesheal*"). (Ifølge Langebek slutta Schøning seg til dette synet i *Orig. Norvegor*, p. 240. Langebek framsatte sitt syn offentlig først i *Castrum Waldemari II*). Den språklige forklaringa blei da at det angelsaksiske *healle* tilsvarte det gno. *hall*, *haull*, og at *cyning*, *kunung* og *koning* på begge språk betydde *konge*. Slik blei *Sciringes heal* *Cyningesheal* og Konghelle.¹³¹

Langebek framsatter fire argumenter for plasseringa av *Sciringes heal* til Konghelle:

- At det lå ved Norges sydkyst.
- At et stort sund fløt inn i området som han først meinte var Götaälv, men som han seinere på grunn av den oppgitte størrelsen fant måtte være (en del av) Østersjøen.
- At for den som oppholdt seg i Konghelle lå Jylland (Gotlandia) og Sjælland (Langebek tolket Sillende som Sjælland) rett mot syd.
- At fem dagers seilas mellom Konghelle og Slesvig synes å være et passende tidsrom for en slik seilas, mens det fra andre steder ville være for lenge eller for kort.

Langebek var imidlertid oppmerksom på sagalitteraturens *Skiringssalr*: "Si quis autem lectionem *Sciringesheal* absolute retinendam vellet, eum potius, quam ad *Scyros* & Prusiam, remitterem ad *Skiris Sal*, locum in Westfoldia Norvegiæ celebrem, in quo, teste *Thiodolfo* Hvinenfi Poeta, Ohthero fere coævo, *Halfdanus Hvitbein* Rex sepultus est, si modo portum haberet & situm narrationi Ohtheri accommodum, vid. Snor. Sturl. T. I. p. 56. item propter aliquam nominis similitudinem ad *Sericsvic*, locum in Vikia Norvegiæ, qui in Hilt. Sverri Regis ms. occurrit".¹³² Langebek skriver altså at hvis noen foretrak å lese *Sciringesheal*, så ville han heller enn å tenke på *Scyros*, feste oppmerksomheten på *Skiris Sal*, om det stedet bare hadde hatt ei havn med en beliggenhet som stemte med Ohtheres beskrivelse.

Henric Gabriel Porthan (1739-1804), professor ved kungl. Akademien i Åbo, var meir kritisk til plasseringa av *Sciringes heal* til Konghelle. Han fant Langebeks "gissning" om at *Sciringes heal* burde leses *Cyningesheal* som usannsynlig, all den tid *Sciringes heal* forekommer i teksten fem ganger. Han er likevel bundet opp av samtidas oppfatning om at grensa mellom Norge og Danmark gikk ved Elva, som tilsa at *Sciringes heal* lå i Bohuslän. Som en av de svært få griper imidlertid Porthan til et sentralt element i Ohtheres beretning for å kunne bestemme hvor *Sciringes heal* lå: "...men, at han under ankomsten ifrån *Halogaland* hela vägen hade *Skotland* och *England* til höger (utan at *Jutland* omnämnes), synes häldre utmärka någon ort i *Christianfands ftift*". Han overlater imidlertid til andre å vurdere denne muligheten nærmere.¹³³

¹²⁹ Jfr. Clüver 1631, s. 686.

¹³⁰ Langebek 1773, bd. II, s. 113, note z.

¹³¹ Op.cite.

¹³² Langebek 1773, bd. II, s. 114, note z. Jfr. Munch 1874, s. 356.

¹³³ Porthan 1800, s. 83f, note o.

I 1802 kom så J.F. Neikter med sitt syn på hvor *Sciringes heal* lå. Det synes imidlertid å ha tatt noe tid før hans mening blei kjent, eventuell blei akseptert. I 1807 synes ikke James Ingram (1774-1850), professor i angelssaksisk ved universitetet i Oxford, å være kjent med Neiktes avhandling. I sin oversettelse av Ohtheres beretning til engelsk bruker han originalmanuskriptets *Sciringes heal*. Han oversetter imidlertid *Ira land* med Island, *Gotland* med Jutland og *Sillende* med Sealand (Sjælland).¹³⁴

Johann Beckmann (1739-1811), tysk filosof og økonom, publiserte i 1808 første bind av verket "Litteratur der älteren Reisebeschreibungen". I kapitlet "Periplus Ohtheri Norvegi et Wulfstani", som er en gjennomgang av flere forfatters behandling av de to reiseberetninger, omtaler han kort Ohtheres beretning fra Hålogaland og seilasene til Kvitsjøen og Hedeby. Han nevner imidlertid ikke *Sciringes heal*. Han synes imidlertid å ha hatt en viss forståelse for Forsters syn på hvor Hedeby kan ha ligget; "... dem Hafen Haethe oder Haethum, welchen Langebek und die meisten in Schleswig annehmen, wowied er jedoch Forfter nicht unwichtige Zweifel gemacht hat".¹³⁵

Robert Kerr (1755-1813), skotsk forfatter og oversetter av vitenskaplige verk, omtaler kort Ohtheres seilas fra Hålogaland til Hedeby. Han nevner kun *Sciringes heal* uten å ha en sjølstendig mening om stedets beliggenhet, men henviser til Forsters syn. *Ira land* identifiserer han som Scotland med Færøyene, Shetland og Orknøyene. *Gotland* er "the isle of Gothland" og *Sillende* knytter han til Sjælland.¹³⁶

Da Rasmus Rask i 1815 publiserte sin artikkel: "Ottars og Ulfstens korte Rejseberetninger med dansk Oversættelse, kritiske Anmærkninger og andre Oplysninger", var heller ikke han kjent med Neikters syn fra 1802. Rasmus Rask (1787-1832) blei universitetsbibliotekar i 1829 og professor i østerlandske språk i 1831. I 1811 utkom hans første verk; "*Vejledning til det Iislandske eller gamle Nordiske Sprog*". I 1813-15 hadde han et lengre opphold på Island, og i 1818 utkom hans viktigste arbeid: "*Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse*", et grunnleggende verk i sammenlignende språkforskning. Seinere foretok han ei lang reise gjennom Russland, Kaukasus, Iran, India og til Ceylon, der han studerte asiatiske språk.¹³⁷

Rask er, som Porthan, en av de få som ut fra Ohtheres beretning forsøker å resonnerer seg fram til hvor *Sciringes heal* kunne ha ligget. Han avviser de fleste tidligere forslag: "De ældre Fortolkeres Meninger ere så urimelige, at det vilde være overflødig at gjendrive dem, f. E. at søge Sciringesheal i Pröjsen eller i Nærheden af Stokholm, eller Skanør, som, ikke at tale om andre Ubekvemligheder for Rejsen fra Nordlandene til Slesvig, altsammen strider mod Tekstens klare Ord, som siger at det lå i det sydlige Norge". Rask peker på at teksten ikke forteller at Ohthere passerte Jylland før han kom til *Sciringes heal*: "... der kunde derfor og tænkes på en Havn i Kristiansand Stift. Ikke desmindre tror jeg, at Rigtigheden af Langebeks Gisning kan bevises så fuldelig som af nogen ting af denne Art. Ti var det i Kristiansands Stift før man kom Jylland forbi, så måtte Ottar dog på det følgende af Rejsen, komme forbi Jylland, og dette Land, kan ligesåvel være glemt at anføres på den første Del af Rejsen som på den sidste. Dernæst siges der at man ikke kunde rejse på en Måned fra Nordlandene dertil, når man lå stille om Nætterne, hvilket næppe kan siges om Kristiansands Stift, men meget vel passer til Kongehelle, når man følger langs med Kysten".¹³⁸ Rask holder altså fast på Langebeks syn, *Sciringes heal* tilsvarte Kongehelle. Til og med i den

¹³⁴ <http://www.theapricity.com/forum/archive/index.php/t-596.html>. 2. juni 2010.

¹³⁵ Beckmann 1808, s. 452ff.

¹³⁶ Kerr 1811, s. 11, note 14, 15, 16 og 17.

¹³⁷ Dansk Bilogafisk Leksikon, bd. XIX (Rasmus Rask), s. 180ff, Kbh. 1940.

¹³⁸ Rask 1815, s. 316f, note 2.

gammelengelske teksten tolker han inn muligheten for å kunne lese Konghelle: ”Ponne is án port on suðveardum þæm lande, þone man hætt Ciningesheal; ...”.¹³⁹

I motsetning til sine forgjengere argumenterer Rask rimelig godt for sitt syn. Han trekker inn seilingsdistanser, Ohtheres beskrivelse av den store havbukta som skjærer seg inn i landet og posisjonene til de forskjellige landskap som nevnes i beretningen. Størst vekt legger han på seilingsdistansen fra *Sciringes heal* til Hedeby: ”1) Tidens Længde blot 5 Dage, hvilket gør det umulig at tænke på Kristiansandsstift; ti var man over en Måned fra Nordlandene dertil, så måtte man visselig været lang mer end 5 Dage igjennem Skagerak, Kattegat og Bælt, når man fulgte langs med Kysterne af Norge og Halland”. Samlet summerer han opp at intet annet sted enn Konghelle kan passe etter de beskrivelser som gis. Dessuten finner han intet annet sted i Norge ”... som på nogen Måde kan lempes til navnet, ...”.¹⁴⁰

Rask tolker *Sciringes heal* i originalteksten som ”*Cyningesheal*”, som han meiner godt kan skrives med *i*, og *r* og *n* er nesten like; *Ciningesheal*: ”Der er altså kun tilbage *S*, som må bortfalde; det kan muligen være kommet fra Artiklen *þæs cininges heal*, eller og af den Stads, hvormed Munkene sirede de store Bogstaver; det er bekjendt nok, at *C* har just således en krum Figur lig et *S* inden i sig efter det gotiske Alfabetet”. Dette kan en vel kalle dyktig tilpasningsargumentasjon, om enn noe overraskende fra en av tidas fremste språkforskere. Og Rasks konklusjon er klar: ”Der kan altså næppe være nogen Tvivl tilbage om Gisningens Rigtighed, hverken med Hensyn til Mening eller Sammenhæng eller Bogstavernes Figurer”.¹⁴¹

Det gikk imidlertid ikke lang tid før Rask kom til å endre mening. Det kan være et godt eksempel på at det så vel den gang som i dag er det klokt ikke å være uten tvil når kildematerialet er såpass sparsomt som i spørsmålet om hvor *Sciringes heal* lå. I 1823 blei Rask gjort oppmerksom på Neikters disputas ”*Observationum historico-geographicarum particulis*”, ”hvor den rigtige Forklaring **uden Tvivl** [min utheving] er fremsat første Gang; ... Men Neikter har med **fuldkommen Ret** [min uthevning] henført dette *Sciringesheal* til Stedet *Skirings-salr*, som nævnes to Gange af Snorre i det 49 Kap. af Ynglingasaga efter Schönings Udgave, det 50 efter Peringskölds og det 25 i Grundtvigs danske Oversættelse, hvor det kaldes *Skirings-Hald*”.¹⁴²

I 200 år har deretter forskerne, med få unntak, holdt seg til Rasks formuleringer: **uden Tvivl - med fuldkommen Ret**. Hva er så argumenta som førte de fremste forskerne fram til en slik bastant, og, kan en vel si, uvitenskapelig slutning?

Sciringes heal blir Skiringssal/Kaupang

Påstanden om at *Sciringes heal* tilsvarte Skiringssal (gno. *skiringssalr*) blei altså framsatt av Jacob Fredrik Neikter første gang i 1802 i avhandlinga ”*Observationum historico-geographicarum particulis*” (Jfr. likevel Langebeks formulering fra 1773). Neikter var professor (*professor skytteanus*) i veltalenhet og statskunnskap og i litteraturhistorie ved universitetet i Uppsala. Han viktigste arbeid var en studie i menneskets historie, *De efficacia climatum ad variam gentium indolem præcipue ingenia et mores*, utgitt i 1777-97. Verket blir ansett som det første virkelige vitenskapelige arbeidet av betydning i Sverige på dette feltet.¹⁴³

Neikter viser i si avhandling først til Langebeks syn om at *Sciringes heal*, eller *Shiringesheal*, som han skriver, tilsvarte *Kongelf*, og til Forsters syn om at stedet tilsvarte *Holmiam* (Stockholm). Neikter har mer forståelse for Porthans oppfatning, nemlig at stedet

¹³⁹ Rask 1815, s. 316 og 318.

¹⁴⁰ Rask 1815, s. 317f, note 2.

¹⁴¹ Rask 1815, s. 318f, note 2.

¹⁴² Rask 1815/23, s. 383.

¹⁴³ [20.01.2010]: http://sv.wikipedia.org/wiki/Jacob_Fredrik_Naikter

bør søkes en plass på sydkysten av Norge ("in austru quodam Norvegiæ"). Sjøl henviser han til Snorres Ynglisesaga, til Fagrskinna og *Sögubrot*. Han skriver: "Etenim in STURLESONII Historia mentio injicitur loci *Skirisfal*. *Ynglinga Saga* C. 50 TORFÆUS quoque, H. N. P. I. L. 9. C. 32 ex *Fagurfskinna*, narrat caput Halfdani Nigri R. N. in *Skirisdal* sepultum esse", dvs. at i Snorres Ynglisesaga er det innskutt en bemerkning om *Skirissal*, også hos Torfæus. Fagrskinna fortelle at hodet til Halfdan Svarte var begravd i *Skirisdal*. Han viser bl.a. til *Sögubrot* ("fragmento Sagæ"): "*Shiringfahl* erat villa vel oppidum in *Vestfolden* No[r]vegiæ meridianæ regione, cum magnifico, pro suo saltem tempore templo, ab univerfa *Vikia* (Wiken) multa religione culto; quo quidem modo describitur in fragmento Sagæ cujusdam Islandicæ apud SCHÖNING *Hift. Norv.* P. I. p. 367. *Dha voro hofdh blot i Skiringfaal; er dhat var fet um alla Wikena*". Neikters konklusjon er klar: "Hunc *Skiringfal* eundem esse cum *Shiringesheal Otheri* locum, dubitare non possum". Han finner altså ingen grunn til å tvile på at Skiringssal var samme stedet som Ohtheres *Sciringes heal*.¹⁴⁴

I det litterære tidsskriftet *Danne-Virke* identifiserte Nikolai Fredrik Severin Grundtvig (1773-1872) i 1819 *Sciringes heal* med Skiringssal.¹⁴⁵ Han var da ikke oppmerksom på Neikters arbeid fra 1802. Både Grundtvig og flere av hans samtidige trudde at han var den første som sammenstilte de to stedene, en oppfatning som var vanlig også på 1900-tallet.¹⁴⁶ Grundtvig kaller stedet for *Skiringshald*, som lå "ved en berømt Havn, og hvor i Hedenskabets Tid var et stort Offersted for Vigveringerne". Han meinte at det "maa vel søges ved Tønsberg".¹⁴⁷

Professor ved universitetet i Kiel, Friederich Christoph Dahlmann (1785-1860), gjengir Otheres beretning i tysk oversettelse i første bind av verket "Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte", utgitt i Altona 1822. Egentlig har han stor forståelse for Langebeks oppfatning at *Sciringes heal* var feilskrivning for *Cyninges heal*, og kaller det "ein scharflininger Gedanke Langebeks". Konghelles høye alder og lokalisering ved Götaelv og stedets tidlige funksjon som kongelig residensby støtta under Langebeks syn. Rasmus Rask synes endog at denne løsningen var så befriende at han innarbeidet *Cyninge heal* i den latinske teksten. Men som Porthan gjør han oppmerksom på at *Sciringes heal* forekommer i teksten fem ganger og at heller ikke denne gang er "das Wahrscheinliche nicht das Wahre gewesen; man hat zu früh gerathen und emendiert, statt sorgsam nachzusehen, ob sich denn Sciringesheal nirgend in Norwegen fände".¹⁴⁸

Dahlmann viser til at Snorre i Ynglisesagaen forteller at Halfdan Kvitbein blei begravd i Skiringssal og at ifølge Fagrskinna skal hodet til Haldan Svarte også være begravd der. Han viser også til *Sögubrots* beretning om offerstedet i Skiringssal. Dahlmann er overbevist om at "die Wahrheit" nå var funnet og "Diese Glückliche Aufklärung verdanken wir Herrn Grundtvig, welcher durch feine Uebersetzung Snorres darauf geführt ward".¹⁴⁹ Dahlmann var altså ikke oppmerksom på Neikters arbeid fra 1802.

I "Samlinger til Det Norske Folks Sprog og Historie", i 1835, gjør J. Chr. Berg oppmerksom på Rasks behandling av Ohtheres beretning i 1815 og i 1834, og at disse to utgavene er identiske, med unntak av at Rask har endret sin oppfatning av hvilket sted *Sciringes heal* tilsvarte, ikke Konghelle, som han påsto i 1815, men Skiringssal.¹⁵⁰

Kaptein (og kartograf) Gerhard Munthe (1795-1876) gikk grundigere inn på spørsmålet i 1838 i noteverket til Jacob Aalls sagaoversettelse: "Snorre Sturlesons norske

¹⁴⁴ Neikter 1802, s. 2f.

¹⁴⁵ Jfr. *Danne-Virke* 1819, bd. 4, s. 187ff.

¹⁴⁶ Jfr. f.eks. Dahlmann 1822, s. 443 og Ekblom 1939/40, s. 183.

¹⁴⁷ Grundtvig 1865, s. 844f.

¹⁴⁸ Dahlmann 1822, s. 442.

¹⁴⁹ Dahlmann 1822, s. 443.

¹⁵⁰ Berg 1835, s. 264, note 6.

Kongers Sagaer”, som blei utarbeidet av Munthe. Sagaoversettelsen utkom i tre bind i Christiania i 1838-39. Munthe skriver: ”**Skíringssalr (Skírissalr, Skíríxsalr)**, fom i Halogalæendingen Ottars fíðft i det 9de Aarhundrede af Kong Alfred i England nedskrevne Reife kaldes **Sciringeshael** og om hvis Beliggenhed faa mange af de lærdeste Oldgrandfætere have været uenige og uvisse, og som man har villet søge i Bahuslehn, i Skaane, i Nærheden af Stockholm, ja endog i Preusfen, uagtet baade Snorre, som ovenfor feet, og Forfatterne af ”**Søgubrot**” og ”**Fagurskinna**” udtrykkeligen henføre det til **Vestfold** - var, ifølge autentiske Documenter, lige ned i 15de Aarhundrede Navnet paa den Egn, fom nu udgjør Tjølling Sogn i Laurvigs Fogderi”. Han antar at *Skæreid* var eidet mellom Viksfjorden og Sandefjorden. Ottars havn (*port*) og ”uden Tvivl Markeds- og Handelsplads” lokaliserer han til gården Kaupang ved Viksfjorden.¹⁵¹ Umiddelbart kan en peke på at Munthe, bevisst eller ubevisst har byttet plass på to bokstaver i siste leddet i *Sciringes heal*; *heal* er blitt *hael*, og en nærmer seg *hall* eller *sal*, som i *Skíringssalr*. For øvrig er det navnelikheten som bærer påstanden.

Også historiker og nasjonsbygger Peter Andreas Munch (1810-1863) slutta seg til dette synet. I artikkelen ”Om den gamle vestfoldske Søhandelsplads i Skíringssal og de vestfoldske Konger af Ynglinge-Ætten”, publisert første gang i ”Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur” i 1850, oversetter han Ohtheres beretning slik: ”Ottar sagde, at det Shire (Fylke), hvor han boede, hed Haalogaland, og at ingen boede nordenfor ham; men at der paa den sydlige Kant af Landet var en Søhandelsplads (*port*) ved Navn Skíringssal (*Sciringesheal*), hvortil man ikke kunde sejle i een Maaned, hvis man lagde i Havn om Nætterne, men om Dagen havde gunstig Vind”.¹⁵²

Munch hevder at skriveforma *Sciringes heal* kun kan forklares som et forsøk på å komme den norske skriveforma *Skíringssalr* nærmest mulig og ”at Skíringssalr maa have omfattet omtrent det samme som sidstnævnte Sogn”, dvs. Tjølling. Kun når det gjelder seilingsdistanser bruker han opplysninger fra Ohtheres beretning for å kontrollere lokaliseringa av *Sciringes heal*. Han synes at seilingstida fra Ohtheres heimstad i Hålogaland til Skíringssal var ”en temmelig lang Tid”. Han sammenligner med Ohtheres oppgitte seilingstider til Bjarmeland og til Hedeby, og også med den tida datidens moderne dampskip brukte på visse ruter. Han virker ikke helt overbevist av sine egne sammenligninger med moderne skipsfarts tidsbruk, men det får ingen konsekvenser for hans syn på hvor *Sciringes heal* lå.¹⁵³

Munch tolker *port* som en ”Søhandelsplads”, da Ohthere bruker samme navn på Hedeby. I så fall må Skíringssal ha vært ”Vestfoldens viktigste Punct”. Han slutter seg til Munthes syn om at Ohtheres *port* kan lokaliseres til gården Kaupang ved Viksfjorden, eventuelt til strandstedet Hølen litt vest for Kaupang. Han finner det dessuten i samsvar med tradisjonell navnsetting at Ohthere navnsatte ”Havnen eller Byen” etter distriktet den lå i, og ikke bare etter den ene gården som den lå på.¹⁵⁴

I ”Det norske Folks Historie” fra 1852 oversetter han en sentral passus fra Ohtheres beretning slik: ”Hele denne Tid skal man fejle langsmed Landet; da har man til Styrbord førft Irland, derpaa de Øer, der ligger mellem Irland og dette Land, indtil man kommer til Skíringssal; til Bagbord har man Norge”. I ei note tolker han ”dette Land” som Britannia, ”det er nemlig Kong Alfred, som taler”.¹⁵⁵ Denne passusen kunne ha gitt Munch anledning til å problematisere plasseringa av *Sciringes heal* til Skíringssal.

¹⁵¹ Munthe 1838, s. 35, note.

¹⁵² Munch 1874, s. 352f.

¹⁵³ Munch 1874, s. 353ff.

¹⁵⁴ Munch 1874, s. 356ff. Jfr. Munck 1849, s. 30.

¹⁵⁵ Munch 1852, s. 610.

Heretter er det i all hovedsak ikke lenger noen virkelig diskusjon om hvor *Sciringes heal* lå. *Sciringes heal* var blitt *Skíringssalr*. Stedet var funnet. Diskusjonen går hovedsaklig på hva navnet *Skíringssalr* betyr, hvordan førsteleddet *skíring* kan tolkes og hva det gammelengelske *heal* betyr. Det er dessuten knyttet en viss diskusjon til hvilket område *Skíringssalr* omfatta, handelsstedets nøyaktige plassering og hvilken funksjon det hadde. Ohtheres beretning og beskrivelse av seilassen og de landområder han passerte til og fra *Sciringes heal* som kilde for verifisering eller falsifisering brukes bare fragmentarisk og usystematisk. Årsaken var naturligvis fordi ingen trakk påstanden i tvil, det var kun behov for å finne det endelige bevis for at det rette svaret var funnet. Bare i få tilfeller kan en øyne en viss tvil, eller forsiktighet. Til tross for denne unisone enighet, skal jeg likevel foreta en enkel gjennomgang av en rekke forfatters behandling av spørsmålet, dels for å beskrive disse forfatters syn og begrunnelse (om slik gis), dels for om mulig å finne flere spor av tvil eller nyanser i påstander og argumentasjon.

Joseph Bosworth (1789-1876), forsker i angelsaksisk språk og litteratur, er i 1855 litt tilbakeholdende i sin plassering av *Sciringes heal*: "Judging from Ohthere's narrative, Sciringesheal seems to be in the Skager Rack, near the Fiord or Bay of Christiana. Snorre Sturleson, an Icelander, born in 1178, in his *Ynglinga Saga*, ch. 49, places Sciringesheal in Westfold, on the west side of the bay of Christiana". Han viser til Rasks konklusjon: "Thus, it cannot be doubted, that Skiringssal really existed at that time, ... and that it is the same that Ohthere and king Alfred call Sciringesheal".¹⁵⁶

I sin "Illustrerede Norges Histore" oversetter Ole Andreas Øverland (1855-1911) Ohthere slik: "Ottar sagde, at den Landsdel, hvori han bodde, hed Haalogaland, og at ingen boede nordenfor. Men paa den sydlige Kant af Landet er der en søhavn, kaldet Skiringessal". Øverland skriver at Skiringssal, "Norges ældste Kjøbstad", lå ved innløpet til Viksfjorden i Vestfold.¹⁵⁷

Amund Helland (1846-1918) er klar i sitt syn på at *Sciringes heal* tilsvarte Skiringssal: "Desuden gjengives dette navn efter haalogalændingen Ottars beretning til den engelske konge Ælfred den store i et skrift af denne konge i formen af *Sciringes heale*".¹⁵⁸

Gustav Storm (1845-1903) påpeker det han meiner må være en unøyaktighet i navnbruken: "Naar i et engelsk skrift fra 9de Aarhundrede (Kong Alfreds Oversættelse af Orosius, Tillæg) en Havn (Port) i det sydelige Norge selv kaldes Sciringes-heal, maa dette derfor ligeoverfor de hjemlige Kilders Enighed betegnes som en Unøiagtighed, idet Landskabets Navn er nævnt istedetfor det specielle Sted, som vel intet Navn har havt".¹⁵⁹

Oluf Rygh (1833-1899) antar at når kong Alfred sier at "Sciringesheal(e) var en Havn eller Søhandelsplads (port)", så har han "overført Egnens Navn pa Handelsstedet, ligesom i Sverige Ønavnet Birca er blevet overført fra Øen til den paa samme liggende Handelsplads".¹⁶⁰

En nyans, kan en vel kalle det, er det når S. Sørensen argumenterer for at Skiringssal lå lenger øst mot Sandefjord. Det synet fikk han aldri aksept for.¹⁶¹

Joh. Steenstrup (1844-1935) forteller i sin *Danmarks Riges Historie* at Ohthere seilte "langs Vestkysten ned til den dengang ansete Havn og Markedsplads Skiringssal (mellem Laurvik og Sandefjord) og atter derfra til Hedeby ved Slien".¹⁶²

¹⁵⁶ Bosworth 1853, s. 14, note 53 (translation).

¹⁵⁷ Øverland, bd. 1, s. 40, note **).

¹⁵⁸ Helland 1914, s. 24.

¹⁵⁹ Storm 1901, s. 215f.

¹⁶⁰ Rygh 1907, s. 306.

¹⁶¹ S. A. Sørensen: *Det gamle Skiringssal*, I, Kra 1900, jfr. Kjær 1909, s. 268, note 3.

¹⁶² Steenstrup u.å., s. 281.

Alexander Bugge (1870-1929) er mest opptatt av betydningen av navnet Skiringssal, men slår allikevel fast følgende: ”Ottars skildring er tydelig og klar. Stedet har, kan vi se, ligget ved indseilingen til Foldenfjorden [Oslofjorden], saa det er ingen tvil om at det oldengelske Sciringesheal er Skiringessal”.¹⁶³ Bugge dokumenterer ikke nærmere hvilken ”tydelig og klar” informasjon i Ohtheres beretning som tilsier at *Sciringes heal* lå ved innseilinga til Oslofjorden og tilsvarte Skiringssal. Halvdan Koht (1873-1965) er ikke mer presis: ”Av det som helgelendingen Ottar fortalde kong Ælfred av England i slutten på 9de hundraåre, har vi kunnskap um ein handelsplass i *Skiringsal* på Vestfold, og der lever endå namnet Kaupang”.¹⁶⁴ Det ser her ut til at Bugge og Koht gjør seg skyld i en etterrasjonalisering som er konstruert ut fra navnelikheten mellom *Sciringes heal* og *Skiringssalr*. Deretter tolkes denne forståelsen inn i Ohtheres beretning.

Andreas Holmsen (1906-1989), som meinte at Ottar var i kong Alfreds tjeneste, skriver kort at ”Han bodde nordligst av alle nordmenn. En havn i den sørligste delen av landet het Skiringssal (i Vestfold). Da Ottar reiste dit, hadde han hele veien Norge (*Nordveg*) om babord”.¹⁶⁵

De fleste forfattere diskuterer ikke lokaliseringa av *Sciringes heal*. Kemp Malone slår lokaliseringa fast slik: ”Ohthere next tells of his voyage to Sciringesheal on the Oslo Firth, and thence to Hæpum, i.e. Slesvig”. Malone oversetter ikke stedsnavnet, men bruker konsekvent *Sciringesheal*.¹⁶⁶ Haakon Shetelig (1877-1955) og R. Ekblom, dermot, bruker betegnelsen Skiringssal. Shetelig oversetter Ohthere slik: ”Så er en havn (port) i den sydlige del av landet som man kaller Skiringsal”.¹⁶⁷ Allerede i artikkelens tittel bruker Ekblom Skiringessal: ”Ohthere’s Voyage from Skiringssal to Hedeby”. Han redegjør for enkelte av sine forgjengereres oppfatning av hvor *Sciringes heal* lå, men har imidlertid ikke fått med seg at Neikter var den første som hevda at *Sciringes heal* var Skiringssal: ”Grundtvig was the first to establish that the place in question must be *Skiringssalr* in the Norwegian province of Vestfold that is mentioned in the Fagerskinna, Heimskringla og Sogubrot. But neither he nor Dahlmann and Possart, who agreed with him, have been able to determine the position of the place more closely. It must now be considered as settled that Skiringssal lay on the little peninsula between the towns of Larvik and Sandefjord”.¹⁶⁸

Alvar Ellegård er imidlertid litt mer forbeholdende når han slutter seg til det rådende synet om *Sciringes heals* plassering: ”*Sciringes heal* måste nog tydas som Skiringssal, och denna plats brukar förläggas till Vestfold, i närheten av Larvik”. Som en av de svært få drøfter han Ohtheres informasjon om at ”þissum lande/þis land” (England/Wessex) lå på Ohtheres styrbord side heilt fram til *Sciringes heal*, og at et stort hav skar seg inn i landet syd for stedet. Han må da konstatere at ”ifrån Kristiansand börjar seglaren få England rakt akteröver”, og at ”vid Larvik börjar ingen havsvik”. Ellegård konstaterer derfor at ”Med ledning av dessa textställen skulle man vilja förlägga *Sciringes heal* till trakten av Kristiansand”. Når han likevel ikke gjør det, så skyldes det Ohtheres opplysning om at han etter å ha seilt fra *Sciringes heal* heile tida hadde Danmark på babord side. Ellegårds oppfatning var at den svenske vestkysten syd for Oslofjorden kan ha tilhørt Danmark på kong Alfreds tid.¹⁶⁹

Charlotte Blindheims syn på spørsmålet har jeg allerede berørt. I 1969 postulerte hun at ”*There can be no doubt ...*”. I ”Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder” skriver hun dessuten følgende: ”Ottar opplyser bare rute og avstander fra sitt hjemsted i Hålogaland

¹⁶³ Bugge 1915, s. 45.

¹⁶⁴ Koht 1921, s. 21.

¹⁶⁵ Holmsen 1971, s. 135.

¹⁶⁶ Malone 1930 II, s. 160f.

¹⁶⁷ Shetling 1930, s. 251.

¹⁶⁸ Ekblom 1939/40, s. 183. Jfr Ekblom 1941/42, s. 120.

¹⁶⁹ Ellegård 1954/55, s. 6f.

via Skiringssal og fram til Hedeby. Til gjengjeld er hans angivelser overbevisende pålitelige. Hist. lar det seg vise at Skiringssal må være identisk med det nåværende Tjølling hd i Vestfold (P.A. Munch, G. Storm, A. Kjær m.fl)". Videre skriver hun at "Han [Ohthere] presiserer også sterk forbindelse mellom Kaupangen i Skiringssal og h. Hedeby på det jy. neset".¹⁷⁰ Disse påstandene, som ikke er mulig å dokumentere på grunnlag av Ohtheres beretning, viser igjen hvordan et allerede akseptert syn på hvor *Sciringes heal* lå, blir styrende for hva forskerne har tillatt seg å tolke ut av Ohtheres til dels svært knappe beretning.

I ei liste med angelskasiske navn fra Ohtheres beretning gir P. Simonsen de (antatte) tilsvarende navna på norsk, der *Sciringes-heal* blir Skiringssal. Innledningsvis til lista skriver han: "Ottar selv må jo formodes å ha vært analfabet, som så å si alle i Norge på hans tid, så stavningen angir kong Alfreds (eller en munks) "lydskrift" etter Ottars uttale". Dessuten skriver han: "Skiringssal (eller "Skiringshal", som Alfred egentlig skriver) er ganske visst ikke omtalt flere steder i litteraturen. Det er klart at det i egentlig mening ikke var en by, men en havn og markeds plass som allerede et halvt hundre år etter Ottars tid hadde utspilt sin rolle, da det nærliggende Tønsberg vokste opp som dens arvtager".¹⁷¹ En kan her peke på den tilpasningsargumentasjonen som kommer fram i formuleringa "... (eller "Skiringshal", som Alfred egentlig skriver) ...". Det skriver da kong Alfred vitterlig ikke. Men vi har tidligere sett eksempel på hvordan *heal* omformes til *hal*, for at det skal passe bedre med *sal*, jfr. f.eks. Hakluyt, Rask, Langebek og Grundtvig. Simonsen har nok rett når han sier at dette stedet ikke var en by, men vi kjenner ikke statusen på Ohtheres *port*, om det bare var en havn, eller om det også var en markeds plass der.

Etter hvert som det blei klart for forskerne at stedet *Sciringes heal* ikke kunne tilsvare det geografiske området Skiringssal (Tjølling), bruker forskerne i økende grad navnet og stedet Kaupang som en presisering av hvor *Sciringes heal* lå. Sandnes/Stemshaug skriver f.eks.: "Kong Alfred av England omtalar i 880-åra, etter håloygen Ottars skildring, "of *Sciringes heale*" som "án port", 'hamneby', men da truleg slik at det siktar til handelsstaden → Kaupang" i S".¹⁷² I Cappelens Norges Historie, bind 1, (1976) skriver Magnus/Myhre følgende: "Seilturen til handelsplassen Kaupang i Vestfold tok en måned, men da seilte han bare i medvind og lå i land om nettene".¹⁷³ Jeg skal ikke her diskutere hvor lang tid Ohthere brukte på sin seilas fra *Halgoland* til *Sciringes heal*, men slik står det i originalmanuskriptet: "Þyðer he cwæð þæt man ne mihte geseglian on anum monðe, gyf man on niht wicode 7 ælce dæge hæfde ambyrne wind, ...". I engelsk oversettelse ved Bately lyder det slik: "To this he said that it was not possible to sail in a month, if he camped [lodged?] at night and each day had a favourable wind; ...". Ohthere gir her en generell opplysning om at en *ikke* kunne seile denne strekningen på én måned under de gitte betingelser.

I Cappelens Norges Historie, bd. 2, benytter Erik Gunnes originalspråkets *Sciringes heal* i oversettelsen av en passus i Ohtheres beretning, slik som han også bruker *Æt-Hæthum* for Hedeby. Tittelen på kapitlet er "Kaupangen i Skiringssal". Gunnes skriver imidlertid: "Historikeren P.A. Munch var den første som pekte på at det ved Viksfjorden i Tjølling finnes en gård ved navn Kaupang - et gammelt ord for handelsplass - og at det både på denne gården og i omegnen fantes en stor mengde gravhauger. Alt for hundre år siden begynte man å grave i haugene - og fant en god del oldsaker. Men det var likevel ikke nok til å bevise at Ottars *port* lå her. Først de utgravningene som ble drevet gjennom et snes år etter siste krig - de ble foreløpig avsluttet i 1969 - har vist at det virkelig er den gamle "byen" som er funnet, og at Ottars beretning er helt korrekt".¹⁷⁴ Den siste setningen i sitatet har som premiss at dersom

¹⁷⁰ Blindheim 1956/78, KHLM bd. 6, spalte 133.

¹⁷¹ Simonsen 1957, s. 7 og 12.

¹⁷² Sandnes/Stemshaug 1976, s. 281.

¹⁷³ Magnus/Myhre 1976, s. 424.

¹⁷⁴ Gunnes 1976, s. 23f.

det kan bevises at det lå en *port*, underforstått ”by”, markeds plass e.l. på gården Kaupangs grunn, så er det et sikkert bevis for at ”Ottars *port*” lå her, og ”at Ottars beretning er korrekt”. Slik er det sjølsagt ikke.

En lang rekke utenlandske forfattere som skriver om Ohtheres beretning behandler ikke spørsmålet om lokaliseringa av *Sciringes heal* på annen måte enn at de konstaterer at *Sciringes heal* tilsvarer Skiringssal, eller noe mer nyansert Kaupang. Janet Bately beskriver *Sciringes heal* slik: ”A trading station, plausibly identified with Kaupang in Vestfold, Norway, where archaeologists have recently found traces of a settlement of some size with ‘the character of a local market-town with international connections’ ...”.¹⁷⁵ Uwe Schnall skriver f.eks.: ”Er beschreibt seine Fahrt von Skiringssal/Kaupang nach Haithabu folgendermaßen: ...”.¹⁷⁶ Ian Whitaker har følgende formulering: ”Unfortunately there is no shred of evidence to support either of the later points, and the first [“that he was primarily a merchant”] rests solely on the fact that he visited certain trading centres on his way: Skiringshal (= Kaupang) and Hedeby, and that London was a third mercantile metropolis (Simonsen 1957:13)”.¹⁷⁷

Niels Lund innleder sitt verk om ”Ottar og Wulfstan” slik: ”Han boede et sted i nærheden af Tromsø og rejste dels mod nord, rundt om Nordkap og ind i Hvidehavet, dels mot syd til handelspladsen Skiringssal nær Oslofjorden og videre til Hedeby ved Slesvig”. I samme verk gjør Ole Crumlin-Pedersen en presisjon: ”Den normale rute for Ottars handelsfærd har nok været turen ned langs den lange norske kyst til Skiringssal (*Kaupang* ved Viksfjorden, lidt vest for Oslofjordens udmunding)”. Fortsatt i samme verk skriver Peter Sawyer: ”Tre af disse nævnes i de her oversatte tekster: *Skiringssal*, identisk med Kaupang i Vestfold, *Hedeby* og *Truso*”, samt i en illustrasjonstekst: ”Luftfoto af Ottars Sciringesheal, senere kaldet *Kaupang*”.¹⁷⁸

En mer kritisk tilnærming til spørsmålet finne likevel i Christine E. Fells artikkel i samme verk om språket i ”Ottars og Wulfstans beretninger”: ”Man har normalt oppfattet *Sciringesheal* som en angliceret form af oldnordisk *Skiringssalr*, idet man mente, at det andet led betød ’sal’. Den oldengelske forms grammatik forudsætter imidlertid som andet led hankønsordet *health*, og det er desuden vanskelig at forklare, hvorfor det andet led, hvis det var *salr*, ikke er blevet angliceret som *sele* med brug af det beslægtede ord”.¹⁷⁹ Dette spørsmålet skal jeg komme tilbake til seinere i artikkelen. Dette fører likevel ikke til at hun stiller spørsmålet ved den alminnelige oppfatning at *Sciringes heal* var Skiringssal.

Ove Jørgensen skriver Skiringssal. Han redegjør imidlertid for tolkningen: ”Navnet *sciringes heal* har været tolket meget forskelligt, men det er god grunn til at tro, at beskrivelsen kun er et ’ønjaktigt uttrykk för ’hamnen i distriktet Skiringssal’; platsens rätta namn kan formodast ha varit *Kaupangr (i Skiringssali)*”.¹⁸⁰ Björn Ambrosiani beretter kort om Ohtheres reise: ”På vägen besökte han en hamn som kallas Skiringssal (fornengelska Sciringesheal) i södra Norge. Platsen identifieras i regel med *Kaupang* i Tjølling socken i Vestfold”.¹⁸¹

Irmeli Valtonen slår enkelt fast: ”It seems that in Ohthere’s account ’the great sea that extends up into the land’ south of Sciringesheal, i.e. Kaupang near Larvik in Vestfold, Norway (...), means the Skagerrak, Kattegat and the Baltic, and refers to the same waters as Ostsæ, ...”. Hun redegjør imidlertid for tidligere forskeres syn. ”The location of Sciringesheal

¹⁷⁵ Bately 1980, s. 193, note 16/3.

¹⁷⁶ Schnall 1981, s. 169, jfr. s. 171ff.

¹⁷⁷ Whitaker 1981, s. 6.

¹⁷⁸ Lund m.fl. 1983, s. 7, 32, 51 og 53.

¹⁷⁹ Lund m.fl. 1983, s. 64.

¹⁸⁰ Jørgensen 1985, s. 95, jfr. 90ff.

¹⁸¹ Ambrosiani 1993, s. 63.

was seriously began in the nineteenth century by Norwegian historians and antiquaries. Since 1838 *Sciringesheal* has been connected with a site in Vestfold county in Norway. This view has been accepted by most scholars, and modified by the Norwegian archaeologist Charlotte Blindheim (Blindheim 1981, pp. 12-16). There are other identifications proposed in recent years, but none as thoroughly argued (Sandefjord in Vestfold or Svinefjord in Østfold)”.

Valtonen er én av få forskere som går inn i materialet for å vurdere sannsynligheten av den foreslåtte lokaliseringen til Vestfold. Hun finner at på grunnlag av den oppgitte seilingstida fra *Sciringes heal* til Hedeby, samt opplysningene om det store havet som skjærer seg inn i landet, så må *Sciringes heal* antas å ligge ved Skagerrak. Hun finner det viktig at stedet er betegnet som *an port*. Hun kommenterer at lat. *portus* betyr ”a port, haven; a town”, som innebærer ”that *Sciringesheal* was settled, a relatively densely build-up area where trading was conducted, possibly a town of some sort”. På grunnlag av filologiske, topografiske og arkeologiske bevis, ved siden av det historiske i Old English Orosius, har de norske forskerne lokalisert stedet til gården Kaupangs grunn.¹⁸²

I en større avhandling om ”The North in the *Old English Orosius* - A Geographical Narrative i Context” fra 2008, gjentar Valtonen i hovedsak sine synspunkter fra 1988: ”The indications are that the port was an important center or a well-known fixed point. *Sciringes heal* has been located by scholars in Vestfold County. Judging by Ohthere’s sailing time and description of the penetrating sea, it is probable that it was in Kaupang, a settlement composed of a group of farms and a good protected harbour in Tjølling parish near Larvik”.¹⁸³ Hun sier seg enig med Ambrosiani i hans standpunkt om at i mangel av andre overbevisende argumenter for ei annen lokalisering, ”we must assume that the identification of *Sciringes heal* with Kaupang is correct”. Valtonen er kjent med Birgissons syn fra 2006, men aviser hans argumenter nokså arrogant uten at hun i det heile tatt drøfter dem.¹⁸⁴

Claus Krag synes i Aschehougs Norges Historie (1995) å støtte det alminnelige syn på hvor *Sciringes heal* lå: ”En norsk handelsplass fra vikingtiden er gravd ut. Det er den som i en engelsk kilde fra rundt 900 (Ottars beretning; mer om den senere) omtales som *Sciringesheal* - i den senere norrøne litteraturen møter vi navnet Skiringssalr. Det er tydelig av de skriftlige omtalene at denne handelsplassen må ha ligget i Sørøst-Norge. P.A. Munch regnet som den første med at den var å finne på gården Kaupang i Tjølling, som ligger ved Viksfjorden, ikke så langt fra Larvik. De senere arkeologiske undersøkelser har gitt Munch rett”.¹⁸⁵ Krag oppfatning av at Harald Hårfagres maktområde konsentrerte seg til Vestlandet og at hans direkte maktutøvelse kanskje strakte seg ned mot Lindesnes, kunne ha gitt utgangspunkt for en problematisering av plasseringa av *Sciringes heal*.¹⁸⁶

I sin ”Norges Historie fram til 1319” fra 2000 (i ny utgave 2009) oversetter Krag *Sciringes heal* med Skiringssal. Han refererer til Ohthere beretning om at han heile tida hadde ”nordmennes land” på babord side, at landet var langt og smalt og hvor breitt det var inn til fjellene. Det ser ut til at Krag først og fremst forbinder det geografiske begrepet ”Norge”, altså Ohtheres ”Norðweg”, med leia nordover langs vestkysten. Han føyer imidlertid til: ”..., selv om kyststrekningen øst for Lindesnes også kan ha blitt regnet med”.¹⁸⁷ Det kan virke som Krag må ta dette forbeholdet fordi han har akseptert identifiseringa av *Sciringes heal* med Skiringssal.

¹⁸² Valtonen 1988, s. 31 og 126.

¹⁸³ Valtonen 2008, s. 331.

¹⁸⁴ Valtonen 2008, s. 331f, note 295.

¹⁸⁵ Krag 1995, s. 26 og 80f.

¹⁸⁶ Jfr. Krag 1995, s. 84ff.

¹⁸⁷ Krag 2009, s. 52.

Andre forfattere, som Carsten Müller-Boyesen¹⁸⁸, Karsten Alnæs, Jan Bill¹⁸⁹, Jón Viðar Sigurðsson, Kock Johansen¹⁹⁰ Stefan Brink, Anton Englert¹⁹¹, Titlestad, Knut Helle og Frans Arne Stylegar aksepterer den alminnelige lokaliseringa av Sciringes heal til Skiringssal/Kaupang i Vestfold. Alnæs har en noe fri dikterisk gjengivelse der han presenterer utdrag av Ohtheres beretning: ”Det er en kaupang sør i landet som heiter Skiringssal”.¹⁹² Sigurðsson kan fortelle at i Ohtheres beretning blir det sagt at ”det er ein kjøpstad [port] som heiter Skiringssal [Kaupang] i den sørlege delen av landet”.¹⁹³ Brink konstaterer at ”it is stated that it took more than a month for Ohthere to travel by ship from his home in Hålogaland (mod. form Hålogaland) in northern Norway down to Kaupang (Sciringes heal) in Vestfold, following the coast with a favourable wind and camping at night”.¹⁹⁴ Videre skriver han i en annen sammenheng at etter hans oppfatning er det enklest å forklare navnet *Sciringes heal* ”as a corrupt form of *Skíringssalr*, where the second element *-salr* has been wrongly identified with OE *healh* m. ’bend (perhaps also bay)’ by an Anglo-Saxon notetaker or interpreter, but several other possibilities seem plausible”.¹⁹⁵ Titlestad er fri og bestant i sin gjengivelse av hvordan Ohthere til slutt havna hos kong Alfred i London: “Den nordnorsk handelsmannen Ottar hadde omkring 890 dratt den lange sjøveien fra Hålogaland via Lindesnes, Vestfold, Skåne og **over Limfjorden i Danmark** [min uthevning] - og dernest over til kong Alfreds hoff i Wessex i England”.¹⁹⁶

Helle skriver at Ohthere fortalte den engelske nedskriveren om en kysthandels plass, som denne ”identifiserte med Skiringssal (*Sciringes heal*); det må ha vært den handelsplassen eller kaupangen som levde videre i gårdsnavnet Kaupang”.¹⁹⁷ Det synes som om Helle er overbevist om at *Sciringes heal* tilsvarte Kaupang. I kapitlet “Bylivet når Norden” i verket “Norsk byhistorie” fra 2006 bruker han følgende formuleringer: “Sciringes heal må være identisk med det norrøne *Skíringssalr*, ...”, “I dette området lå åpenbart Ottars *port*, på grunnen til den senere gården Kaupang ved Viksfjorden, øst for Numedalslågens utløp i Larviksjorden” og “..., undersøkelsene stadfestet at dette måtte være Ottars *port* i Skiringssal”.¹⁹⁸ Stylegar konstaterer kort at ”Den kalles *Sciringes healh*, og i dag identifiseres den med Skiringssal eller Kaupang ved Larvik i Vestfold”.¹⁹⁹

Når jeg tar med disse eksemplene er det ikke fordi de bringer noe nytt inn i spørsmålet, men fordi de i betydelig grad representerer den mangel på presisjon en ofte ser når dette spørsmålet omtales, eller når det siteres og oversettes fra originalkilda. *Sciringes heal* oversettes med ingen eller svært svake forbehold til Skiringssal eller Kaupang uten at påstander og konklusjoner etterprøves tilstrekkelig i kildematerialet. Forskernes og forfatterens lempfelde behandling av dette spørsmålet på 1900-tallet og begynnelsen av dette århundret kan sjølsagt forklares med at det ikke har vært deres sentrale problemstilling å ta spørsmålet om lokaliseringa av *Sciringes heal* opp til ny vurdering. Det må likevel være lov til å undre seg over at så mange garvede historiker så lett aksepterer påstandenes bastante form og sjøl framsetter slike bastante påstander. Og det må i alle fall være lov til å undre seg

¹⁸⁸ Müller-Boyesen 1992, s. 24ff.

¹⁸⁹ Bill 1997, s. 96, illustrasjonstekst.

¹⁹⁰ Kock Johansen 1999, s. 28ff.

¹⁹¹ Englert 2007, s. 117.

¹⁹² Alnæs 1996, s. 159.

¹⁹³ Sigurðsson 1999, s. 49

¹⁹⁴ Brink 2007, s. 66.

¹⁹⁵ Brink 2008?, s. 62.

¹⁹⁶ Titlestad 2007, s. 10.

¹⁹⁷ Helle 2007, s. 619.

¹⁹⁸ Helle 2006, s. 35, jfr. s. 37. Jfr. også Helle 1996, s. 239 og 241.

¹⁹⁹ Stylegar 2008, <http://arkeologi.blogspot.com/search?q=Skiringssal>

over en del tolkninger som trekkes ut av Ohtheres beretning, som f.eks, at Ohthere seilte gjennom Limfjorden på vei til kong Alfreds hoff i Wessex.

Sciringes heal lokalisert til Rogaland eller Vest-Agder

Som nevnt innledningsvis har det fra første halvdel av 1800-tallet og fram til i dag vært en (nesten) unison enighet om at *Sciringes heal* tilsvarte Skiringssal, etter hvert presisert som Kaupang ved Viksfjorden. Svært få har funnet grunn til å vurdere om Ohtheres *port* kanskje kan ha ligget lenger vest. Med unntak av det nye radikale synspunktet som Einar Gunnar Birgisson presenterte i 2006 (første gang i 2004), er det egentlig, som vi allerede har sett, bare tre personer som har vurdert en alternativ lokalisering av *Sciringes heal* lenger vest i Norge, nemlig Henric Gabriel Porthan i 1800, Rasmus Rask i 1823 og Ellegård i 1954/55.

Porthan avviste at *Sciringes heal* kan leses som *Cyningesheal*, og var dermed også kritisk til samtidas plassering av *Sciringes heal* til Konghelle. Han fant at Ohtheres beretning om at han hadde *Ira land* og ”*bis land*” på styrbord side inntil han kom til *Sciringes heal* - og uten at Jylland nevnes - tilsa at en kanskje skulle søke et sted i Christiansands stift. Dessverre overlot Porthan den oppgava til andre.

Som allerede nevnt vurderte Rask om ”... der kunde [...] tænkes på en Havn i Kristiansand Stift”. Rask peker på denne muligheten fordi Ohtheres beretning ikke nevner at Jylland [Gotland] blei passert før han kom fram til *Sciringes heal*. Når Rask likevel straks forlater denne muligheten, så begrunner han det med tre forhold: Var det slik at *Sciringes heal* lå i Kristiansand stift før han passerte Jylland, så måtte Ohthere også på den videre reisen passere Jylland. Rask tenker da at Jylland ”kan ligesåvel være glemmt at anføres på den første Del af Rejsen som på den sidste”. Dernest meinte Rask at tida Ohthere brukte fra sin heim plass til *Sciringes heal* pekte mot Konghelle og ikke mot Kristiansand stift. Dessuten utgjorde strekningen fra Lindesnes til Konghelle nesten 1/3 av distansen (!), kanskje den mest krevende strekningen med skiftende vind. Dessuten kan han vanskelig se at havområdet ved Kristiansand kan karakteriseres som et innløp til det store havet Ohthere omtaler. Derimot bøyer Skagen seg over mot Halland og danner et innløp til Kattegat.²⁰⁰ Det er ikke vanskelig å se at Rask sin argumentasjon ikke er særlig konsistent, jeg skal derfor ikke forfølge den videre. Likevel er han blant de ytterst få som har brukt andre elementer i Ohtheres beskrivelse i vurderinga av *Sciringes heals* lokalisering.

Ellegårds tvil basserer seg direkte på den informasjonen som gis i Ohtheres beretning, nemlig at ”*bissum lande/bis land*” (England/Wessex) lå på Ohtheres styrbord side heilt fram til *Sciringes heal*, og at et stort hav skar seg inn i landet syd for stedet. Han finner at ”ifrá Kristiansand börjar seglaren få England rakt akteröver”, og at ”vid Larvik börjar ingen havsvik”. Ellegård konstaterer derfor at ”Med ledning av dessa textställen skulle man vilja förlägga *Sciringes heal* till trakten av Kristiansand”.²⁰¹

I 2006 publiserte Birgisson sin artikkel: ”Ohthere’s *Sciringes heal* was situated in the Rogaland or Vest-Agder county in south-western Norway, most likely at the Huseby/Lunde central-place complex on the Lista peninsula in the Vest-Agder county. Ohthere’s report in the Old English Orosius: a critical approach”.²⁰² Jeg har i en tidligere artikkel karakterisert Birgissons artikkel slik: “Birgissons nytolkning av *Sciringes heals* lokalisering er basert på en direkte og fordomsfri lesning av Ohtheres beretning, og en utstrakt respekt for ei samtidskildes evne til å gjengi sine maritime og kystrelaterte omgivelser på en korrekt måte, noe som vel ikke bør være særlig overraskende, tatt i betraktning at Ohthere og hans

²⁰⁰ Rask 1815, s. 316f, note 2.

²⁰¹ Jfr. ovenfor.

²⁰² Birgisson 2006.

samtidige var et sjøfarende folk busatt i et kystland”.²⁰³ Jeg kan føye til dette: Birgissons framstilling har en direkte og insisterende form. Han har en tendens til å spisse sine hypoteser og påstandene kan til dels virke provokative. Han har et godt grep om den verifiserende del av bevisførselen, mens falsifiseringer er nesten fraværende (jfr. Birgisson nedenfor). Kanskje kan dette være berettiget når hovedmålsettinga er å slå håll i en bastant oppfatning som har vært tilstivna i nesten 200 år. Da får heller nyansene komme i ettertid. Det er dessuten et kollektivt ansvar forskerne har å bedrive kritikk og dialektikk, men som til nå i dette spørsmålet har vært nærmest fraværende.

Så til Birgissons hypotese. Kort gjengitt påstår han følgende: *Sciringes heal* lå i Rogaland eller Vest-Agder, mest sannsynlig i Huseby/Lunde-området på Lista i Vest-Agder. I innledningen til artikkelen skriver han: ”In 2004, I put forward the hypothesis that Ohthere’s *Sciringes heal* was probably situated somewhere in south-western Norway, but not in the Vestfold county in what was to become south-eastern Norway. In this study, I develop this hypothesis further and draw attention to the evidence which supports it. I consider that there are absolutely no objections to place Ohthere’s *Sciringes heal* according to the information in Ohthere’s report, i.e. in south-western Norway. This location fits perfectly with Ohthere’s report, other accounts in the Old English *Orosius* and, furthermore, is in agreement with both the geographical and historical requirements. Therefore, in this study, I point out the obvious: Ohthere’s *Sciringes heal* was situated in the Rogaland or Vest-Agder county in the south-western Norway, but not in the Vestfold county in what was to become south-eastern Norway. The most likely location is at the Huseby/Lunde central-place complex on the Lista peninsula in Vest-Agder. The various historical implications of this conclusion are briefly outlined”.²⁰⁴

Birgisson gir en kort innføring i Norges geografi for at leserne skal ha et tilstrekkelig grunnlag for å forstå de deler av Ohtheres beretning som han diskuterer. Skal en kunne følge Ohtheres seilas langs norskekysten og dannet seg kvalifiserte meninger om den geografiske informasjonen Ohthere gir, så er slik kunnskap avgjørende. At Birgisson gjør seg skyldig i en anakronisme, når han opererer med fem hovedregioner i Norge; Østlandet, Sørlandet, Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge, er av mindre betydning.²⁰⁵ Regionen *Sørlandet*, i den grad dette området kan defineres som en region, er et moderne fenomen som først oppsto tidlig på 1900-tallet med Wilhelm Krag. Før den tid regner en at den østlige og vestlige landsdelen møttes ved grensa mellom Telemark og Aust-Agder, et område som i middelalderen blei kalt *Rygjarbit*. Men, og det er viktig i denne sammenheng, og som faktisk sterkere underbygger Birgissons hypotese og forståelse av Ohtheres beretning, mye tyder på at disse to regionene før omkring år 1000 møttes langt lengere vest, nemlig ved Lindesnes, der grensa mellom Nord-Agder og Vest-Agder gikk. Her kan en si at den naturgeografiske fortsettelsen av Langfjellene løper ut i havet, og her gikk det en viktig grense mellom de norske og danske maktinteresser fram til Knut den mektige la under seg heile Norge i 1028.²⁰⁶ Jeg kommer tilbake til dette spørsmålet seinere i artikkelen.

Birgisson påpeker at ”Scholars often claim that Ohthere was doing trade in *Sciringes heal* and that *Sciringes heal* was a trading town; no actual evidence can be found for this claim in Ohthere’s report, where, however, the term *port* is used to describe both *Sciringes heal* and Hedeby”. Det betyr imidlertid ikke, hevder Birgisson, at *Sciringes heal* var en handelsby, eller kan anses som like viktig som Hedeby. Han påpeker videre at det gammelengelske ordet *port* kan ha forskjellig betydning avhengig av den sammenhengen det forekommer i. Det kan f.eks. bety en havn der fartøyer kunne søke ly. (Dette spørsmålet kommer jeg tilbake til seinere i artikkelen). Han meiner likevel at det er sannsynlig at

²⁰³ Masdalen 2007, s. 38.

²⁰⁴ Birgisson 2006, s. vi.

²⁰⁵ Birgisson 2006, s. viii ff.

²⁰⁶ Masdalen 2006, se særlig s. 100-108.

Sciringes heal var ”a rather large maritime trading place situated in an important central-place complex/settlement district, and it was definitely an important milestone *en route* between Ohthere’s home and the trading town Hedeby”. Birgisson tenker seg at dette “central-place complex” tilsvarte Huseby/Lunde på Lista i Vest-Agder. Det kan tenkes at Ohthere også handla litt der, men det synes klart av Ohtheres beretning at hans hoveddestinasjon var Hedeby.²⁰⁷

Birgisson viser til at det i dag er konsensus om at *Sciringes heal* var navnet på et viktig ”central-place complex/settlement district” (dvs. *Skíringssalr*) som handelsbyen Kaupang lå i. Videre viser han til at det tidligere var konsensus om at *Sciringes heal* var/tilsvarte Kaupang. Dette er imidlertid verken i samsvar med de foreliggende bevis eller forenlig med Ohtheres beretning. *Sciringes heal* var verken *Skíringssalr* eller Kaupang. Han viser til at *Skíringssalr* er blitt tolket som ”Frey’s hall” og at *Skíringssalr* ”central-place complex/settlement district” trulig blei styrt av en lokal høvding som residerte på Huseby. Han finner det sannsynlig at *Sciringes* i navnet *Sciringes heal* er beslektet med *Skíring(r)* i *Skíringssalr*. Derimot avviser han at *heal* i *Sciringes heal* er det samme som *salr* (hall) i *Skíringssalr*. Han viser til flere andre forskeres behandling av spørsmålet og at ordet kan ha fire forskjellige betydninger: ”(i) a corner, an angel; (ii) a retired or secret place, cave, closet, recess; (iii) a bay; (iv) a stony slope (this last point is open to debate)”, der han selv finner betydningen ”a bay” av størst interesse. (Spørsmålet om betydningen av *port*, *heal* i *Sciringes heal* og *Skíringssalr* kommer jeg tilbake til seinere i artikkelen). Birgisson konkluderer slik: ”Actually we can safely put aside the above-mentioned theory; a theory which is the backbone of the theory that Ohthere’s *Sciringes heal* was situated in Vestfold”. Han peker også på at den seinere tids utgravninger i Kaupang indikerer at handelsstedet blei grunnlagt av danene omkring 800, noe som stemmer godt overens med at kystdistriktet øst for *Sciringes heal* trulig blei kontrollert av danene.²⁰⁸

Birgisson går så til Ohtheres geografiske beskrivelse av Norge, der han setter opp en rekke punkter som sier noe om det området det 9. århundrets Norge omfatta.²⁰⁹ Her gjengitt i stikkords form:

- i. Nordmennes land er svært langt og svært smalt.
- ii. Landet ligger ved sjøen og bredden på det (bebodde land) er ca. 3-60 OE miles (ca. 4-120km(!)).
- iii. Alt av landet som kan brukes til beite og dyrking ligger langs med kysten, og sjøl det er noen steder svært berglendt.
- iv. Mot øst, ovenfor og langs med nordmennes land, er en stor og øde fjellkjede.
- v. Det sies eksplisitt at denne øde fjellkjeda alltid ligger øst for nordmennes land.
- vi. Finnene bur i disse øde fjellene og på den andre sida av (den andre halvdel av) disse fjellene, parallelt med den søndre del av landet, der er Sverige, parallelt med den nordre del, *Cwena land*.
- vii. Noen steder er bredda på de øde fjellene så stor at det tar to veker å krysse dem, mens enkelte andre steder tar det seks dager å krysse dem.
- viii. Hele veien til *Sciringes heal* seilte Ohthere hovedsakelig mot syd og hadde Britannia på styrbord side på den siste delen av seilasen.
- ix. Syd for *Sciringes heal* skjærer et stort hav, som er for breit til å se over, seg inn i landet og Jylland er på den andre sida og deretter *Sillende*. Denne store sjøen strekker seg mange hundre mil inn i landet.

²⁰⁷ Birgisson 2006, s. xiiif.

²⁰⁸ Birgisson 2006, s. xivff.

²⁰⁹ Birgisson 2006, s. xviiff.

- x. Det er klart at Ohthere aldri dreide øst eller nord (nordøst) før han rakk fram til *Sciringes heal*. Han kan derfor ikke ha seilt langs kysten mellom Lindesnes og Vestfold.
- xi. Av Ohtheres beretning framgår det rimelig klart at da Ohthere forlot *Sciringes heal* og seilte mot Hedeby, var Danmark umiddelbart på babord side i tre dager. Etter disse tre dagene hadde Ohthere Jylland på styrbord side.
- xii. Av Ohtheres beretning framgår det klart og utenfor en hver rimelig tvil at straks etter at han hadde forlatt *Sciringes heal*, kryssa han Skagerrak direkte mot den nordlige del av den jyske halvøy, for deretter å seile sørover langs østsida av Jylland mot Hedeby.
- xiii. Det er uttrykkelig slått fast i Ohtheres rapport at seilassen fra hans heimstad til *Sciringes heal* kan gjennomføres på en måned (men bare kun) dersom (i) seilassen heile tida gikk langs kysten, (ii) det blei ankra opp om natta og (iii) der var gunstig vind. Tilsvarende erklæring er ikke gitt for den siste delen av Ohtheres seilas, fra *Sciringes heal* til Hedeby.
- xiv. I motsetningen til den populære oppfatningen av spørsmålet, er det intet i Ohtheres beretning som indikerer at han ankra opp om natta eller seilte langs kysten av den søndre og sørøstre del av Norge og vestkysten av Sverige under seilassen fra *Sciringes heal* til Hedeby.

Birgisson drøfter disse spørsmålene nærmere. Jeg vil komme nærmere inn på en del av dem seinere i artikkelen. Han drøfter også den engelske Orosius's beskrivelse av nord- og syddanenes boområder (territorier), og hevder at norddanene også var bosatt i de sørlige og sørøstlige deler av nåværende Norge.²¹⁰ Også det spørsmålet vil jeg komme tilbake til i artikkelen. Videre drøfter Birgisson muligheten av at *Sciringes heal* var lokalisert til et "central place complex/settlement" i grenseområdet mellom Danmark og Norge, nærmere bestemt Huseby/Lunde på Lista.²¹¹

Birgisson summerer opp sine synspunkter i kapitlet "(viii) Ohthere's report - geography". Her skriver han bl.a.: "Therefore - if we keep strictly to Ohthere's report - we can suggest that in the second half of the ninth century, the land of the Norwegians corresponded only to the narrow coastal zone of present-day Norway, between Ohthere's home in Hålogaland and Ohthere's *Sciringes heal*. However, there are indications that the land of the Norwegians, prior to and during the ninth century, corresponded to the Hordaland and Rogaland counties (the ancient Norwegian heartlands), the Sogn og Fjordane county and a part of the Vest-Agder county. The Norwegians, however, may have laid claim to the coastal areas north of the Sogn og Fjordane county. In my view, other parts of present-day Norway than the above-mentioned were not, prior to and during the ninth century, populated by Norwegian except for some sparsely distributed settlements in the coastal areas north of the Sogn og Fjordane county. However, I acknowledge the complexity of the issue and therefore state this with reservations".²¹²

Hva betyr port, heal i Sciringes heal og sciring/skíring i Scirings heal og Skíringsalr?

Diskusjonen om hvor *Scirings heal* lå har i stor grad konsentrert seg om tolkninga av ordet *port*, likheten mellom navna *Sciringes heal* og *Skíringsalr* og hva *heal* i *Scirings heal* og *skíring* i *Skíringsalr* betyr.

I Ohtheres beretning brukes ordet *port* (akkusativ) om det stedet der *Sciringes heal* lå: "Ponne is an port on sudewardum þæm lande, þone man hæt Sciringes heal". Også Hedeby

²¹⁰ Birgisson 2006, s. xx og xxixf.

²¹¹ Birgisson 2006, s. xxxff.

²¹² Birgisson 2006, s. xxviiiif.

betegnes som *porte* (dativ): ”7 of Sciringes heale he cwæð þæt he se glode on fif dagan to þæm porte þe mon hæf æt Hæþum, ...”. I den nordiske litteraturen som omhandler Ohtheres beretning oversettes *port* med havn, havneplass, sjøhavn, havn og markeds plass, markeds plass, handelsplass (-sted), sjøhandelsplass, kysthandelsplass, by, handelsby, havneby, kaupang og kjøpstad, og kanskje også andre varianter.²¹³

Det gammelengelske ordet *port* kan ha flere betydninger; så som harbour (havn), market-place (markeds plass), trading center (handelsplass), emporium (handelsplass/stapelplass ved sjø eller elv) eller town (by). Enkelte forfatterene har forsøkt å utdype betydningen av *port* nærmere. Gustav Storm meinte at *port* ”nærmest betyder Havneplads eller Havnestad”. Han viser til at også Hedeby blir kalt *port* i Ohtheres beretning, mens Rimbert kaller Birka, Slesvig og Ribe dels for *portus regni*, dels *vicus*.²¹⁴ De formene Rimbert brukte for *Birca/Byrca* var *portum regni*, *vicum* og *vico*, *vici* for *Sliaswich* og *vico regni* for *Ripa*.²¹⁵ Det kan vel peke mot en viss begrepsblanding når *portus regni* (administrasjons-/residensby) og *vicus* (landsby, småby) brukes om samme sted, og når Ribe betegnes som *vicus regni*. I sitt bind av Norges Historie fra 1976 oversetter Erik Gunnes de to passusene der *port* forekommer i Ohtheres beretning slik: ”Der er en by [*port*] i sørenden av landet, som kalles *Sciringes heal*”. ”Fra *Sciringes heal* sa han at han seilte på fem dager til den byen som heter *Æt-Hætum* [på heden – Hedeby], ...”. Gunnes sier at det angelsaksiske ordet *port* betyr noe mer enn en havn, ”det synes å angi et strandsted med fastboende befolkning”.²¹⁶ Claus Krag påpeker at begrepsbruken er vaklende når kildene beskriver de nordiske byene. Som regel kalles de *portus* eller *vicus*. Mens Ohtheres beretning beskriver ”Skiringssal” som en *port*, kaller Adam av Bremen Hedeby og Birka vekslende for *portus*, *vicus* og *oppidum*, der *oppidum* omfatter sjølve tettbebyggelsen. Dessuten kaller han flere nordiske byer, blant dem Trondheim, for *civitas*, som i Europa brukes om fullverdige byer, særlig kirkelige administrasjonssentra.²¹⁷ Jón Viðar Sigurðsson peker på at i angelsaksisk kan *port* bety både havn og by. Han finner at ”Skilnaden mellom disse to termene knytter seg til at byane (Hedeby), i motsetnad til handelsplassane (Kaupang), hadde ein permanent busetnad og ei byprega organisasjon”.²¹⁸ Knut Helle oversetter *port* med kysthandelsplass og konstaterer at de sentralitetsaspektene som kjennertegner en by ikke kan dokumenteres for Kaupang.²¹⁹

Spørsmålet er behandlet grundigst av Janet Bately. Generelt advarer hun mot “the possibilities of uncertainty, confusion, perhaps even misinterpretation, and of course unconscious ‘modernisation’”. Etter en grundig gjennomgang av de ulike tolkningsmulighetene av ordet *port*, stiller hun spørsmål ved om det skal oversettes med ‘port’, ‘harbour’, ‘market-place’, ‘trading centre’, ‘emporium’ eller ‘town’? Hennes konklusjon er at Ohtheres beretning ”provides a tantalizing puzzle for which there is no certain solution”.²²⁰ I en annen artikkel skriver hun: ”As for the word *port*, in Old English this occurs with the meanings ‘gate’ (translating Latin *porta*), ‘port, harbour, haven’ (translating Latin *portus*), and ‘(maritime) trading place, emporium, (market) town’”. Bately argumenterer

²¹³ Jfr. Rask 1915, s. 317 og 321, Storm 1901, s. 218, Shetling 1930, s. 251, Simonsen 1957, s. 6 og 12, Jørgensen 1985, s. 95, Helle 1979, s. 164, Munch 1852 I, s. 610, Munch 1874, s. 355f, Steenstrup I, s. 281, Blindheim 1969, s. 30, Koht 1921, s. 21f, Magnus/Myhre 1976, s. 424, Krag 1995, s. 26 og 204, Bugge 1915, s. 45, Gunnes 1976, s. 23, Lund 1983, s. 7 og 23, Sandnes/Stemhaug 1976, s. 281. Alnæs 1996, s. 159, Brink 2007, s. 66, Øverland 1885 I, s. 40 og Sigurðsson 1999, s. 49.

²¹⁴ Storm 1901, s. 234.

²¹⁵ Rimbert 1884, s. 32, 41, 58 og 63f. Jfr. Rimbert 1921, s. 48, 65, 93, 101 og 103.

²¹⁶ Gunnes 1976, s. 23f.

²¹⁷ Krag 1995, s. 204.

²¹⁸ Sigurðsson 1999, s. 49.

²¹⁹ Helle 2007, s. 619 og 631f. Jfr. for øvrig diskusjonen i Norwegian archaeological review 2008 mellom Skre og Urbanczyk om bruken av begrepet *by* i forbindelse med Kaupang. Jfr. også Helle 1994, s. 21.

²²⁰ Bately 2006, s. 39f og 50.

sjøl for at betydningen i denne sammenheng er “trading place by the sea or river, emporium”. For øvrig meiner hun at det er lite trulig at Ohthere sjøl har hatt ordet *port* i sitt vokabular, men ser ikke bort fra at han kan ha fanga det opp på sine reiser.²²¹

Bately peker her indirekte på at meningsinnholdet i originalmanuskriptets *port* har hatt en lang vandring fra *Sciringes heal* til kong Alfreds hoff. Det betyr at en nærmere analyse av betydningen av ordet *port* i denne sammenheng lett kan bli meningslaus. Vi vet ikke hvilket ord Ohthere brukte for å forklare sine engelske tilhørere hva slags sted *Sciringes heal* var. Vi vet bar at de har oppfattet det slik at de har nedtegnet det som *an port*. Risikoen for at en i ettertid interpreterer feil meningsinnhold i begrepet er overhengende, ikke minst fordi stedet *Sciringe heal* av de fleste nå blir identifisert med *Skiringssalr*, eller mer korrekt Kaupang. Det er vanskelig å se at ikke heile meningsspektret fra havn til kaupang kan falle innenfor Ohtheres *port*, mens betegnelsene by og kjøpstad vel ikke hører heime i Norge på 800-tallet.

Heal i *Sciringes heal* nevnes i Ohtheres beretning fem ganger, skrevet på to forskjellige måter, *heal* (akkusativ), som i ”Ponne is an port on suðewardum þæm lande, þone man hætt Sciringes heal”, og *heale* (dativ), som i ”Ponne is þis land oð he cymð to Sciringes heale, 7 ealne weg on þæt bæcbord Norðweg”.

I gammelengelske ordbøker finner en helst ord som staves *health*, *heall*, eller ord som er sammensatt med disse, så som *healhiht* (angular, full of corners), *gifheall* (a hall where gifts, etc., are distributed), *heallwudu* (woodwork of a hall). *Health* oversettes med *inlet in river/sea, bay, gulf, corner, nook, bend, angle, secret place, slope, (small) hollow in hill-side or slope*. *Heall* oversettes med *rock, stone, hall, dwelling, palace, temple, court-house, large room/great hall*.²²² Oppsummert kan da *health* bety *vik, bukt, innløp, hjørne, vinkel, hemmelig sted, skråning, søkk i skråning*, mens *heall* kan bety *fjell, stein, hall, tempel, rådhus, stort rom/stor hall*. Bosworth og Toller oversetter *heal* med *a corner*, og *health* med 1) *a corner, an angle*, 2) *a retired or a secret place, cave, closet, recess*, 3) *a bay* og 4) noe usikkert *a stony slope*. *Heall* oversettes med 1) *a large room forming part of the residence of a great man, in which the sosial, public life of the household is carried on*, 2) *a residence, habitation of a great man, palace*, 3) *an official building*, men også *stone, rock*.²²³

Health er da et ord som (i hovedsak) gjengir en naturformasjon, mens *heall* (i hovedsak) gjengir et menneskeskapt verk, en bygning. Dersom *health* eller *heall* er rett interpretasjon av *heal* og *heale*, så har Ohtheres *port Sciringes heal* en naturgitt karakteristik, eller det kan ha stått en stor eller viktig bygning der eller i nærheten som har gitt stedet sitt navn. Ikke overraskende er det dette siste som har vært sentralt i forskernes diskusjon rundt temaet. *Bygningstolkninga* var dominerende på 1800- og mesteparten av 1900-tallet. Nå synes *naturformtolkninga* å ha overtatt.

Allerede på 1500-tallet kan en se anslag til utforming av en bygningstolkning. Hakluyt skriver *Sciringes hall*.²²⁴ Langebek meinte at *Sciringes heal* tilsvarte Konghelle, som han oversetter med *Cuninges heal*. Han skriver: ”*Healle* in lingva Anglo-Saxonica, & *Hall, Haull*, hine *Haconar hello* prope Bergas Norv. Sn. Sturl. T. I. p. 162. Landn. Saga. P. 177. in veteri septentrionali significat *Aulam, Palatium*, & in utraqve lingva *Cyning, Kunung, & Koning* denotat *Regem*”.²²⁵ Det angelsaksiske ordet *heal*, eller *healle*, som Langebek foretrekker, oversetter han med *hall*. (Betydning av *-helle* i Konghelle er imidlertid ikke *hall* eller tilsvarende, men et sted der det foregikk omlastning av varer, ofte kombinert med handelsvirksomhet).

²²¹ Bately 2007, s. 36, jfr. s. 47, note 31.

²²² [20.01.2010]. Thesaurus of Old English, <http://libra.englant.arts.gla.ac.uk/oethesaurus/oewordhead4.php>. [25.11.2010]: http://home.comcast.net/~modean52/oeme_dictionaries.htm

²²³ Bosworth 1921, s. 517, 520f.

²²⁴ Hakluy 1598, s. 54f, i Goldsmith (ed.) bd. I, 1885.

²²⁵ Langebek 1773, bd. II, s. 113, note z.

William Somner (1598-1669), som utga den første trykte angelsaksiske ordboka i 1659 (*Dictionarium Saxonico-Latino-Anglicum*)²²⁶, oversatte *heal* med lat. *angulus* (hjørne, vinkel, avsides krok, avkrok) og *healle* med lat. *aula* (hall, palass, borg).²²⁷ Denne forståelsen av *heal* benyttes i Bussæus' utgave av *Periplus Ohtheri* i 1733 (og da vel også av Spelman i 1678), der *Sciringes heal* i en kommentar oversettes til latin med *Scyrorum angulus*.²²⁸ Som vi allerede har sett, oversatte Murray *Sciringes heal* til tysk med "Winkel von Sciringe". I *Lexicon Anglosaxonicum*, utgitt i Leipzig i 1851, oversettes *Sciringes heal* til latin med *Sciringi angulus*.²²⁹ Bosworth's angelsaksiske ordbok fra 1848 oversetter *heal* med eng. *angel* og *corner*, men også *heal/heall(e)* med eng. *hall*, *palace* og *house*.²³⁰

Det var først med Neikters syn om at *Sciringes heal* tilsvarte *Skiringssalr* at byningstolkninga fullt ut slo igjennom. Han skriver: "Hall vero Anglis, Sal dicitur nostratibus"; det som hos anglerne kalles *hall*, kalles *sal* hos våre forfedre.²³¹ Rask meinte at førsteleddet i *Sciringes heal* sannsynligvis er det "samme i det angelsaksiske og islandske", men går ikke nærmere inn på betydningen. Sisteleddet fant han entydig, "ti det angelsaks. *heal* er det islandske *höll*, det samme som *salr*, ligesom det danske *Hald* og *Sal* kunne anses for entydige".²³² I sin oversettelse av Snorre, "Norges Konge-Krønike", skriver Grundtvig *Skirings-Hald*: "Halvdan oplevede i øvrigt en høi Alder, og døde faa Straadød paa Toten, men blev fiden ført til Velfold og jordet i en Høi paa Skiærs-Odde ved Skirings-Hald, som Thjodolf stadfæfter, naar han figer: ... I brede Skygger, Ved Skirings-Sal, Der Halvdan bygger I dyben Dal!"²³³ Hos Munthe er *Sciringes heal* blitt til *Sciringeshael*.²³⁴ Det blei da viktig å kunne begrunne at det geng. ordet *heal* (*heall*) tilsvarete det gno. ordet *salr*. Jeg kommer nærmere tilbake til det under diskusjonen av hva som er betydningen av ordet *sciring*.

O. Rygh fant at *heale* i *Sciringes heale* var dativ av det angelsaksiske ordet *healh*, *heālm*, som betyr "sinus" (lat. *sinus*, bukt, krumning, bue) og som Henry Sweet oversetter med "corner, hiding place-; bay, gulf". Rygh gjør for øvrig en underlig slutning ved å anta at "Naar *salr* i *Skiringssalr* er gjengivet ved *healh* i *Sciringes heale*, saa er dette vel ikke alene foranlediget ved, at *healh*, som bruges i engelske Stedsnavne, efter *s* i Lyd lignede oldn. *salr*". Rygh tenkte seg at *healh* i *Sciringes heale* kunne være en forveksling med angelsaksisk *ealh*, helligdom, "som i Betydning laa oldn. *salr* nær".²³⁵

Janet Bately pekte i 1980 på at "The ON equivalent is generally supposed to be *Skiringssalr*, with the second element *salr*, 'hall', replaced in the OE by *heal*". Imidlertid er *heall* 'hall' hunkjønn i geng., mens *þone Sciringesheal* er hannkjønn, og *to Sciringes heale*, *of Sciringes heale* og *from Sciringes heale* er dativ og synes å indikere at sisteleddet er *healh*.²³⁶

Christine E. Fell skriver at *Sciringes heal* vanligvis er blitt oppfatta "som en angliceret form af oldnordisk *Skiringssalr*, idet man meinte, at det andet led betød 'sal'." Hun peker imidlertid på at den gammelengelske gramatikken forutsetter hannkjønnsordet *healh*, og at det dessuten er vanskelig å forklare hvorfor *salr* ikke er blitt anglifisert til *sele*. Hun viser dessuten til at *heall* (hall) er svært sjelden i engelske stedsnavn før 1066, mens *healh* forkommer ofte i betydningen *hjørne* eller *krok*, eller en mer presis topografisk betydning.²³⁷

²²⁶ 11. sept. 2010: http://en.wikipedia.org/wiki/William_Somner

²²⁷ Somner 1701, oppslag HE.

²²⁸ Bussæus 1733, *Periplus Ohtheri*, s. 15, note a.

²²⁹ Ettmüllerus 1851, s. 684.

²³⁰ Bosworth 1858, s. 135.

²³¹ Neikter 1802, s. 3.

²³² Rask 1815, s. 383f.

²³³ Grundtvig 1865, s. 44f og 844.

²³⁴ Munthe 1838, s. 35.

²³⁵ Rygh 1907, s. 306.

²³⁶ Bately 1980, s. 193.

²³⁷ Fell 1983, s. 64.

Irmeli Valtonen viser til at diskusjonen har gått ut på om gno. *salr* blei oversatt med geng. *heall* (a *hall*) eller *healh* (a *noon*, a *corner of land*). I behandlinga av spørsmålet i 2008 finner hun at forklaringa på ordet *heal* i *Sciringes heal* fortsatt er uavklart: "The anglicization of the ON name appears to be linguistically problematic, and scholars have discussed whether *heal* means OE *heall*, 'hall', or *healh*, 'a nook, a corner of land'" ..²³⁸.

Det er interessant å merke seg at i den seineste litteraturen om Ohthere og *Sciringes heal*, så er flere forfattere begynt å skrive *Sciringes healh*, altså med *-lh*.²³⁹ Det tyder på at naturform-teorien har slått igjennom og begynner å bli enerådende. Ifølge Bately har det geng. ordet *heal/healh* bare overlevd til i dag i dialekt i formene *haugh*, som betyr "low-laying ground, or piece of alluvial land, by the side of a river", og i *hale*, "sand-bank, triangular corner of land etc.". Hun viser til andre forslag til oversettelser, bl.a. " 'recess' and 'slightly raised ground isolated by marsh, low-lying land subject to flooding' ", og " 'land in a hollow or river-bend' ". Ut fra denne interpretasjonen av *healh*, tenker Bately seg at "Ohthere's Sciringes healh refers to a locality close to water, on an inlet or bay, would seem to be confirmed by the identification of his destination with Kaupang, ...".²⁴⁰ Eller som hun skriver i en artikkel fra 2007: "Since it is now generally accepted that Ohthere's destination was Kaupang, a site situated on what has variously been described as "a gentle slope on the side of a shallow bay" and "a narrow strip along what was a sound in the Viking era", the most appropriate of the possible renderings given above would seem to be 'slightly raised or low-lying land in close association with water', with the closest one-word definition being the modern dialect word 'haugh'".²⁴¹

Det kan vel her være grunn til å advare mot en slik sjølbekreftende form for argumentasjon, ikke minst fordi slike naturlokaliteter vil en kunne finne svært mange steder langs kysten av Sør-Norge, også lokaliteter som passer bedre enn Kaupang for de tolkninger som er søkt gitt av det gammelengelske ordet *heal/healh*. Imidlertid synes det rimelig klart at *heal* i *Sciringes heal* ikke lenger kan oversettes med *hall* eller *sal*, og at bygningsteorien derfor kan forlates. Dermed synes også det ene elementet som lå til grunn for å identifisere *Sciringes heal* med *Skíringssalr* å falle.

Det andre elementet, *scíring* i *Skíringssalr*, står nok derimot sterkere. Det betyr imidlertid ikke at navnet *Skíringssalr* i seg selv er et uproblematisk argument for å identifisere stedet (området) med Ohtheres *Sciringes heal*. Hva betyr så *skíring* i *Skíringssalr* og *scíring* i *Scirings heal*?

Munch oppfatta *Skíringssalr* som et kultisk navn: "Renselsens eller Opklarelsens Sal", et navn som han meinte vitna om "den Hellighed og Glands, der hvilede over et Sted, til hvilket efter Søgubrots udtrykkelige Udsagn Indbyggerne af hele Viken søgte for at deeltage i Offringene".²⁴²

I Johan Fritznors Ordbog over "Det gamle norske Sprog" oppgis adjektivet *skírr* å ha seks forskjellige betydninger; ublandet (*skírtgull*, *skírt silfr*), ubesmittet (*skírr meydómr*), uskyldig (*villtú handsala í lögréttu*, *okskíri hón sik*, *ok handsala faðerni*, *efhón verðr skír*), klar/blank (*satt ljós ok skírt okbjart*, *skírr malmr*, *skírr hjalmr*) og tydelig, i betydningen ikke grunn til å tvile (*Ólafir hinndigri gerði skírt*, *at hveirr maðr skyldigjalda konungi halfa mörk*, *sá er færiá milli Noregs ok Íslands*) og tydelig i betydningen klar (*mæltihann þat með skírri raust*).²⁴³ I Norrøn ordbok forklares gno. *skírr* slik "1. skir (skjær), rein, ublanda; overf. rein,

²³⁸ Valtonen 1988, s. 127. Valtonen 2008, s. 333.

²³⁹ Jfr. f.eks. Bately 2006, s. 47, Bately 2007, s. 27, 37, 47 og 55f, Brink 2007, s. 66ff, Englert 2007, s. 117ff, Skre 2007, s. 150 og 153, Stylegar 2008, <http://arkeologi.blogspot.com/search?q=Skíringssal>

²⁴⁰ Bately 2006, s. 47.

²⁴¹ Bately 2007, s. 38, jfr. s. 55f og Brink 2007, s. 67.

²⁴² Munch 1874, s. 359.

²⁴³ <http://www.edd.uio.no/perl/search/search.cgi>, Johan Fritznors Ordbog over Det gamle norske Sprog, søk på *skírr*.

skyldfri, usulka [ubesmittet]; s. *meydómr*; jfr. *skira sik*. **2.** skir, klar, blank, lys. **3.** klar, tydeleg”. Samme ordbok oversetter gno. *skíring* med dåp, dvs. renselse.²⁴⁴

Oluf Rygh meinte at førsteleddet av *Skíringssalr* måtte være genitiv av et tapt hannkjønnsord *skíringr*, avleda av adj. *skírr*; klar, lys, rein. Fordi *salr* ellers finnes sammen med gudenavnet Odin (Óðinssalr) og vel også Týr (Tésalir], fant han det rimelig at førsteleddet gjenga et gudenavn.²⁴⁵

Også Gustav Storm sier at *skírings* må være genitiv av et tapt hannkjønnsord *skíringr*. Dersom *skíring* var hunnkjønnsord, ville det i genitiv ha blitt *skíringar*, og stedsnavnet hadde blitt *Skíringarsalr*. Han meiner at *skíringr* må være danna av adj. *skírr*, klar, lys eller rein. Med utgangspunkt i at Óðinssalr er Odins sal og *Tesalr* er Tys sal, finner han det rimelig at *Skíringr* er navnet på en gud, på solguden eller en annen gud som har knytta til seg epitetet *den klare, den lysende*. Storm viser til at i Grímnismál er *skírr* brukt om guden Frøy (scírom Frey), mens Skade kalles *skír brúðr goða*. Han meiner likevel at *Skíringr* passer best på Frøy, da denne guden også har en tjener som heiter *Skírnir*. *Skíringssalr* vil da bety sol- eller lysgudens sal.²⁴⁶

Alexander Bugge meinte at navnet *Skíringssalr* best forklares som en sammensetning av *skírr* (klar, strålende) og *Ingr* med *salr*. *Skíringssalr* er da den strålende Inges sal, der Inge er et av Frøys mange navn; Yngve-Frøy, Ing eller Yngve. Han, som Storm, tenker seg også at Frøy kan være kalt *Skíringr*.²⁴⁷

Nordberg slår fast at det ikke er klarlagt hva *Skíringssalr* betyr. Han viser bl.a. til at adjektivet *skírr* ofte inngår i navn på vassdrag som en allusjon på vannets klare og blinkende overflate. Ut fra det har det vært foreslått at *Skíringr* kan være et tapt navn på Viksfjorden eller en av de indre viker i fjorden. I så fall kunne *Skíringssalr* bety ”salen vid viken Skíringr”. Han finner det vanskelig å godta at førsteleddet kan henseile på en guddom, all den tid ordet ikke er belagt på noen av de norrøne gudene, heller ikke er det belagt som navn på Viksfjorden. Nordberg meiner derfor at en bør se på andre muligheter. Han foreslår at en skal søke forklaringa i selve hallens utsmykning: ”Vore det då otänkbart om detta glänsande utgjorde en del av själva hallen och att namnet *Skíringssalr* i ett modernt språkbruk skulle betyda ungefär ”den ljusa, blänkande salen”?”.²⁴⁸ Brink meiner en er på den sikreste sida ved å forklare *Skíringssalr* som navnet på en hall som sto på Huseby, der førsteleddet *Skíring* er av ukjent betydning.²⁴⁹

I geng. finnes ordet *scir*, som kan ha flere betydninger; district, province, law, action of the courts, bishop, a native people, people of a shire or region, brightness, light, clear, transparent, purity, moral clearness, music, a colour.²⁵⁰ Forma *sciring* er ikke gjengitt i gammelengelske ordbøker. Ordet *scir* er brukt én gang i Ohtheres beretning: ”Ohthere sæde þæt sio scir hatte Halgoland þe he on bude”. Vi ser altså at ordet i noen betydninger er det samme som gno. *skírr*, men også at det betegner et område der lov og myndighet utøves, altså eng. *shire*, dvs. et myndighetsdistrikt.

Norrøn ordbok oversetter gno. *skíring* med dåp.²⁵¹ Endelsen *-ing* brukes for øvrig til navnsetting på fjord og vann. Lexicon anglosaxonicum forklarer *Sciringes heal* med *Sciringi angulus* (lat. *angulus*, hjørne, vinkel, avkrok).²⁵² Kan *sciring* være en substantivering av

²⁴⁴ Heggstad 1992, s. 381f.

²⁴⁵ Rygh 1907, s. 306.

²⁴⁶ Storm 1901, s. 219.

²⁴⁷ Bugge 1915, s. 44.

²⁴⁸ Nordberg 2003, s. 266ff.

²⁴⁹ Brink 2007, s. 61.

²⁵⁰ Thesaurus of Old English, <http://libra.englant.arts.gla.ac.uk/oethesaurus/oewordhead4.php>

²⁵¹ Heggstad 1993, s. 381.

²⁵² Ettmüllerus 1851, s. 684.

adjektivet *scir* og at *sciringes* da er genetiv av substantivet *sciring*?²⁵³ *Sciringes heal* kan tenkes å være et navn som er knyttet til visse naturgitte forhold, en naturform, kanskje helst knyttet til vann, et naturfenomen eller kombinert med et naturfenomen, eller navnet på en gud tillagt et naturfenomen kombinert med en naturform. Det kan kanskje også stilles spørsmål om navnet beskriver et sted eller et område der en stormann utøvde makt og myndighet?

Skiringssalr i Vestfold

Navnet *Skiringssalr* er nevnt i sagalitteraturen og i diplomaterialet. I *Ynglingesaga* skriver Snorre at Halvdan Kvitbein blei en gammel mann og at han døde sottedøden på Toten. Seinere blei han flytta til Vestfold og hauglagt ”der det het Skæreid i Skiringsal” (gno. *sem heitir Skereið í Skiringssal*).²⁵⁴ I *Ynglingatal*, tillagt skalden Tjodolv av Kvin, og som Snorre i stor grad bygger sin *Ynglingesaga* på, gjengis følgende vers: ”Hvermann vet at Halvdan saknet ble av stridsmeklere; for Hel selv til steinrøysen tjodkongen på Toten tok, og Skæreid i Skiringsal står bøyd over brynjekongen” (gno. *ok Skereið í Skiringssal of brynjalfs beinum drúpir*).²⁵⁵

I ”Sögubrot af nokkrum fornkonungum í Dana ok Svía veldi” fortelles det at da Sigurd Ring var blitt gammel rei han en høst gjennom Vestergötland for å dømme folk etter landsloven. Da kom sønnene til hans svoger Gandalf til ham og ba ham om hjelp mot kong Øystein som herska over Vestmøre (Vestfold). Uten nærmere sammenbinding slutter *Sögubrot* slik: ”Paa den Tid var der et Hovedoffer i Skirings-Sal, hvortil Folk søgte fra hele Vigen” (gno. *Þá voru höfð blót í Skiringssal, er til var sótt um alla vikina*). Det synes å framgå av sammenhengen at *Skiringssalr* lå i Vestfold.²⁵⁶

I *Fagrskinna* fortelles det at kroppen til Halvdan Svarte blei hauglagt på Stein på Ringerike, mens hodet hans blei flytta til Skiringssal i Vestfold og hauglagt der (gno.: *en höfuð hans var flutt í Skírissal á Vestfold ok var þar jarðat*).²⁵⁷

Langebekk henviser til stedsnavnet *Sericsvic* (”... ad *Sericsvic*, locum in Vikia Norvegiæ, ...”), nevnt i *Sverres saga*.²⁵⁸ Stedet har imidlertid intet med *Skiringsalr* å gjøre. *Sericsvic* er gården Skredsvik i sognet av samme navn i Bohuslän.²⁵⁹

I et brev datert *Brynla* 27. mai 1419 står det: ”Ollom monnom þeim sëm þetta bref sæ æder høra sendir Þoralder Kanæ q. g. oc sina kunnikt giorande at ek hafuar sæt welbornom manne Markuard Buk alt Gudrima sëm ligger j Skirikx saal ...”.²⁶⁰ Den sentrale opplysningen her er gården *Gudrima* som ligger i *Skirikx saal*. I et brev datert *Brynla* 23. (?) mars 1444, står det: ”... selde fyrnempde herre Hartuike hustru [Sigride ok fru Katherine iiij] marke bool jardar er Gudrine hether er ligger i Þiodlings sokn a Vestfol[lene firir xx] gambla Eduards nobele oc firir xiiij mark peninge oc vij pund malt, som Mar[kvard Buk hafde borgat] Þoralde Kana fader fyrnempds Rolfs, ...”.²⁶¹ Den viktigste opplysningen i denne sammenheng er gården *Gudrine* som ligger i *Þiodlings sokn*. *Gudrima* (1419) i *Skirikx saal* og *Gudrine* (1444) i *Þiodlings sokn* er i dag gården *Guri* i Tjølling sogn.²⁶² I et register over *St. Stephans og St. Georgs Hospital* i Tunsberg, utstedt før 1. juni 1445, står det: ”Skirisall / J Monom merkabol / Namfnesale xij auraboll / J Brækko xij auraboll [aff ij huder / Klæpakre

²⁵³ Jfr. Storm 1901, s. 219.

²⁵⁴ Snorre 1964, s. 39. Codex Frisianus 1871, s. 30.

²⁵⁵ Snorre 1964, s. 39. Codex Frisianus 1871, s. 30.

²⁵⁶ Rafn 1824, s. 157. Jfr. Kraft 1822, s. 880 og Brink 2007, s. 60. Jfr. Skre 2004, s. 27. Jfr. Munch 1974, II, s. 355.

²⁵⁷ *Fagrskinna* 1847, s. 2f.

²⁵⁸ Langebekk 1773, s. 114, note z. Jfr. *Sverris saga* 1920, s. 25.

²⁵⁹ Jfr. DN XVI 50.

²⁶⁰ DN I 661.

²⁶¹ DN I 778.

²⁶² Jfr. Storm 1901, s. 218, Kjær 1909, s. 267 og Bugge 1915, s. 42.

[løress bol aff iij skyn / Næsium vestra”.²⁶³ *Skirisall* nevnes mellom Tanum sogn og Hedrum. Av de gårdene som oppgis å ligge i *Skirisall*, er tre identifisert, og ligger i dag i Tjølling.²⁶⁴

Heretter synes navnet *Skiringsalr* å ha gått ut av bruk. Det synes i alle fall ikke å være kjent for de nyere norske historikerne da disse fra slutten av 1500-tallet av begynner å interessere seg for sagalitteraturen. I ”Snorre Sturlesøns Norske Kongers Chronica”, utgitt av Ole Worm i København i 1633, skriver Peder Claussønn Friis (1545-1614) at Halfdan Kvitbein blei ”udført til Vestfold / oc begrafuen i en Høj ved Skiærtid hos SkieringsAa”.²⁶⁵ Også Rasmus bruker forma *Skierings Aae*; ”Hand [Halfdan Kvitbein] blef meget gammel/ og døde paa Toten/ men blef begavet paa Veffold hos Skierings Aae/ og lagt i en Høy; Hand efterlod fig to Sønner/ Øften og Gudrod”.²⁶⁶ Tormod Torfæus (1636-1719) skriver *Skirisdal* for *Skirissal*. [Hist. Norv. Par. I. Lib. 9, Cap. 32]: I 2008-utgava av Torfæus står det *Skurissal*.²⁶⁷

I 1757-utgave av Peder Claussønns sagaoversettelse har imidlertid utgiveren gitt følgende kommentar: ”Han blev lagt i en Høy paa et Sted, som kaldes Skærid i Skiris-Sal”.²⁶⁸ Det er derfor ganske underlig at Schøning synes å rote dette til i første bindet av ”Norges Riiges Historie”, utgitt i 1771, der han skriver: ”... , paa et Sted, kaldet Skæreid i Skirissal, eller maaske rettere Skirisdal”. Han henviser til et håndskrevet manuskript av *Sögubrot* som forteller at det var et offersted i ”Skirings-Sal” for heile Vika. Også i hans utgave av Heimskringla i 1777 brukes forma *Skiringsfal*. Hvorfor overlater da Schøning til andre å trekke konklusjonen: ”De, som ere bekiændte paa disse Steder, maae dømme, hvilket er rigtigst”?²⁶⁹

Om det var disse misforståelser som fikk Schøning til å forbinde *Sciringes heal* med Konghelle og ikke *Skiringsalr* er usikkert. Det kan like gjerne ha vært at han, som enkelte andre samtidige historikere, fant det problematisk ut fra originalkildens opplysninger og den da tilgjengelig kunnskap å koble de to navnene. Langebek forteller dessuten at han hadde lagt fram sin teori om lokaliseringa av *Sciringes heal* til Konghelle for Suhm og Schøning i Trondheim. Dette synet slutta Schøning seg til.²⁷⁰

Så seint som i 1823 var heller ikke Christian Magnus Falsen (1782-1830) oppdatert på spørsmålet. Han skriver at ”Halfdan var meget elsket af sine Underfaatter, og ligger begravet i en Høi paa Veffold, paa et Sted, kaldet Skirisdal*), hvor der i gamle Dage skal have været et stort og berømt Offersted for hele Vigen”. I fotnota henviser han til at Rasmus kalte stedet for *Skierings-Aa*.²⁷¹

Som vi allerede har sett var Langebek i 1773 oppmerksom på at *Skiringsalr* (*Skiris Sal*) lå i Vestfold: ”... , remitterem ad *Skiris sal*, locum in Westfoldia Norvegiæ celebrem, ...”.²⁷² Det var også Neikter i 1802: ”*Shiringfahl* erat villa vel oppidum in *Vestfolden* Norvegiæ meridianæ regione, ...”.²⁷³ I 1822 identifiserte Jens Kraft (1784-1853) *Skiringsalr* som Tjølling sogn, eller en del av sognet, og kanskje også en del av Sande herred: ”Det i Historien nævnte Skirissal eller Skiringsal syne at have været det nuværende Tjølling Sogn

²⁶³ DN IX 295.

²⁶⁴ Jfr. Kjær 1909, s. 267ff og Bugge 1915, s. 42.

²⁶⁵ Friis 1633, s. 31.

²⁶⁶ Rasmus 1719, s. 68.

²⁶⁷ Torfæus 2008, II, s. 66. Jfr. Storm 1901, s. 218.

²⁶⁸ Friis 1757, s. 30, note (*). Om det er utgiveren, den danske boktrykker og forlegger Andreas Hartvig Godiche (1714-1769), eller professor Johannes Peder Anchersen (1700-1765), som har skrevet forord til 1757-utgava, som har utarbeida fotnotene, er jeg usikker på.

²⁶⁹ Schøning 1771, s. 367 og note c). Jfr. dessuten s. 437, note i). Schøning 1777, s. 57f.

²⁷⁰ Langebek 1773, bd. II, s. 113, note z.

²⁷¹ Falsen 1823, s. 6.

²⁷² Langebek 1773, bd. II, s. 114, note z. Jfr. ovenfor.

²⁷³ Neikter 1802, 2.

eller en Deel deraf og maaske af Sandeherred; ...". Han viser også til *Søgubrot*.²⁷⁴ Munthe avviser imidlertid at *Skiringssalr* også omfattet en del av Sande herred: *Skiringssalr* tilsvarte Tjølling sogn, og han antar at "Vikens fornemste Afguds-Tempel" lå der hvor Tjølling kirke nå står.²⁷⁵ Munch syn var at *Skiringssalr* omfatta Tjølling sogn; "om det har indbefattet mer eller mindre, lader sig nu vanskelig afgjøre". Han tenderte imidlertid til å tru at det omfatta et mindre område enn sognet, "da Navnet "Sal" ikke synes at antyde nogen betydelig Udstrækning".²⁷⁶

Lokaliseringa av *Skiringssalr* og hvilket område navnet omfatta var i hovedsak avklart med Krafts, Munthes og Munchs syn på spørsmålet. Riktignok blussa debatten for ei stakka stund opp først på 1900-tallet med S. Sørensens påstand om at *Skiringssalr* måtte lokaliseres til Sande herred og Sandefjord.²⁷⁷ Påstanden ble syrlig avvist av Gustav Storm: "Man bliver ikke overrasket over disse nye og mærkelige Resultater, naar man faar vide, at Forfatteren er født i Sandeherred og opvoxet i Sandefjord, at han altsaa kjæmper *pro aris et focis*, naar han vindicerer for sit Fødested, hvad Historikere har været vrangvillige nok til at henføre til et Nabosogn eller Nabosogne. Forfatteren synes overhovedet at være et mærkeligt Exemplar af Arten "Bygdepatrioter", - brave Mænd, som kan gjøre Nytte inden et begrænset Omraade, men snarest gjøre Skade, naar de vover sig ud på Erobringer". Det kan vel være liten tvil om at Storm hadde grunn til å uttrykke sin arroganse i denne sammenheng. Men han er ikke langt fra glasshuset når han selv betegner originalkildens *Sciringes heal* som en unøyaktighet i forhold til "de hjemlige Kilders Enighed" og konkluderer med at "Landskabets Navn er nævnt istedenfor det specielle Sted, som vel intet Navn har havt".²⁷⁸ Storms syn på hvilke område *Skiringssalr* omfatta støttes av Kjær og Bugge.²⁷⁹

Rygh er usikker på hvilket område *Skiringssalr* omfatta. Han skriver at et område med et navn som inneholdt *salr* ikke kan ha hatt "et altfor stort Omfang", da tilsvarende navn som *Tésalir* i Østfold bare utgjorde den vestlige del av Råde sogn, *Óðinssalr* i Melhus som høgst kan ha vært et grendeavn og at *Óðinssalr* i Østfold neppe heller kan ha hatt stor utstrekning. Han viser til at *Skiringssalr* opprinnelig kan ha vært brukt som navn på et gudstempel og at navnet seinere er blitt brukt om heile området der templet lå, slik det brukes i de gammelnorske kildene.²⁸⁰ Denne forståelse av navnebruken tas seinere opp av Brink: "Today, to be on the safe side, it seems most probable that *Skiringssalr* is to be interpreted as the name of a hall, situated in Huseby, whose first element is a **Skíring* of unknown meaning and denotation. It is furthermore most likely that the name *Skiringssalr* for the hall and later on the settlement here was superseded by *Húsabýr*, a change which might have its background in the fact that in the Middle Ages *Skiringssalr* came to be used as a territorial name of the *bygd* or the parish".²⁸¹

Søgubrot er eneste sted i sagalitteraturen som omtaler et offersted i *Skiringssalr* (in Vickiam Norvegiæ provinciam ad facienda sacra ethnica in Sciringsal, quæ solennia ibi erant, diversteret).²⁸² Kildens troverdighet er i utgangspunktet tvilsom, all den tid *Søgubrot* må anses å tilhøre tradisjonen rundt fornaldersagaene, som i hovedsak er å anse som hellediktning, selv om en ikke kan utelukke at beretningene kan ha historiske kjerner. Det kan derfor være lett å la offerstedet i *Skiringssalr*, i alle fall et tempel i *Skiringssalr*, bli et offer på sagakritikkens alter. Storm uttrykker tvil om et slikt tempel for Vika har eksistert, men han

²⁷⁴ Kraft 1822, bd. 2, s. 879.

²⁷⁵ Munthe 1838, s. 35, note.

²⁷⁶ Munch 1874, s. 355.

²⁷⁷ Sørensen 1900 (jfr. Kjær 1909, s. 268, note 3).

²⁷⁸ Storm 1901, s. 214f og 218, jfr. for øvrig s. 224ff.

²⁷⁹ Kjær 1909, s. 269 og 283. Bugge 1915, s. 42.

²⁸⁰ Rygh 1907, s. 305f.

²⁸¹ Brink 2007, s. 61.

²⁸² Jfr. Storm 1901, s. 228.

antar ”at der paa eller ved Thingstedet Thjodarlyng har været et Gude-Tempel under offentlig Ledelse”.²⁸³

Bugge meiner at ”Skiringssal som navn på herredet har navn efter gudehovet” og at ved dette gudehovet oppsto det tidlig en handelsplass. Men Skiringssal var navnet på gudehovet og på herredet, ikke på handelsplassen. Handelsplassen meiner han lå på gården Kaupangs grunn, men går ikke nærmere inn på en nøyaktig lokalisering av hvor gudehovet lå.²⁸⁴

Først i nyere tid er gudehovet i *Skiringssalr* blitt knytta til gården (kongsgården) Huseby nord for Kaupang. I 2000/1 blei det foretatt arkeologiske undersøkelser på Huseby. En forhøgning på Huseby viste seg å være et delvis oppbygd platå, der det har stått et langhus fra vikingtida. Kan dette ha vært *Skiringssalen*, som kan ha fungert både som bolig, festsal og tempel? I de mytologiske kildene er skildringen av gylne og skinnende haller nokså vanlig, jfr. Valhall.²⁸⁵ Det kan her vises til Adam av Bremens beretning om templet i Gamle Uppsala: “Nobilissimum illa gens templum habet, quod Ubsola dicitur, non longe positum ab Sictona civitate. In hoc templo, quod totum ex auro paratum est, statuas trium deorum veneratur populus, ita ut potentissimus eorum Thor in medio solium habeat triclinio; hinc et inde locum possident Wodan et Fricco”²⁸⁶ (“Dette folket har en viden berømt helligdom som heter Uppsala. Den ligger ikke langt fra byen Sigtuna. Denne helligdommen er overalt utsmykket med gull. Der dyrket folket billedstøtter av tre guder: Tor, den mektigste av dem, har sin trone midt i hallen; på hver side har Odin og Frøy sin plass”).²⁸⁷

Skre/Stylegar meiner at danekongens maktinteresser i Vestfold var knyttet til lokale høvdingar eller stormenn (*principes*). En av disse kan ha vært Skiringssal-høvdingen på Huseby et par kilometer nord for Kaupang.²⁸⁸ I 1999 fant han sammen med noen kolleger et platå på ei høgd like ved Huseby. Arkeologiske undersøkelser godtgjorde at her har det stått en bygning 32-34 meter lang og 9-10 meter brei, avsmalnende i endene. Det synes altså å ha stått en hallbygning fra vikingtida på platået. Skre vil ikke trekke en sikker konklusjon; ”Men vi mener at mange indisier peker i retning av at dette er hallen der Skiringssal-høvdingen satt, han som i samarbeide med sin venn danekongen må ha grunnlagt kaupangen og hvis etterkommere styrte den i de tre eller fire generasjoner før den ble lagt øde”.²⁸⁹

Det ser altså ut til at arkeologene har funnet sjølve *Skiringssalen* og opprinnelsen til områdenavnet Skiringssal. I så fall kan en konstatere at Skiringssal ikke var *en port* slik Ohthere betegner *Sciringes heal*. Hallen kan imidlertid, slik flere forskere har pekt på, på grunn av sin bruk og fordi den tilhørte den mektige høvdingen på Huseby, ha gitt navnet til et større distrikt, mer eller mindre sammenfallende med dagens Tjølling.

Det synes altså å være enighet om at *Skiringssalr* var navnet på et område som (omtrent) tilsvarte Tjølling sogn (gno. *Þjóðarlyng*), og at navnet kan ha sin opprinnelse i en hall på Huseby. Navnets betydning er imidlertid ikke avklart, men kan trulig knyttes til gno. *skírr*, skinnende, lysende, klar, rein, og gno. *salr*, sal eller hall. Dersom førsteleddet er et tilnavn for guden Frøy, kan *Skiringssalr* bety *Frøys sal*. Men det kan også tenkes at førsteleddet er en beskrivelse av et karakteristisk preg ved en bygning, for eksempel at den var utsmykka med gull. Betydningen kan da være *den skinnende hallen*. I så fall kan det være bygningen som har gitt navnet til distriktet. Det er ikke dokumentert at at *Sciringssalr* blei brukt som navn på kaupangen i Vestfold.

²⁸³ Storm 1901, s. 229.

²⁸⁴ Bugge 1915, s. 42ff.

²⁸⁵ Skre 2004, s. 65ff. Skre 2007, s. 223ff. Jfr. Nordberg 2002, s. 267f.

²⁸⁶ Adam av Bremen 1876, s. 174.

²⁸⁷ Adam av Bremen 1993, s. 206.

²⁸⁸ Skre 2004, s. 31ff.

²⁸⁹ Skre 2004, s. 66ff.

I Ohtheres og Wulfstans beretninger fortelles det at seilassen gikk til tre spesifikt navngitte steder: *Sciringes heal*, *æt Hæþum* og *Truso*. *Sciringes heal* og *æt Hæþum* gis status som *port*, men *Truso* ikke beskrives nærmere. Det sies imidlertid at *Truso* ligger ved bredden av den sjøen som *Ilfing* kommer fra før den renner ut i *Estmere* ("þonne cymeð Ilfing estan in Estmere of ðæm mere ðe Truso standeð in staðe"). *Truso* er altså et avgrenset sted, og stedet er identifisert som et gammelt handelssted ved bredden av Družno i nærheten av der Elbląg nå ligger, nærmere bestemt ved Janów Pomorski.²⁹⁰ *Æt Hæþum* er sikkert identifisert som handelsbyen Hedeby i Slesvig. *Sciringes heal* kan til nå ikke sies å være sikkert identifisert. *Sciringes heal* oppgis å være *an port*, hvis status ikke er kjent, men som må ha vært en havn med eller uten andre fasiliteter enn at skip kunne søke havn der. *Skiringsalr* var derimot et større distrikt, som kanskje hadde sitt navn etter en bestemt bygning. En kan sjølsagt heller ikke se bort fra at denne bygningen, eller områdenavnet, kan ha medvirket til å gi navn til bukta der kaupangen lå.

Gjennomgang av opplysninger i Ohtheres beretning som kan ha betydning for lokaliseringa av Sciringes heal

Nedenfor følger et oppsett over de opplysninger som gis i Ohtheres beretning som jeg meiner kan gi grunn til å hevde at *Sciringes heal* lå lenger vest enn i Vestfold. Jeg ser ikke bort fra at det kan være flere opplysninger i beretningen som kan ha betydning, men som jeg likevel vil anta har mindre betydning. I tillegg vil det være en rekke andre kilder fra samtida som kan være av viktighet for dette spørsmål, noen av generell art, andre av mer direkte relevans for det aktuelle spørsmålet. Jeg trekker inn slik informasjon der jeg finner det relevant. Nedenfor gis stikkordene for de informasjoner i Ohtheres beretning jeg kommer til å behandle nærmere. Deretter følger den aktuelle teksten i Ohtheres beretning på originalspråket, oversatt til engelsk (Bately) og til norsk.

Stikkordene i Ohtheres beretning:

- 1) Han budde lengst mot nord av alle nordmenn ...
- 2) Nordmennes land var svært langt og svært smalt ...
- 3) Langs den sydlige del av landet, på den andre sida av fjellene, *Sweoland* ...
- 4) I den sydlige del av landet er der *an port* som blir kalt *Sciringes heal* ...
- 5) På styrbord side er Wessex/England til han kommer til *Sciringes heal* ...
- 6) Heile veien er Norge på babord side til han kommer til *Sciringes heal* ...
- 7) Syd for *Sciringes heal* skjærer et stort hav seg inn i landet ...
- 8) Fra *Sciringes heal* seilte han i fem dager til Hedeby ...
- 9) Da han seilte fra *Sciringes heal* hadde han Danmark på babord side ...

Teksten på gammelengelsk, engelsk og norsk:

Han budde lengst nord av alle nordmenn ...

Gammelengelsk: Ohthere sæde his hlaforde, Ælfrede cyninge, þæt he ealra Norðmonna norþmest bude. He cwæð þæt he bude on þæm lande norþweardum wiþ þa west sæ.

Engelsk: Ohthere said to his lord, King Alfred, that he lived furthest north of all Northmen [Norwegians]. He said that he lived in the northern part of the land, beside the West Sea.

Norsk: Ohthere sa til sin herre, kong Alfred, at han av alle nordmenn budde lengst nord. Han sa at han budde i den nordligste delen av landet ved vestsjøen.

²⁹⁰ Bately 2007, s. 56. <http://en.wikipedia.org/wiki/Družno>.
http://en.wikipedia.org/wiki/Poland_in_the_Early_Middle_Ages.

Nordmennes land var svært langt og svært smalt ...

Gammelengelsk: He sæde ðæt Norðmanna land wære swyþe lang 7 swyðe smæl. Eal þæt his man aþer oððe ettan oððe erian mæg, þæt lið wið ða sæ; 7 þæt is þeah on sumum stowum swyðe cludig, 7 licgað wilde moras wið eastan 7 wið uppon, emnlange þæm bynum lande. On þæm morum eardiað Finnas. 7 þæt byne land is easteward bradost 7 symle swa norðor swa smælre; eastewerd hit mæg bion syxtig mila brad oþþe hwene brædre, 7 middeward þritig oððe bradre; 7 norðeward, he cwæð, þær hit smalost wære, þæt hit mihte beon þreora mila brad to þæm more, 7 se mor syðþan on sumum stowum swa brad swa man mæg on twam wucum oferferan, 7 on sumum stowum swa brad swa man mæg on syx dagum oferferan.

Engelsk: He said that the land of Northmen [Norwegians] was very long and very narrow. All of it that may be grazed or ploughed, that lies along the sea, and that is nevertheless very rocky in some places, and wild moors [or mountains?] lie to the east and above, running parallel to the inhabited land. On the moors dwell Finnas. And the inhabited land is broadest towards the east [i.e., southern Norway], and ever the further north the narrower; to the east it may be sixty miles broad or somewhat broader and in the middle thirty or broader; and to the north, where it was narrowest, he said that it might be three miles broad to the moorland, and the moorland subsequently in some places as broad as may be crossed in two weeks and in some places as broad as man be crosses in six days.

Norsk: Han sa at *Norðmanna* land var svært langt og svært smalt. Alt det av det som kan brukes til beite eller dyrking, ligger ved sjøen, og det er likevel noen steder svært steinet, og ville fjell ligger mot øst og ovenfor, langs med det busatte landet. I disse fjella bor finnene. Og det busatte land er breiest mot øst og jo lenger mot nord dess smalere, mot øst er det kanskje 60 mil breit eller litt breiere, og midt på 30 eller breiere, og i nord, sa han, der det var smalest, at det kunne være tre mil breit til fjellene, og fjellene er følgelig noen steder så breie at en kan krysse dem på to veker, og noen steder så breie at en kan krysse dem på seks dager.

Langs den sydlige del av landet, på den andre sida av fjellene, Sweoland ...

Gammelengelsk: Þonne is toemnes þæm lande suðewardum, on oðre healf þæs mores, Sweoland, oþ þæt land norðeward, 7 toemnes þæm lande norðewardum Cwena land.

Engelsk: Then alongside the southern part of the land, on the other side of the moorland, is the land of the Svear, up to the northern part of the land; and alongside the northern part of the land the land of the Cwenas.

Norsk: Så langs med den sydlige del av landet, på det andre sia av fjellene, *Sweoland* [Svealand?], opp til den nordlige del av landet, og langs med den nordre delen av landet, *Cwena* land [kvenenes land].

I den sydlige del av landet er der an port som blir kalt Sciringes heal ...

Gammelengelsk: Þonne is an port on suðewardum þæm lande, þone man hætt Sciringes heal. Þyder he cwæð þæt man ne mihte geseglian on anum monðe, gyf man on niht wicode 7 ælce dæge hæfde ambyrne wind, 7 ealle ða hwile he sceal seglian be lande; ...

Engelsk: Then there is a *port* in the southern part of the land which is called *Sciringes healh* [Kaupang]. To this he said that it was not possible to sail in a month, if he camped [lodged?] at night and each day had a favourable wind; and all the time he must sail along the coast;

Norsk: Der er *an port* i den sydlige del av landet som heter *Sciringes heal*. Dit, sa han, at en ikke kan å seile på én måned, dersom en slo leir om natta og alle dager hadde gunstig vind, og heile tida måtte han seile langs landet,

På styrbord side er Wessex/England til han kommer til Sciringes heal ...

Gammelengelsk: Þonne is þis land oð he cymð to Sciringes heale, ...

Engelsk: Then this land is in that position [starboard] until he comes to *Sciringes healh* [Kaupang], ...

Norsk: Så er dette land [England/Wessex på styrbord side] til han kommer til *Scirincges heale*, ...

Heile veien er Norge på babord side til han kommer til Sciringes heal ...

Gammelengelsk: ..., 7 ealne weg on þæt bæcbord Norðweg.

Engelsk: ..., and all the way on the port side North Way [Norway].

Norsk: ..., og heile veien på babord side *Norðweg*.

Syd for Sciringes heal skjærer et stort hav seg inn i landet ...

Gammelengelsk: Wið suðan þone Sciringes heal fylð swyðe mycel sæ up in on ðæt land, seo is bradre þonne ænig man ofer seon mæge, 7 is Gotland on oðre healfe ongean 7 siððan Sillende. Seo sæ lið mænig hund mila up in on þæt land.

Engelsk: To the south of *Sciringes-healh*, a very great sea penetrates up into the land; it is broader than any man may see over; and *Gotland* [Jutland] is on the other side opposite to it and afterwards *Sillende*. The sea stretches many hundred miles up into the land.

Norsk: I syd for dette *Sciringes heal* skjærer en veldig stor sjø seg opp i dette land, som er breiere enn noen mann kan se over, og er *Gotland* [Jylland] på andre side tvers over og deretter *Sillende*. Denne sjø strekker seg mange hundre mil opp i dette land.

Fra Sciringes heal seilte han i fem dager til Hedeby ...

Gammelengelsk: 7 of Sciringes heale he cwæð þæt he seglode on fif dagan to þæm porte þe mon hætt æt Hæpum, ...

Engelsk: And from *Sciringes healh* [Kaupang] he said that he sailed in five days to that *port* which is called "at the Heaths" [Hedeby], ...

Norsk: Og fra *Sciringes heale* sa han at han seilte i fem dager til *þæm porte* som er kalt *æt Hæpum* [Hedeby], ...

Da han seilte fra Sciringes heal hadde han Danmark på babord side ...

Gammelengelsk: Þa he þiderweard seglode fram Sciringes heale, þa wæs him on þæt bæcbord Denamearc 7 on þæt steorbord widsæ þry dagas; 7 þa, twegen dagas ær he to Hæpum come, him wæs on þæt steorbord Gotland 7 Sillende 7 iglanda fela - on þæm landum eardodon Engle, ær hi hider on land coman - 7 hym wæs ða twegen dagas on ðæt bæcbord þa igland þe in Denemearce hyrað.

Engelsk: When he sailed towards that place from *Sciringes healh* [Kaupang], then Denmark was on his port side and the open sea on his starboard side for three days. And then, for two days before he came to the Heaths [Hedeby], Jutland and Sillende and many islands were on his starboard side - in those lands the English lived, before they came to this country - and for two days the islands that are subject [*or belong*] to Denmark were then on his port side.

Norsk: Da han seilte mot det sted fra *Sciringes heale*, da var på hans babord side *Denamearc* [Danmark] og på hans styrbord side åpen sjø i tre dager, og så, to dager før han kom til *æt Hæpum* [Hedeby], var på hans styrbord side *Gotland* [Jylland] og *Sillende* og mange øyer - i disse land budde *Engle* [anglerne], før de kom hit til landet - og var da i to dager på hans babord side øyene som tilhører *Denamearc* [Danmark].

Hvor lå så Sciringes heal?

Hovedproblemstillinga i denne artikkelen er: *Hvor lå Sciringes heal?* Ohthere svar har en relativ karakter. *Sciringes heal* lå:

- I den sydlige del av landet (4).
- Så langt syd som Wessex/England strakte seg på styrbord side (5).
- Så langt syd som Norge strakte seg på babord side (6).
- Nord for der et stort hav skar seg inn i landet (7).
- Tvers over for Jylland (7).
- Et sted fra hvor en kunne seile til Hedeby på fem dager (8).
- Der Danmark tok til på babord side (9).

Av disse svarene er det imidlertid bare én opplysning som gir en sikker geografisk posisjon, nemlig Hedeby, og et par opplysninger som gir rimelig sikre geografisk posisjoner, nemlig Wessex/England og Jylland. De andre posisjonene er til dels svært usikre. Vi vet ikke hvor i den sydelige del av landet *Sciringes heal* lå. Vi vet ikke med sikkerhet hvor langt syd og øst Norge strakte seg på Ohtheres tid. Vi vet ikke sikkert hvilket hav det er snakk om, og dermed heller ikke hvor dette havet begynte å skjære seg inn i landet. Selv om vi vet at det tok fem dager å seile fra *Sciringes heal* til Hedeby, så vet vi ikke hvilken seilingsrute Ohthere fulgte, og vi vet ikke om han seilte døgnet rundt eller la bi om nettene. Vi kjenner ikke til hva slags fartøy han brukte, heller ikke hvordan vær, vind og strømforholdene var. Vi vet heller ikke hvor langt Danmark strakte seg mot vest i det sydlige Norge.

I tillegg gir Ohthere en del opplysninger som kan bidra til å gi oss en forståelse av utstrekningen av det geografiske området som han kalte Norge (*Norðweg*), Nordmennenes land (*Norðmanna land*), der nordmenn (*Norðmonna*) budde, og som dermed også kan bidra til å bestemme hvor *Sciringes heal* lå, nemlig der England (5) og Norge endte (6), der Danmark tok til (9) og der Sweoland lå på den andre sida av fjellene (3). Ohthere forteller at:

- Han budde lengst mot nord av alle nordmenn (1).
- Nordmennenes land var svært langt og svært smalt (2).
- Langs den sydlige del av landet, på den andre sida av fjellene, *Sweoland* (3).

La oss derfor begynne med følgende spørsmål:

- Hva er meningsinnholdet i begrepet nordmenn (1), nordmennenes land (2) og Norge (6) slik det kan tolkes ut fra Ohtheres beretning, andre samtidige kilder og forskernes syn på spørsmålet?
- Hvordan kan en avgrense det geografiske begrepet Norge ut fra den informasjon som gis i Ohtheres beretning om at nordmennenes land var meget langt og meget smalt (2), at langs den sydelige del av landet, på den andre sida av fjellene, lå *Sweoland* (3), at England lå på styrbord side (5), Norge på babord side (6), Danmark på babord side (9) og Jylland tvers over (7), og ut fra andre samtidige kilder og forskernes syn på spørsmålet?

Nordmenn, nordmennenes land og Norge

Isolert sett bidrar ikke Ohtheres informasjon om at han budde lengst nord av alle nordmenn til en nærmere forståelse av hvor *Sciringes heal* lå. Opplysningen er imidlertid interessant med tanke på at det på Ohtheres tid var en forståelse av et geografisk område som var busatt av nordmenn, og at det synes å være et folk eller folkegrupper som budde der som identifiserte seg som nordmenn til forskjell fra f.eks. daner og svear.

Stylegar tegner på grunnlag av Ohtheres og Wulfstans beretning et bilde av Norden der kvenene er en maktfaktor i nord og der samene bur i et vidstrakt område mellom det

nåværende Norge og Sverige. I de sydlige deler råder danene, som kontrollerte det nåværende Danmark, Vest-Sverige og kanskje også Østfold, mens han finner at situasjonen i kystområdene fra Vestfold og videre vest- og nordover var mer uoversiktlige. I motsetning til svearne og danene blir ikke nordmennene omtalt som en politisk makt, men betegnelsene *Norðweg* og *Norðmanna land* kan tyde på at det var i gang lignende prosesser på vestsida av den skandinaviske halvøy.²⁹¹ Det kan vel her påpekes at Stylegars vurdering av situasjonen i Vestfold og videre vestover bør ses i lys av at han meiner at Ohtheres *Sciringes heal* tilsvarte Kaupang i Vestfold.

I utgangspunktet vet en svært lite om den *politiske* organiseringa av Norge på 800-tallet. Det fantes visse maksentra i de ulike landsdeler der forskjellige stormannsætter utøvde betydelig politisk, økonomisk og religiøs makt, men det fantes ingen sammenbindende politisk makt som gjør det berettiget å snakke om Norge som en politisk enhet.²⁹² Imidlertid var det på denne tida ei historisk drivkraft knytta til handel og økonomiske interesser som tilsa at visse maktsenter søkte å vinne geografisk kontroll ut over sine opprinnelige maktområder. Her spilte ferdselsleia langs den skandinaviske vestkysten ei sentral rolle.

Johan Schreiner oppfatta den historiske utviklinga som ei følge av samfunnsklassenes økonomiske utvikling. Aristokratiet i Nord-Norge baserte si makt på finneskatten. Luksusprodukter blei frakta til handelssteder som kaupangen i Vestfold og til Hedeby. Aristokratiet i Vestfold hadde også interesser i denne handelen med luksuvarer. Disse maktgruppene i Nord-Norge og Vestfold ønska sammen med ladejarlene å sikre handelsinteressene mot de vestlandske vikinghøvdingene, som forstyrta denne handelen ved å kreve avgifter eller ved direkte plyndring av handelsfartøyene. Denne teorien forutsatte imidlertid at Harald Hårfagre hadde herredømmet over Vestfold, eller var alliert med danekongen, dersom denne kontrollerte Vestfold. Andreas Holmsen meinte imidlertid at det var Haralds erobringer som trua handelstrafikken langs kysten. Det la grunnlaget for en allianse mellom ladejarlen og danekongen, som kontrollerte Hedeby. Men det kan også ha vært at danenes ekspansjonspolitik kan ha samla norske motkrefter. Harald Hårfagres etablering av sitt vestlandsrike og slaget i Hafrsfjord kan ses i en slik sammenheng.²⁹³

Opprinnelig må navnet *Norðweg* ha vært knyttet til denne handelsveien. I Ohtheres beretning brukes navnet om landet som lå på Ohtheres styrbord side da han seilte fra sin heim plass i Hålogaland og inntil han kom til *Sciringes heal*; ”7 ealne weg on þæt bæcbord Norðweg”. Ohthere bruker dessuten begrepet *Norðmanna land* om dette området: ”He sæde ðæt Norðmanna land wære swyþe lang 7 swyðe smæl”. Ut fra Ohtheres beretning kan en altså si at *Norðweg* strakte seg fra Ohtheres heim plass i Hålogaland (av flere antatt å være et sted i den sydlige halvdel av Troms) og syd til *Sciringes heal*, der Danmark begynte; ”Þa he þiderweard seglode fram Sciringes heale, þa wæs him on þæt bæcbord Denamearc”. Isolert sett gir disse opplysninger oss ikke kunnskap om hvor langt syd, eller sydøst, *Norðweg* strakte seg, og dermed heller ikke kunnskap om hvor *Sciringes heal* lå.

I beskrivelsen av hvor syd- og norddanene budde, gir OE Orosius også en opplysning om hvor nordmennene budde: ”Sweon habbað be suþan him þone sæs earm Osti 7 be eastan him Sermende, 7 be norþan him ofer þa westenne is Cwenland, 7 be westannoþan him sindon Scridefinne 7 be westan norþmenn”. Svearne hadde altså *Osti* (Østersjøen) i syd og sarmantene i øst, og i nord på den andre sida av ødemarka *Cwenland*, og nordvest for dem skridefinnene og i vest nordmenn. Ekblom kommentar til denne opplysningen er: ”By Norðmen the Scandinavians of Alfred’s time meant the Teutonic settlers of the Arctic and Atlantic coast. Those east and south-east of the mountain were called *Austrmen*”.²⁹⁴

²⁹¹ Stylegar 2008 [12.07.2010]: <http://arkeologi.blogspot.com/2008/08/normanna-land.html>

²⁹² Jfr. f.eks. Magnus/Myhre 1976, s. 442ff. Gunnes 1976, s. 63ff. Krag 1995, s. 78ff.

²⁹³ Jfr. Moseng 2007, s. 58 og Krag 1995, s. 87f. Jfr. Holmsen 1971, s. 134ff.

²⁹⁴ Ekblom 1941/42, s. 136.

Det er blitt hevda at navnet Norge i den latiniserte forma *Nortuagia* er brukt første gang i ”Durham minnebok” (*Liber Vitae Ecclesiae Dunelmensis*) fra ca. 840.²⁹⁵ Dette baserer seg trulig på en misforståelse. Ifølge Arne Odd Johnsen (1909-1985) er notatet ”Reginaldus sacerdos de [Norituangia?]” en yngre tilføyelse i manuskriptet fra 1100-tallet.²⁹⁶ I Ulsterannalene (*Annals of Ulster*) for året 872 står det: “Imhar, King of the Norsemen of all Ireland and Britain, ended life” (Imhar rex Nordmannorum totiur Hiberniae et Britanniae uitam finiuit).²⁹⁷ Dette er den eldste kjente betegnelsen på *nordmenn* i latinisert form. De eldste kjente formene på geng. er *Norðweg*, *Norðmanna land* og *Norðmonna* i Ohtheres beretning fra ca. 890. Formene *Norwega*, *Norðwegon* og *Norwegum* er brukt i Anglo-Saxon Chronicle på 1000-tallet.²⁹⁸ For året 1028 kan en lese følgende: “Rex Cnutus quinquaginta rostratis navibus Norwegiam devectus, Olavum regem expulit, et sibi subjecit” (1028. Her kong Knut reiste fra England med femti skip til Norge, jagde kong Olav ut av landet og virkeliggjorde sitt krav på landet).²⁹⁹ Adam av Bremen (ca. 1085, håndskrift fra 1200-tallet) kaller landet *Norwegia*, men også *Nordwegia*, *Nor(d)veia*, *Norguegia* og *Nor(d)mannia*.³⁰⁰

Av disse kildene er det bare Ohtheres beretning som sier noe om hvilket område navnet omfatta: ” He sæde ðæt Norðmanna land wære swyþe lang 7 swyðe smæl. Eal þæt his man aþer oððe ettan oððe erian mæg, þæt lið wið ða sæ; 7 þæt is þeah on sumum stowum swyðe cludig, 7 licgað wilde moras wið eastan 7 wið uppon, emnlange þæm bynum lande. On þæm morum eardiað Finnas. 7 þæt byne land is easteward bradost 7 symle swa norðor swa smælre; eastewerd hit mæg bion syxtig mila brad oþþe hwene brædre, 7 middeward þritig oððe bradre; 7 norðeward, he cwæð, þær hit smalost wære, þæt hit mihte beon þreora mila brad to þæm more, ...”.

Den eldste dokumenterte nordiske forma av Norge er *Nuruiak* brukt på den ene Jellingsteinen datert til 965/70: **haraltr : kunukR : baþ : kaurua | kubl : þausi : aft : kurm faþur sin | auk aft : þaþurui : muþur : sina : sa | haraltr (:) ias : saR : uan : tanmaurk : ala : auk nuruiak : auk t(a)ni (k)(a)(r)(þ)(i) kristna** (Haraldr kunungR bað gørvu kumbli þøsi æft Gørm, faður sinn, ok æft Þórvé, móður sína, sá Haraldr es séR vann Danmörk alla ok Norveg ok dani gærði kristna), på moderne dansk: ” Kong Harald bød gøre disse *kumler efter Gorm sin fader og efter Thyre sin moder, den Harald, som vandt sig hele Danmark, og Norge, og gjorde Danerne kristne”.³⁰¹ Bortsett fra at Jellingsteinen blant anna peker på de danske maktinteresser i Norge på 900-tallet, sier den ikke noe direkte om hvilket område *Nuruiak* (akkusativ, nominativsform *Norvegh*) omfatta. Vi vet imidlertid med rimelig sikkerhet at danekongen kontrollerte de sydøstlige deler av Norge (Vika) før Jellingsteinen blei reist, dvs. i tida da Håkon den gode og Eirikssønnene herska på Vestlandet. Harald Blåtanns ambisjoner var også å vinne Norge nord for Lindesnes, en ambisjon, og tidvis en realitet, som han lot rite inn på Jellingsteinen. Slik sett kan *Nuruiak* tolkes som Norge nord for Lindesnes.³⁰²

Forskere som har arbeidet med temaet kan ikke gi et sikkert svar på spørsmålet om hvilket området begrepet *Norðweg* omfatta på 800-tallet, enten vi nå snakker om sjøruta eller landet. Magnus Olsen sier at det er leia fra Skudefjorden opp igjennom Karmsundet og videre nordover som først har gitt oss navnet Norge: ”Nordvegen, vegen mot nord. Det er denne skipsleia som har gitt landet dette navnet, og som statsnavn har det vesentlig først vært nyttet

²⁹⁵ Jakobsen 12 1981, sp. 336.

²⁹⁶ Johnsen 1968, s. 219f.

²⁹⁷ *Annals of Ulster* 1887, s. 387, jfr. 389.

²⁹⁸ Bately 2007, s. 54.

²⁹⁹ *Chronicon Angliæ* 1845, s. 44, jfr. Anglo-Saxon Chronicle 1909, s. 131.

³⁰⁰ Adam av Bremen 1876, se f.eks. s. 154f, 161, 178f og 186.

³⁰¹ **DK nr.:** SJy 11 (**DR-nr.:** 42). 14. juli 2010: http://runer.ku.dk/VisGenstand.aspx?Titel=Jelling-sten_2

³⁰² Masdalen 2006, s. 95ff.

om det vestnorske riket”.³⁰³ Sverre Steen oppsummerer situasjonen i tidlig vikingtid slik: ”Det synes som om de politiske motsetningene samler sig slik i tidlig vikingtid: dansk overherredømme i Viken, ofte forbundet med navnkongedømme over hele Norge; et vestnorsk rike i alminnelighet forbundet med Trøndelag, men ikke alltid, inntar en selvstendig stilling; et oplandsk rike med skiftende usikre grenser sydover i Viken og med størst forbindelse og støtte østover”.³⁰⁴

Brink antar at *Norway* opprinnelig må ha vært ”the name of the sailing route along the Norwegian coast, from Viken and Agder up to Hålogaland, most certainly a very important trade route with the *kaupangr* at *Skíringssalr* ...”.³⁰⁵ Dette synspunktet bringer oss imidlertid ikke videre, all den tid det er basert på en antatt sikker plassering av *Scirings heal* til Vestfold. Som tidligere nevnt synes det som Krag først og fremst forbinder det geografiske begrepet ”Norge” med leie nordover langs vestkysten. Han åpner imidlertid for at begrepet også kan ha omfatta leia øst for Lindesnes.³⁰⁶

Bately synes å ville inkludere de sydøstlige områder av det nåværende Norge i begreper *Norðweg*. Som en kommentar til Ekbloms plassering av *norþmenn* langs Skandinavias arktiske og atlantiske kyst, viser hun til følgende formulering i Ohtheres beretning: ”Þonne is þis land oð he cymð to Sciringes heale, 7 ealne weg on þæt bæcbord Norðweg”.³⁰⁷ Denne antagelsen er imidlertid igjen basert på den generelle oppfatninga at *Sciringes heal* lå i Vestfold.

I bind 2 av *Vestlandets Historie* (2006) skriver Helle at Ohthere framstilte dette landet ”som det langsmale kystlandet fra Troms til og med det vi i dag kaller Sørlandet” og henviser til en kartillustrasjon som plasserer *Sciringes heal* i Vestfold.³⁰⁸ I bind 1 av samme verk skriver han at Ohthere med *Norðmanna land* meinte ”det langsmale kystlandet frå Hålogaland til Agder, som han òg kalla Norðweg - nordvegen”.³⁰⁹ Dersom det skal være overensstemmelse mellom disse to formuleringene, må det bety at Helle med formuleringa ”til Agder” meiner ”til og med Agder”, og dessuten også til og med Grenland og de vestre deler av Vestfold dersom det skal bli overensstemmelse med plasseringa av *Sciringes heal* øst for Larvik. Men ei slik tolkning kompliseres av at Helle også skriver at ”Ohtheres geografiske utgreiing syner da at det eldste Noreg var landet nordover langs den vest- og nordnorske kysten frå Agder til Hålogaland, og at nordmennene i opphavet var dei som held til der”.³¹⁰

Begrepet ”det langsmale landet”, som Helle refererer til, og ”det eldste Noreg” som strekker seg nordover langs vestkysten, er godt i overensstemmelse med Ohtheres beskrivelse av dette landet så lenge en holder seg i vest. Men når Helle lar den allminnelige oppfatninga av at *Sciringes heal* tilsvarte Skiringssal få lov til å ”forstyrre” Ohtheres beretning, fremkommer tilpasningsfortolkninger som denne: ”Derimot later det til at han helt eller delvis oppfattet Viken eller oslofjordområdet som en del av datidens Danmark (Denamearc)”.³¹¹ I Ohtheres beretning er det ingen formulering som gir grunnlag for ei slik presisering.

I Ohtheres beretning brukes adverbet *easteward* to ganger i betydningen *syd* eller *syd i landet*; ”7 þæt byne land is easteward bradost 7 symle swa norðor swa smælre; easteward hit mæg bion syxtig mila brad opþe hwene brædre, ...”. Men også adverbet *sudeward* brukes i betydningen sydlig,; ”Þonne is an port on sudewardum þæm lande, þone man hætt Sciringes heal”. Valtonen antar at bruken av adverbet *easteward* henger sammen med ”the

³⁰³ Olsen 1915, s. ... « Fra «Hedenske kulturminner i norske stedsnavn»)

³⁰⁴ Steen 19..., s.

³⁰⁵ Brink 2007, s. 66.

³⁰⁶ Krag 2009, s. 52.

³⁰⁷ Bately 1980, s. 179. Jfr. Bately 2007, s. 54.

³⁰⁸ Helle 2006, bd. 2, s. 13.

³⁰⁹ Helle 2006, bd. 1, s. 15.

³¹⁰ Helle 2006, bd. 1, s. 15.

³¹¹ Helle 2006, bd. 2, s. 13.

ON practise of refering to the southern part of Norway, the Oslo Fjord area, as situated in the east, *austr í Vík*”³¹²

Det motsatte var også tilfelle. Når en seilte fra Vika og vestover, så seilte en nordover, også før en hadde runda Lindesnes. F.eks. heter det hos Snorre: ”Tidlig på våren dro kong Olav [Trygvesson] utover i Viken og hadde mye folk med seg. Han dro nord (vest) til Agder, ...”³¹³ Tilsvarende ble begrepet *Nord-Agder* brukt om Agder vest for Lindesnes.³¹⁴ I Jomsvikingenes saga fortelles det at keiserens jarler “havde kristnet hele Vigen så langt nord [vest] som til Lindesnæs”³¹⁵

Austmann (gno. *austmaðr*) blei brukt om en person som kom reisende fra øst, eller som budde øst for der en sjøl budde. På Vestlandet ble uttrykket *austmann* brukt om folk fra Østlandet, i motsetning til *nordmenn*, som kom fra Vestlandet. Tilsvarende blei *nordmann* (gno. *norðmaðr*) brukt om en person som kom nordfra eller vestfra. Et steds beliggenhet eller retningen på ei reise blei angitt med motsetningene *norðr* og *austr* (ikke *suðr*). Alt som lå på vestsida av hovedfjellkjeda (Langfjellene) mot havet blei ansett for å ligge mot nord, mens alt som lå på østsida av fjellene, som vendte mot innlandet, blei ansett for å ligge mot øst. En *norðmaðr* var da en person som kom fra Vestlandet nord for Lindesnes, mens en person som kom fra Østlandet øst for Lindesnes var en *austmaðr*.³¹⁶

I Haraldskvedet (Hrafnsmál) av Thorbjørn Hornklove fra ca. 900, som bl.a. handler om slaget i Hafrsfjord, brukes begrepene *østmenn* (gno. *austmanna*) og *austkylver* (gno. *austkylfur*) om Harald Hårfagres motmenn som kom øst fra landet.³¹⁷ Her står det :³¹⁸

Freistuðu hins framráða,
es þeim flœja kendi,
allvalds austmanna,
es býr at Útsteini;
stóðum Nökkva brá,
es vas styrjar væni,
hlömmun vas á hlífum,
áðr Haklangr felli.

Á baki létu blíkja,
barðir óru grjóti,
Sváfnis salnæfrar
seggir hyggjandi;
æstusk austkylfur
ok of Jaðar hljópu
heim ór Hafrsfirði
ok hugðu á mjöðdrykkju.

Men Thorbjørn Hornklove bruker også en annen betegnelse på Haralds undersotter, nemlig *dróttin Norðmanna*, kongen som bur på *Kvinnar*:

³¹² Valtonen 2008, s. 326.

³¹³ Snorre 1964, s. 168, jfr. s. 174 (sjekk 331 originalspråket), s. 366.

³¹⁴ Snorre 1964, s. 94 og 244.

³¹⁵ Jomsvikingernes Saga 1978, s. 53.

³¹⁶ Johan Fritznors Ordbog: <http://www.edd.uio.no/perl/search/search.cgi>. Søkord: austr, norðmaðr.

³¹⁷ Snorre 1964, s. 62.

³¹⁸ 08.12.2010: <http://www.heimskringla.no/wiki/Haraldskv%C3%A6%C3%B0i>

Kunna hugðak þik konung,
þanns á Kvinnum býr,
dróttin Norðmanna,
djúpum ræðr kjólum,
roðnum röngum
ok rauðum skjöldum,
tjörguðum árum
ok tjöldum drifnum.

Knut Helle gjør seg følgende interessante observasjon: “He [Harald Hårfagre] is descibed in contemporary skaldic poetry as *allvaldr Austmanna* ‘the rulers of Eastmen’, who resided at the estate of Utstein in Rogaland, and as *dróttinn Norðmanna* ‘the lord of the Northmen’, who stayed at the otherwise unknown estate of *Kvinnar*, probably in the present district of Kvinnherad in southern Hordaland, just north of Rogaland”.³¹⁹ Dette meiner Helle indikerer at Harald etter slaget i Hafrsfjord kontrollerte Hordaland og Rogaland, og kanskje også områder lenger nord og øst. Dersom han hadde denne maktposisjonen allerede før slaget, så må han ha forsvart den i Hafrsfjord. Om så ikke var tilfelle, så kan seieren i slaget ha gitt ham direkte kontroll over Rogaland og Nord-Agder, og kanskje også en viss overhøgheit lenger øst. Kontrollen over områdene lenger nord hadde han trolig fått tidligere. Ifølge den eldste sagatradisjonen var hans mor datter av en småkonge i Sogn.³²⁰

Dette kan tolkes slik: Samtida oppfatta Harald Hårfagre som *dróttinn Norðmanna* når han herska over sitt vestlandsrike og også som *allvaldr Austmanna* etter slaget i Hafrsfjord, da han hadde beseira sine motstandere som kom østfra.

Kanskje kan en også se en administrativ reminisens av dette “opprinnelige” Norge i Gulatingslagen. Opprinnelig omfatta Gulatingslagen Firdafylke, Sygnafylke og Hordafylke. En gang mellom andre halvdel av 900-tallet og 1100-tallet blei Agder utenom Råbyggelaget en del av lagdømmet. Rogaland og Nord-Agder (Agder vest for Lindesnes) kan ha blitt tilslutta området tidligere.³²¹

Nordmennes land var meget langt og meget smalt, langs den sydlige del av landet, på den andre sida av fjellene, Sweoland, England strakte seg omtrent like langt syd og her grensa Norge til Danmark

Ohthere fortalte at Norge var meget lang og meget smalt. Det beitbare og dyrkbare landet lå ved sjøen, men var noen steder svært steinete. Mot øst og ovenfor det busatte landet lå de ville fjellene. Det busatte landet var breiest *mot øst* (“7 þæt byne land is easteward bradost”) og blei smalere jo lenger enn kom mot nord. Mot øst var det kanskje 60 mil breit, eller litt breiere, på midten 30 mil eller breiere og i nord, der det er smalest, kan det være tre mil breit til fjellene. Fjellene var dessuten noen steder så breie at de kunne krysses på to veker, andre steder på 6 dager.

Ohthere beskriver her breidda på det busatte Norge *mot øst*, på midten og i nord mellom havet og fjellene som lå i øst og parallelt med det busatte landet. Formuleringa *mot øst* (*easteward*) er litt uklar. Malone mener at *easteward* må bety “to the south”, og at forklaringa på ordbruken er at det sydøstlige Norge ligger ut mot Skagerrak, som for Ohthere var en del av *Austmarr* (Østersjøen).³²² Fowler oversetter imidlertid *easteward* med “in the

³¹⁹ Helle 1996, s. 254. Jfr. Helle 2006, bd. 2, s. 14f.

³²⁰ Jfr. Snorre 1964, s. 44.

³²¹ Låg 1999, s. 146.

³²² Malone 1930, s. 159.

south”.³²³ Bately tolker *easteward*, som ”southern Norway”: ”From the context it appears that the southern part of Norway is here referred to”.³²⁴ Valtonen slår fast at *easteward* er brukt i betydningen ”south” eller ”in the south of the land”.³²⁵ Det er viktig å være oppmerksom på at Ohthere beskriver landet inn fra vestkysten; sjø, busatt/dyrket land, fjellene, og på den andre sida, *Sweoland*. Et alternative utgangspunktet fra Skagerrak gir ikke mening ut fra Ohtheres beskrivelse. Med uttrykket *easteward* meines dermed *mot øst* i det sydlige Norge.

Bredden på daværende Norge var ifølge Ohthere i syd noe mer enn 90km, på midten noe mer enn 45km og i nord om lag 4-5km. Men det er ikke bredden inn til ei landegrense Ohthere oppgir, men bredden av det bebudde landet inn til der de ville fjellene tok til. Ohtheres beskrivelse av det daværende Norge gir derfor en nokså korrekt bilde av et kystland som strakte seg fra *Halgoland* i nord til Lindesnes i syd og som i heile denne strekningen hadde Kjølén og Langfjellene i øst.

Dessuten så kan vi lese av Ohtheres beretning at dette Norge strakte seg like langt mot syd som England gjorde: ”Þonne is þis land oð he cymð to Sciringes heale ,7 ealne weg on þæt bæcbord Norðweg”. (”Så er det dette land [England/Wessex] til han kommer til *Sciringes heale*, og heile veien på babord side *Norðweg*”).

Etter at kong Alfred i slaget ved Æthandum (877/78) beseira danene, herska han over de sydlige deler av Storbritannia, nærmere bestemt Wessex. Vi vet ikke nøyaktig når Ohthere besøkte kongen, men de fleste vil tidsbestemme det til slutten av 880-åra eller omkring 890.³²⁶ Da var danene drevet ytterligere tilbake til East Anglia og Northumbria. I alle fall vil ”þis land” omfatte de sydligste deler av Storbritannia.

En kartjammeføring viser at så lenge en befinner seg på kysten av Vestlandet, så er det Shetland, Orknøyene og de nordlige deler av Skotland som ligger til styrbord. Etter hvert som en runder Jæren og nærmer seg Lista og Lindesnes, så er det de midtre og sydlige deler av Storbritannia som ligger på styrbord side. Etter at Lindesnes er passert og en seiler inn Skagerrak mot Vika, så er det Jylland en sjøfarende har på styrbord side, mens England ligger akterut. Ut fra Ohtheres beretning er det derfor ikke mulig å plassere *Sciringes heal* øst for Lindesnes. Stedet kan ha ligget lenger mot vest, men neppe lenger nord en Jæren.

Spørsmålet blir: Skal en ta Ohtheres beretning på alvor, eller skal en ha den oppfatning at Ohthere ikke forsto det sjølandskapet han seilte gjennom? Eller skal en være ytterligere kritisk å anta at Ohtheres tilhører(e) og fortolker(e) misforsto hans beretning og mer eller mindre ut fra egne geografiske forestillinger la inn passende referanser til styrbord og babord? Det kan også reises spørsmål ved samtidas forståelse av det geografiske sjølandskapet som Ohthere seilte gjennom. Det eldste bevarte kartet fra denne perioden, Anglo-Saxon *mappa mundi*, som antas å stamme fra første halvdel av 1000-tallet, viser oss et Nord-Europa som stemmer overraskende godt med et moderne kart når det gjelder den innbyrdes plassering av England, Frankrike og Danmark, mens Skandinavia enten er fraværende eller kanskje antyda med noen øyer i de nordlige farvann. I denne sammenheng er det mest interessant at Nord-Jyllands posisjon er omtrent på høyde med Skottland, slik det også er i virkeligheten. Dvs., når Ohthere seilte inn i Skagerrak, så hadde han England akterut også på *mappa mundi*.³²⁷

Svensk innvandring i det østre Norge

³²³ Fowler 1966, s. 142, note 59.

³²⁴ Bately1980, s. 191, jfr. Bately 2007, s. 46.

³²⁵ Valtonen 2008, s. 326.

³²⁶ Jfr. Sawyer 2007, s. 139.

³²⁷ Jfr. Valtonen 2008, s. 230.

”Så langs den sydlige del av landet, på den andre sia av fjellene, *Sweoland*”. På gammelengelsk: ”Ponne is toemnes þæm lande suðewardum, on oðre healfe þæs mores, Sweoland”. For det første forteller denne passasjen at Ohtheres beskrivelse av den breieste delen av landet mot øst (”easteward”) er meint om den sydligste delen av Norge sett inn fra Vestlandet. Det er ikke mulig å gi en slik beskrivelse sett inn fra Skagerrak og plassere *Sweoland* bak ei fjellkjede som ligger mot øst for det dyrkede og bosatte landet. For det andre gir denne passasjen en beskrivelse som de aller fleste forskerne enten ikke har våget å gi seg i kast med, eller som de har forsøkt å fortolke bort.

Det Ohthere sier er at *Sweoland* (også) ligger på den andre side av fjellene (villmarka) langs med den sydlige del av Norge, dvs. Østlandet eller kanskje mer presist Opplandene. Valtonen konstanterer kort hva Ohthere beretter: ”In Ohthere’s account *Sweoland* is said to lie alongside the southern part of Norway beyond the mountains and extending as far as the north of Norway”.³²⁸ Brink finner at Ohtheres “statement is somewhat bewildering”. Han viser til at det er blitt antatt at det heilt enkelt meines ”that Sweden is to be found to the east (hence quite a long distant away, probably around Lake Mälaren)”. Han viser imidlertid også til den generelle antagelsen at Sverige på denne tida ekspanderte kraftig: ”Is this then to be interpreted as indicating that the *Svear* already had a firm influential grip on provinces like Värmland, Dalarna, Jämtland and Hälsingland, where the first three today all border on the mountains and on Norway (and so did Hälsingland before 1645)?”.³²⁹ Også Stylegar finner opplysningen om at *Sweoland* strekker seg vest mot de ”øde” områdene påfallende: ”Kan hende dreier det seg i virkeligheten om distrikter som sto i et eller annet avhengighetsforhold til svearne, som man ellers mener hadde sitt kjerneområde ved Mälaren”.³³⁰ I motsetning til Brink ser det ut til at Stylegar tenker seg at distrikter øst for de ”øde” områdene, dvs. på Østlandet eller Opplandene kan ha stått i et avhengighetsforhold til svearne.

Sawyer gjør oppmerksom på at forestillinga om svearnes kraftige ekspansjon bygger på svært begrensede opplysninger i Ohtheres, Wulfstans og Rimberts beretninger, og at det arkeologisk materialet i stor grad er fortolka ut fra til dels tvilsomme opplysninger i Germania av Tacitus, i Ynglingatal og Beowulf. Begrepet *Svithjod*, ”det svenske folk”, kan heller ikke tolkes som et svensk (svea) kongedømme. Sawyer finner det riktigere å forstå *Sweoland* og ”hyrað to Sweon”, ”as meaning no more than that the inhabitants, or their leaders, were identified as *Svear*. There is no reason to think that they recognized the kings of the *Svear* as rulers or overlords; linguistic and cultural unity did not imply political unity in Scandinavia any more than it did in England or Ireland”.³³¹

Det kan sjølsagt være fristende å avskrive Ohthere informasjon om at *Sweoland* lå på den andre sida av fjellene sett fra vest på grunn av den sparsomme og usikre kildesituasjonen. Imidlertid er det svært få andre opplysninger i Ohtheres beretning som tilsier en slik tilnærming. Og verken Brink, Stylegar eller Sawyer går inn på en sentral kilde som kanskje kan hjelpe oss et viktig skritt videre, nemlig Snorre.

I følge Snorre tilhørte Harald Hårfagre den svenske ynglingeætta. Sannsynligvis er dette Snorres konstruksjon, men denne konstruksjonen kan kanskje likevel hjelpe oss et stykke på vei. I Ynglingesagaen beretter Snorre hvordan en grein av den svenske ynglingeætta vandra inn i Norge. Da Olav Tretelgja fikk høre at faren Ingjald Illråde var død og Ivar Vidfamne la under seg Sveavelde, tok han med seg alt det folk som ville følge ham, ”for hele sveamugen reiste seg som én mann for å jage ut kong Ingjalds ætt og alle hans venner”. De slo seg ned ved Elv (Klaraälv), der de rydda skogen og snart anla store bygder. De kalte det

³²⁸ Valtonen 1988, s. 40.

³²⁹ Brink 2007, s. 71.

³³⁰ Stylegar 2008: <http://arkeologi.blogspot.com/2008/08/normanna-land.html>. 12. juli 2010.

³³¹ Sawyer 2007, s. 137f.

Värmland, for ”det var stort og godt land”. På grunn av skogryddinga ga svearne Olav på spott tillnavnet Tretelgja.

Olav gifta seg med Solveig (Solva), datter av Halfdan Gulltann i Solør. Men det var mange som fór fredlause fra Svitjod på grunn av kong Ivar. De kom i så store flokker til Värmland at landet ikke kunne bære det. Det blei uår og sult. Det fikk Olav skylda for, slik svearne pleide å gi kongen skylda for både gode og dårlige år. Det endte med at de brente ham inne. Så skriver Snorre: ”De som hadde mer vett av svearne, skjønnte nå at uåret kom av et det var flere mennesker der enn landet orket å bære, og at kongen ikke kunne noe for det”. De dro derfor med heile hæren over Eidsskog og inn i Solør, der de drepte kong Solve og fanga sønnen til Olav Tretelgja, Halfdan Kvitbein, som de tok til konge. Snart la Halfdan under seg heile Solør, erobra Romerike og gifta seg med Åsa, datter av Opplandskongen Øystein Hardråde, som rådde over Hedemark. Snart herska han også over Toten og Hadeland, og ifølge Snorre, også over mye av Vestfold.³³²

Det var Halfdan Kvitbein som lei sottedøden på Toten, men som blei hauglagt på Skæreid i Skiringssal. Egentlig er dette Snorres dynastiske oppbygning til Hårfagreætts utspring i Vestfold og etableringa av Vestfold som opphavlandet for samlinga av Norge til ett rike. At denne konstruksjonen neppe holder for en nærmere kritikk, og at en må skille mellom dynastia som herska over Opplandene og over Vestfold, er det ikke anledning til å gå nærmere inn på her.

Denne bosetnings- og erobringshistoria gir ikke uttrykk for ekspansjon av et sveakongedømme. Tvert om skriver Snorre at ”hele sveamugen reiste seg som én mann for å jage ut kong Ingjalds ætt og alle hans venner”. Slik Snorre framstiller det var det den tapende part i kampen om herredømmet over ”Sveaveldet” som måtte vandre ut av landet, og som busatte seg først i Värmland, seinere i de østre deler av Norge (Opplandene). Slik sett kan Ohtheres *Sweoland* tolkes slik Sawyer gjør det, ”as meaning no more than that the inhabitants, or their leaders, were identified as *Svear*”, kanskje slik at svearne i en periode herska som ei overklasse i landsdelen.

Dersom en skal følge gammel kronologi, må svearne ha vandra inn i de østre deler av Norge på slutten av 600-tallet og begynnelsen av 700-tallet. Mellom Halfdan Kvitbein og Gudrød, kalt den gjeve, lå to generasjoner, nemlig Øystein og Halfdan den gavmilde og matille. Gudrød den gjeve er i seinere tid gitt en sentral rolle i framveksten av handelsstedet Kaupang, som legges til tidlig 800-tallet.³³³

Snorres kopling av Opplands-kongen Gudrød Veidekonge og Vestfold-kongen Gudrød den gjeve (*gofuglāti*) er ikke tema for denne artikkelen. Heller ikke den lenge rådende oppfatninga av Vestfold som Norges kjernland og Harald Hårfagres utgangspunkt for rikssamlinga. Jeg viser her særlig til Claus Krag.³³⁴ Derimot er en mulig relasjonen mellom Gudrød den gjeve og danekongen Godfred av stor interesse.³³⁵

Også Saxo Gramaticus beretter om hendelser som kan vitne om svensk innflytelse i norske områder. En tapper svenske med navnet Gunner var fiendtlig innstilt overfor Norge, noe han skal ha hatt god grunn til å være. Han ba derfor om og fikk tillatelse til å angripe landet. Han angreip først Jæren (*Iather provinciam*), som han herja med mord og brann. For å bli spart for svenskens videre herjinger, overga heile befolkninga seg.³³⁶

Ifølge Saxos kronologi skal dette ha skjedd før Harald Hildetann blei født, dvs. på slutten av 600-tallet eller første på 700-tallet. Asgaut Steinnes (1892-1973) bruker denne beretninga som ei mulig kilde til hans teori om et sørvestnorsk utskyldrike. Steinnes legger

³³² Snorre 1964, s. 36ff.

³³³ Jfr. f.eks. Skre 2004, s. 68.

³³⁴ Krag 1995, s. 84ff.

³³⁵ Jfr. Skre 2004, s. 33f.

³³⁶ Saxo 2000, bd. 1, s. 318ff.

imidlertid tida for etableringa av dette riket til 800-tallet.³³⁷ Steinnes sin teori om et svenskinitiert utskyldrike i den sørvestre del av Norge, dvs. Rogaland og Agder, fikk først betydelig støtte av flere forskere, men har ikke stått for seinere kritikk. Atle Steinar Langekiehl finner imidlertid at Saxos relative datering av den svenske erobringa av Jæren til 600-tallet stemmer godt med etableringa av de mange Ull- og Frøy-navna i dette området, som han tenker seg kan ha funnet sted under den kraftige ekspansjonen som fulgte den dramatiske ødetida (!) som arkeologisk er påvist på slutten av 500-tallet. Etableringa av Ull- og Frøy-navna ses av flere forskere i sammenheng med sveainnflytelse og -ekspansjon. Det samme gjelder huseby-institusjonen.³³⁸ Navnet Huseby forekommer imidlertid ikke mellom Huseby på Lista og Huseby i Vestfold. Kildegrunlaget for svensk ekspansjon og innflytelse inn i de sydligste kystområder av Norge er svært begrensa. Deler av dette kildematerialet har karakter av å være eventyr- og heltediktning, og kronologien er svært tvilsom. Men det kan finnes elementer i denne tradisjonen som kan peke mot maktkamp og rikssamlingslignende prosesser i Skagerrak/Kattegat-regionen.

Dansk maktinnflytelse i Sør-Norge før 900-tallet

De danske maktinteressene i det sørøstlige Norge kan i alle fall spores tilbake til begynnelsen av 800-tallet. Trulig er de langt eldre. Saxo Gramaticus beretter om danske fornalderkonger med maktbasis eller maktinteresser i Vika og Norge. Den danske skjoldungskongen Frode, som skal ha levd på 4-500-tallet, oppretta den såkalte *frodefreden*, som også omfatta Norge. Saxo forteller at Frode rusta ut en stor flåte og dro til Rennesøy i Norge for å bistå den norske høvdingen Erik mot Gøtar. Kong Bjørn satt som regent i Vika. Omkring midten av 700-tallet dro danekongen Harald Hildetann til Norge for å bistå kong Asmund med å gjenvinne makta i Vika.³³⁹ I *Sögubrot* berettes det at Sigurd Ring, sønn av Harald Hildetann, blei bedt om å hjelpe Gandalfs sønner mot kong Øystein, som herska i Vestfold.³⁴⁰

Denne tradisjonen har fått språkforskeren Håkon Melberg (1911-1990) til å se en sammenheng mellom en dansk militær og kulturell ekspansjon på 500-tallet og utviklinga av de nordiske språka. Arne Torp tenker seg at *frodefreden* kan gi forklaringa på hvorfor det ikke kan spores utvikling av dialektskiller mellom de nordiske språka før omkring 500: ”Alt som måtte ha eksistert av språk- og dialektgrenser før *frodefreden* på 500-tallet, er rett og slett utradert, og dei nordiske skilnadene vi finner i dag, er altså yngre enn dette”.³⁴¹

Snorre forteller om Harald Hårfagres reaksjon på sveakongens utsagn om at han ikke skulle gi seg før han hadde like stort rike i Vika som danekongene Sigurd Ring og Ragnar Lodbrok hadde hatt. Deres rike skal ha omfatta Romerike, Vestfold vest til Grenmar, Vingulmark og landområdet sønnafor.³⁴² Saxo forteller at Regner (Ragnar Lodbrok) fjerna den stedlige fyrsten i Norge med makt og satte Fridlev på trona.³⁴³ I sagaen om Ragnar Lodbrok og sønnene hans fortelles det at Ragnar en sommer seilte til Norge for å besøke frender og venner. Han kom da også til Spangereid på Agder, der han møtte Åslaug (Kråka), datter av Sigurd Fåvnesbane og Brynhild, som han seinere gifta seg med.³⁴⁴ Ragnar antas å være identisk med Reginher, føreren av en normannerhær som befant seg ved Seine i 845.³⁴⁵

³³⁷ Steinnes 1955, s. 151ff.

³³⁸ Langekiehl 2005, s. 64ff, Elgqvist 1955, s. 161, Birgisson 2006, s. 23ff, Birgisson 2008, s. 151.

³³⁹ Saxo 2000, bd. 1, s. 211, 220ff og 328.

³⁴⁰ Rafn 1824, s. 157. Jfr. Skre 2001, s. 27.

³⁴¹ [13.12.2010]: <http://arkeologi.blogspot.com/2004/12/hkon-melberg-og-dansk-tunge.html>

³⁴² Snorre 1964, s. 58.

³⁴³ Saxo 2000, bd. 1, s. 402.

³⁴⁴ Ragnar Lodbrok 1914, s. 27ff.

³⁴⁵ Albrechtsen 1981, s. 87f, jfr. s. 33f.

Opplysninger i de frankiske riksannaler kan tyde på at Hedeby blei ”grunnlagt” av kong Godfred i 808. Arkeologiske funn viser imidlertid at det har foregått håndverks- og handelsvirksomhet i området allerede omkring 750. Oppkomsten av Kaupang kan ikke tilsvarende knyttes til et bestemt årstall, men de seinere arkeologiske utgravningene peker mot at handelsstedet vokste fram tidlig på 800-tallet (eller seint på 700-tallet). Vi vet også fra de frankiske riksannaler at danekonges overhøghet var etablert i Vestfold tidlig på 800-tallet. Det er grunn til tru at Godfred bygde sin maktutøvelse og handelsinteresser i Vestfold på de lokale høvdingene (*principes*). En av dem kjenner vi kanskje, nemlig Gudrød, eller Skiringssal-høvdingen på Huseby nord for Kaupang.³⁴⁶

I de frankiske riksannaler (*Annales Regni Francorum*) allerede referert til, fortelles det at de danske brødre kongene Reginfred og Harald i 812 ba den frankiske keiser Karl den store om fred. Fredsslutningen fant imidlertid sted i 813 uten at Reginfred og Harald var til stede. De var dratt nord til Vestfold med en hær for å slå ned et opprør der. Det mest interessante i vår sammenheng er hvordan danenes rike i nord beskrives; ”... , men var draget til Westarfolda med en hær, den fjerneste egn mod nordvest i deres rige, som skuer over mod nordspidsen af Britannien” (lat. *sed at Westarfoldam cum exercitu profecti, quae regio ultima regni eorum inter septentrionem et occidentem sita, contra aquilonem Britanniae summitatem respicit*). Hærtoget mot Vestfold endte med at opprørerne måtte underkaste seg danene på nytt.³⁴⁷

Hvordan skal en tolke ”nordvest i deres rige, som skuer over mod nordspidsen av Britannia”? De fleste forskerne går ikke nærmere inn på spørsmålet, men enkelte gir noen kommentarer. Jørgensen finner det ikke rimelig å oversette den latinske teksten med ”den fjerneste egn mod nordvest”, men at meininga måtte være ”den fjerneste egn” når en seilte mot nord til begynnelsen av Oslofjorden og derfra kanskje videre vest til Skiringssal: ”På denne seiltur ville man - i hvert fald teoretisk - når man hadde passert Skagens Gren kunne skue over mod nordspidsen af Britannien”.³⁴⁸ Stylegar holder imidlertid fast med originaltekstens meningsinnhold og siterer setensen slik: ”De var med en hær dratt til ”Westafolda, et landskap ved den ytterste nordvestgrense av deres rike, overfor nordspissen av Britannia”, hvis fyrster og folk nektet dem lydighet”.³⁴⁹ Tilsvarende skriver Valtonen at ”This area is located in the extreme north-west of the Danish territory, opposite the northern tip of Britain, and nowadays is Vestfold in Norway (western side of the Oslo Fjord)”.³⁵⁰

Stylegar er klar i sin oppfatning av at *Sciringes heal* tilsvarte Kaupang i Vestfold. Han gir imidlertid sjøl en del vurderinger som svekker dette standpunktet. I artikkelen ”Mellom Danmark og Norðmanna land”³⁵¹ skriver han at det i vikingtida gikk et klart skille i gravskikken omtrent ved Lindesnes, og fortsetter: ”I vikingtiden kan det se ut til at denne kulturelle grensen også hadde et politisk aspekt”. Med bakgrunn i likheten ”mellom det arkeologiske materialet i Kristiansands-distriktet og i områdene lenger sør”, og i at skillet mellom ”det vi kan kalle det vestnorske og det østnorske arkeologiske vikingtidskomplekset går ved Lindesnes”, stiller han blant anna følgende spørsmål: ”Da er det interessant å spørre seg hvor langt vestover fra Oslofjordområdet det danske veldet strakte seg i vikingtiden. Kan det ha gått helt til Lindesnes”? Hans svarer selv: ”Ja, det kan det faktiske”. Jeg går ikke nærmere inn på hans argumentasjon her, men viser dels til artikkelen referert til ovenfor og min behandling av spørsmålet nedenfor.

³⁴⁶ Skre 2004, s. 29ff. Masdalen 2006, s. 82ff.

³⁴⁷ Albrechtsen 1981, s. 19f. Jørgensen 1985, s. 84. Malone 1930, s. 142. *Annales Regni Francorum* 1895, s. 138.

³⁴⁸ Jørgensen 1985, s. 84.

³⁴⁹ Stylegar 2009: 16. juli 2010: <http://arkeologi.blogspot.com/2009/12/karmy-og-oseberg.html>

³⁵⁰ Valtonen 2008, s. 131, jfr. s. 132f (*Westfaldingi*).

³⁵¹ Stylegar 2006: [17.07. 2010]: <http://arkeologi.blogspot.com/2006/11/mellom-danmark-og-normanna-land.html>

Claus von See meinte at det var ei konflikt mellom ”vest Nor-Veg” og de gamle danske ”koloniene” ved Oslofjorden.³⁵² Egon Wamers regner med at det var ”et ekstensivt dansk overherredømme over Kattegat- og Skagerak-området på 800-tallet.³⁵³ Han stiller også spørsmål ved om det er en tilfeldighet at ”de store kongelige ubrente skipsgraver fra vikingtiden bare finnes i det gamle danske maktområde - fra Hedeby og Ladby i sør til Oseberg og Borre i nord”. Her viser han også til den store skipsgraven fra Grønnhaug på Karmøy, datert til slutten av 700-tallet, og stiller spørsmål ved om ”den ’danske’ maktbasis i Vestfold allerede dengang forsøkte å ekspandere mot vest?”.³⁵⁴ Tilsvarende tanker gjør Stylegar seg etter at det dendokronologisk blei bevist av Osebergskipet er bygd i Karmøy-området: ”Kan man kanskje tenke seg en modell for det nåværende Norges politiske geografi i begynnelsen av 800-årene som er mer i tråd med den man finner i slutten av 900-årene - altså slik at danekongen styrer Viken direkte, men har en mer formell overhøyhet over Vestlandet?”.³⁵⁵ Kanskje kan det også ses en parallell mellom Spangereid-kanalen fra 700-tallet og Kanhave-kanalen på Samsø fra første halvdel av 700-tallet?

Det kan altså tenkes at den frankiske annalistens geografiske beskrivelse av *Westarfoldas* lokalisering og utbredelse gjengir en samtidig kunnskap om at den danske maktinteressesfære i Sør-Norge hadde en større utbredelse enn kun til det nåværende Vestfold. Dersom en påstår at den danske overhøyhet på denne tida omfatta begge sider av Folda, så vil en slik påstand lett kunne aksepteres. I den frankiske kilda fra 800-tallet som omtaler danske maktinteresser i Sør-Norge, så er det imidlertid en mer vestlig utbredelse av dansk makt som antydes. Andre kilder kan styrke en slik forståelse av danenes innflytelse i Sør-Norge.

Syddaner og norddaner

I kong Alfreds Orosius beskrives bostedene for syddanene og norddanene³⁵⁶:

Vest for *Subdenum* [syddanene] er den havarm som løper rundt landet *Brettannia* [Britannia], og nord for dem er den sjøarm som en kaller *Ostsæ*, og mot øst for dem og mot nord bur *Norðdene* [norddanene], både på fastlandene og på øyene, og mot øst for dem bor *Afdrede* [abodriterne], og mot syd for dem er elven *Ælfe* [Elbens] munning og en del av *Ealdseaxna* [gammelsakserne]. *Norðdene* [norddanene] har i nord for seg den samme sjøarm som blir kalt *Ostsæ*, og øst for dem bur folket *Osti*, og *Afdrede* [abodriterne] i syd. *Osti* har mot nord for dem den samme sjøarm og *Winedas* [venderne] og *Burgendan* [bornholmerne] og syd for dem bur *Hæfeldan* [hevellerne]. *Burgendan* [bornholmerne] har den samme sjøarm mot vest for dem og *sweon* [svear] i nord, og i øst for dem er *Sermende* [sarmanterne], og syd for dem *Surfe* [sorberne]. *Sweon* [svearne] har i syd for seg sjøarmen *Osti* og i øst for dem *Sermende* [sarmanterne], og i nord for dem på den andre sia av ødemarka er *Cwenland*, og i nordvest for dem er *Scridefinnas* [skridfinnene], og i vest *Northmen* [nordmenn].

OE Orosius beskriver syddanenes og nordanens busteder i relasjon til havområder, Elben og andre folkegrupper. Om norddanene fortelles det dessuten at de budde både på fastlandene og på øyene. En rimelig tolkning av den informasjon OE Orosius gir er at syddanene budde på den jyske halvøy og bare der, mens norddanene budde både på øyene og på de skandinaviske

³⁵² von See 1961, s. 309f.

³⁵³ Wamers 1996, s. 18.

³⁵⁴ Wamers 1996, s. 19.

³⁵⁵ Stylegar 2009, s. 165. Jfr. [06.11. 2010]: <http://arkeologi.blogspot.com/2009/12/karmy-og-oseberg.html>

³⁵⁶ Jfr. Bately 2007, s. 43f.

fastlandene. En kan imidlertid ikke se bort fra at norddanene også kan ha budd i den nordlige delen av Jylland, altså på et av fastlandene, men det er ikke kilder som indikerer det. Den eneste kjent skandinaviske kilde som nevner syddanene er en runeinnskrift fra 900-tallet på den såkalte *Sædinge-steinen* på Lolland. Ifølge OE Orosius skulle norddanene bu der. Sædinge-steinen er av enkelte, trulig feilaktig, blitt tolka som at syddanene også budde på Lolland og på de nærmeste øyene Falster, Langeland og Fyn (jfr. nedenfor). *Beowulf*, *Widsith* og *Anglo-Saxon Rune Poem* nevner nord-, syd-, øst- og vestdaner, men gir ikke nærmere grunn til å tru at danenes land var delt opp i et mønster tilsvarende himmelretningene. En antatt dreining av himmelretningene mot øst gjør at enkelte forskere heller vil betegne syd- og norddanene som vest- (sydvest-) og østdaner (nordøstdaner).³⁵⁷ Om Beowulfs bruk av begrepa nord-, øst- og vestdaner (*Nord-Denum*, *East-Denum*, *West-Denum*) skriver Fowler at "the variation seems to be attributable to nothing but the demands of the alliteration".³⁵⁸

Jørgensen avgrensar syddanenes buområde til det sydlige Jylland ned til Ejdern og til Fyn, Langeland, Lolland og Falster. Norddanene plasserer han på Sjælland og i Skåne og Halland.³⁵⁹ Lund derimot finner at syddanenes område omfatta heile Jylland fra munningen av Elben og nord til Skagens Rev. Til *Ostsæ* inkluderer han både Kattegat og (en del av) Skagerrak. Norddanenes område tilsvarte vestkysten av nåværende Sverige, kanskje også Østfold. Han finner også at i følge OE Orosius tilhørte øyene, også de sydligste, norddanene. Tydinga av Sædinge-steinen inskripsjon er usikker, men hovedbetydningen synes å være at Krok var en sterk motstander av *sutrsuia* : *auk* : *suprtana*, dvs. av "the particular Swedes" og "the South-Danes", og han var den beste av *nurminum*, som kan henseile på nordanene eller kanskje nordmennene.³⁶⁰ Dessuten går det klart fram av Wulfstans beretning at Langeland, Lolland og Falster, samt Skåne, tilhørte Danmark ("& on bæcbord him wæs Langaland & Læland & Falster & Sconeg, & þas land eall hyrað to Denemearcan" (jfr. Danmark nedenfor).³⁶¹ Sawyer finner at de distinksjoner Ohtheres beretning gjør mellom *Denemearc* og øyene som tilhørte Danmark, og Jylland med *Sillende* og tilstøtende øyer, stemmer godt overens med at syddanene bebudde *Sillende* og Jylland og at norddanene bebudde "the coastal regions of what are now south-east Norway, west Sweden, and the major Danish islands".³⁶²

Innskrifta på Sædinge-steinen lyder slik: **þurui : kat : kauruan (:) | stain : þansi : -- (-) | (k)(r)(u)(k) : uiar (:) sin : ian : han (:) uas | -- alra : triu---... sutrsuia (:) au(k) (:) suprtana : | | kuaul : at : ha- af nur|minum sam baistr : han uas | ... sutrsuia : (-)uk : I** dansk oversettelse: "Thyra lod gøre denne sten ... Krog, sin ægtemand, men han var [dengang](?) den aller stærkeste(?) af alle Særsveernes og syddanernes "kval" åd(?) ham, den bedste af Nordmænd. Han var [Da/den](?) Særsveernes / uk(?)". Både lesinga og tolkinga av runeinnskrifta er problematisk, og forståelsen av *sutrsuia* og *suprtana*, sær- eller sydsveer og syddaner, er omstridt. Sædinge-steinen er nogenlunde sikkert datert til 970-1020.³⁶³

Valtonen viser til at forskere har diskutert hvorvidt OE Orosius' oppdeling av danene i syddaner og norddaner reflekterer kjente busetningsmønster i Danmark og det sydlige Sverige, og hvorvidt betegnelsene beskriver en etnisk, politisk eller geografisk oppdeling mellom Jylland (og kanskje Fyn) på den ene side, og øyene, det sydvestlige Sverige (og Vestfold?) på den annen side. En kan ikke forvente at de gitte geografiske lokaliseringer for syd- og norddanene er nøyaktige, men Valtonen finner likevel en viss mening i det geografiske mønstret. Både Tacitus' *Germania* og Ohtheres beretning forutsetter et visst

³⁵⁷ Batley 1980, s. 175f. Malone 1930, s. 154f. Ekblom 1941/42, s. 127f og 134f. Jørgensen 1985, s. 76ff.

³⁵⁸ Fowler 1966, s. 148, note 82. Jfr. Valtonen 2008, s. 353.

³⁵⁹ Jørgensen 1983, s. 77.

³⁶⁰ Lund 1991, s. 165ff.

³⁶¹ Jfr. Jørgensen 1985, s. 113. Fowler 1966, s. 143, note 97.

³⁶² Sawyer 1997, s. 158f.

³⁶³ Kilde: DR 217. <http://runer.ku.dk/VisGenstand.aspx?Titel=S%c3%a6dinge-sten> (18. april 2010).

skille mellom danene på Jylland, som grenser opp mot gammelsakserne, og danene (eller den danske maktutøvelse over andre territorier) på øyene og det sydvestlige Sverige. Henvisningen til norddanens busetning på *þæm maran landum* (dat. pl., 'larger, greater lands, mainlands') kan referere til det sydvestlige Sverige og muligens også Jylland og noen av øyene. Valtonen bemerker også at det ikke oppgis naboer til nordanene i nord, og at daner og svear aldri nevnes i sammenheng med hverandre.³⁶⁴

Gammelsakserne (*Ealdseaxna*) blei brukt som betegnelse på germanske stammer mellom Rhinen og Elben. Abodriterne eller obotriterne (*Afdrede*) var en vendisk stamme som budde vest i Mecklemburg og øst i Holstein, men kjerneområdet deres var ved Wismar og Schwerin. Osti var en vendisk stamme som holdt til i Forpommeren. Venderne (*winedas*) var et vestslavisk folk som levde langs Østersjøkysten vest for Oder. Bornholmerne (*burgendan*) budde naturligvis på Bornholm. Hevellerne (*hæfeldan*), oppkalt etter elva Havel, var en stamme av wilzerne som budde i Havelland i Brandenburg. Sarmanterne (*sermende*) var egentlig et sentralasiatisk steppfolk som trengte inn i Sydrussland i det 3. århundret. Det forsvant fra historia lenge før det 9. århundret, men navnet deres blei brukt som en upresis samlebetegnelse på befolkningen i det sentrale Russland og i området øst for Wisla. Sorberne (*surfe*) var en vestslavisk (vendisk) stamme som levde ved elvene Saale, Mulde og Elben i Sachsen. Skridfinnene (*scridefinnas*) var samer.³⁶⁵

Utstrekningen på det havområdet som kalles *Ostsæ* er usikkert. Ut fra beskrivelsen av syd- og norddanenes og deres naboers busteder i OE Orosius, antar Bately at *Ostsæ* omfatter havområdene Skagerrak, Kattegat og Østersjøen til Bornholm, men føyer til; "and most properly beyond ...: i.e. the *mare orientale* or *Balticum* of Adam of Bremen ... and the *Eystrasalt* of ON sources".³⁶⁶ Forskerne er imidlertid ikke enige om hvorvidt *Ostsæ* omfatta Skagerrak. Allerede Barrington meinte at ifølge OE Orosius så omfatta *Ostsæ* "that arm of the fea which furrounds Yutland on its north side, the ifles above enumerated, and also the ifle of Bornholm; it wafhes befides the shores of Pruffia, Pomerania, and Mecklenburg, and this very arm Ælfred extends even to the north of Sweden up into the Bothnic gulph: consequently it comprehends what we call at prefent the Shager-rack, the L[K]atte-gat, the two Belts, the Sound, and the Baltic". Barrington finner det bemerkelsesverdig at havområdet mellom Norge og Danmark også er kalt *Ostsæ*, men finner det likevel rimelig når navnet relateres til Nordsjøen.³⁶⁷ Også Portan inkluderer Skagerrak som en del av *Ostsæ*: "Under detta namn begripes här jämväl *Cattegat* och den del af Nordfjön, som sträcker sig in emellan *Norrige* och *Jutland*".³⁶⁸

Malone slår fast at "Alfred's *Ostsæ* included both Skagerak and Kattegat".³⁶⁹ Ellegård er av samme oppfatning. Han hevder at "Alfred med *Ostsæ* menar Skagerak, Kattegatt och Östersjön" og at denne oppfatninga var vanlig på kong Alfreds tid. Dermed finner han det også riktig at *Ostsæ* lå nord for syddanene.³⁷⁰ Begge viser til at Adam av Bremen (død før 1095) oppfatta Skagerrak som begynnelsen på Østersjøen (Baltic).³⁷¹ Malone viser til følgende opplysning gitt av Adam: "At vero a parte aquilonari revertentibus ad ostium Baltici freti, primi occurrunt Nortmanni, deinde Sconia prominet, regio Danorum, ...", som kan oversettes med: "Når man nu atter nordfra vender sig imod Indløbet til det baltiske Hav, faa møde vi først Nordmændene, og dernæft rager Skaane frem, som tilhører de Danke; ...".³⁷²

³⁶⁴ Valtonen 2008, s. 345 og 351ff.

³⁶⁵ Lund 1983, s. 68ff. Jørgensen 1985, s. 42f, 48 og 53. Bately 1980, s. 169f og 174.

³⁶⁶ Bately 1980, s. 176.

³⁶⁷ Barrington 1773, s. 252, note 25.

³⁶⁸ Portan 1800, s. 54, note r.

³⁶⁹ Malone 1930 II, s. 155 og 160.

³⁷⁰ Ellegård 1954/55, s. 14f.

³⁷¹ Malone 1930, s. 160, note 2. Ellegård 1954/55, s. 14.

³⁷² Jfr. Adam av Bremen 1876, s. 163. Adam av Bremen 1862, s. 186.

Ellegård viser til en kommentar til teksten (gitt av Adam eller en av hans avskrivere): "Hoc igitur mare ab occidentali oceano inter Daniam et Nordvegiam ingrediens, versus orientem porrigitur longitudine incomperta", som kan oversettes med "Dette Hav altfaa trønger sig fra Vesterhavet ind mellem Danmark og Norge og strækker sig mod Øst, man veed ikke hvor langt".³⁷³

Av Adams tekst framgår det at Østersjøen møter Vesterhavet (Nordsjøen) et sted mellom Danmark og Norge, dvs. at samtida ikke brukte et eget navn på Skagerrak. Det kan likevel nevnes at Adam sjøl bruker et eget navn på havområdet nord for Sjælland: "fretum Nordmanniae", dvs. Det norske havet.³⁷⁴ Etter beskrivelsen kunne en helst tenke det tilsvarte Kattegat, men all den tid Adam synes å orientere Sjælland litt langt mot nord, kan det tenkes at det likevel er meint å skulle omfattere i alle fall deler av Skagerrak. Men det framgår ikke av Adams tekst nøyaktig hvor Østersjøen gikk over i Vesterhavet. At Østersjøen trenger seg "ind mellem Danmark og Norge" gir en nokså unøyaktig posisjon heilt fra Lindesnes til Bohuslän, sjøl om en nok helst vil tolke formuleringa som om Østersjøen omfatta havområdet mellom Nord-Jylland og Agder. Adam gir imidlertid en annen opplysning som kanskje kan avklare dette spørsmålet. Han skriver: "Quod in ostio eiusdem sinus videri potest, cuius ab oceano introitus inter Alaburc, promunctorium Daniae, scopulosque Nortmanniae tam strictus invenitur, ut facili saltu per noctem carbasa traiciantur", som kan oversettes med: "Dette kan man ogfaa see paa samme Havbugts [Østersjøen] Munding, hvis Indløb fra Oceanet mellem Aalborg, en pynt af Danmark, og Norges Fjelde er faa smalt, at Seilbaade har nemnt ved at gjøre Overfarten paa en Nat".³⁷⁵ All den tid Adam ser verden ut fra kirkas ståsted, må en anta at "Alaburc, promunctorium Daniae", sikter til Ålborg bispedømme, altså denne nordpynten av Danmark, så blir det klarere at Skagerrak på Adams tid var en del av Østersjøen, og vel da også rimeligvis blei forstått som en del av *Ostsæ* på kong Alfreds tid. Allerede Einhard (ca. 775-840) opplyste at "Der er [...] en Bugt, som fra det vestlige Ocean strækker sig mod Øft".³⁷⁶

Eklblom avviser at Skagerrak var en del av *Ostsæ*: "The statement that the *Ostsæ* lay north of the North Danes must have sprung from a redactional oversight".³⁷⁷ Fowler tolker "swyðe mycel sæ" som Skagerrak.³⁷⁸ Motsatt heveder Jørgensen at "Der er dog ikke noget, der tyder på, at kong Alfred regnede ostsæ for at strække sig længere mod nord end til Skagens Gren".³⁷⁹ Lund inntar et mellomstandpunkt og skriver at "the *Ostsæ*, as becomes clear from Ottar, included all Kattegat and part of Skagerrak".³⁸⁰ Valtonen finner det mest sannsynlig at formuleringa "fylð swyðe mycel sæ up in on ðæt land" i Ohtheres beretning refererer til "the same waters as the term *Ostsæ* in the geography of Germania". Denne store sjøen mener Valtonen da kan omfatte Oslofjorden og en del av Skagerrak, Kattegat og Østersjøen.³⁸¹

Utstrekningen til det havområdet som i OE Orosius kalles *Ostsæ* kan vanskelig bestemmes med full sikkerhet. Det er enighet blant forskerne om at *Ostsæ* omfatta Østersjøen til og med Kattegat/Skagens Rev, men det er uenighet om Skagerrak eller deler av Skagerrak blei regna med til dette havet. Uenigheten om hvorvidt Skagerrak skal innlemmes i dette havet synes delvis å være knytta til ulike oppfatninger av samtidas orienteringssystem, og i

³⁷³ Jfr. Adam av Bremen 1876, s. 161, schol. 115. Adam av Bremen 1862, s. 234, anm. 115.

³⁷⁴ Adam av Bremen 1876, s. 158, jfr. Adam av Bremen 1993, s. 188.

³⁷⁵ Adam av Bremen 1876, s. 162. Adam av Bremen 1862, s. 184.

³⁷⁶ Adam av Bremen 1862, s. 183.

³⁷⁷ Eklblom 1941/42, s. 134 og 142.

³⁷⁸ Fowler 1966, s. 143, note 81-2.

³⁷⁹ Jørgensen 1985, s. 78, jfr. s. 14.

³⁸⁰ Lund 1991, s. 166.

³⁸¹ Valtonen 2008, s. 334, jfr. Valtonen 1988, s. 31.

hvilken grad himmelretningene gis en østlig dreining. De fleste forskerne inkluderer likevel Skagerrak som en del av *Ostsæ*.

Westsæ er ifølge OE Orosius det havet som lå *vest* for syddanene (Jylland) og rundt Britannia. *Ostsæ* beskrives deretter som det havet som (også) lå *nord* for syddanene (Jylland). Ideelt sett dreier beskrivelsen seg fra *Westsæ* til *Ostsæ* 90° mot øst. En enkel kartjammføring viser at i vest ligger Storbritannia og en dreining i 90° mot øst destinerer *Ostsæ* til Skagerrak. En østlig dreining av himmelretningen på anslått 45-60° forskyver *Ostsæ* i nord over i Kattegat, men det bringer også *Westsæ* opp i Skagerrak. Derved er vi like langt. Det tryggeste er å holde seg til teksten i OE Orosius.

Når det gjelder OE Orosius bestemmelse av himmelretningene ut fra bostedene til syddanene, norddanene, osti, bornholmerne og svearne, så er det egentlig bare angivelsen av tre kompassretninger som i utgangspunktet er problematiske, nemlig norddanene nord for syddanene, abodritene øst for norddanene og osti øst for norddanene. Men kanskje er heller ikke dette så vanskelig.

Som utgangspunkt velges at syddanene bodde i Jylland mellom Elben (Ejdern?) og Skagens Rev. (Om de også budde på enkelte av øyene i syd nærmest Jylland betyr mindre, men ifølge OE Orosius var det norddanene som budde der). Norddanene budde på øyene og på fastlandene, som i alle fall omfatta den nåværende svenske vestkyst. *Ostsæ* strakte seg til og med Kattegat og Skagerrak, eller i alle fall deler av Skagerrak. Da får vi følgende resultat:

I forhold til syddanenes bosted:

Mot vest:	Havarmen som løper rundt Britannia og Britannia.	Riktig.
Mot nord:	Sjøarmen som kalles <i>Ostsæ</i> .	Riktig.
Mot nord:	Norrdanene (både på fastlandene og på øyene).	Problematiske.
Mot øst:	Norrdanene (både på fastlandene og på øyene).	Riktig.
Mot øst:	Abodriterne.	Problematiske.
Mot syd:	Elbens munning.	Riktig.
Mot syd:	En del av gammelsakserne.	Riktig.

I forhold til norddanene:

Mot nord:	<i>Ostsæ</i> .	Riktig.
Mot øst:	Folket kalt osti.	Problematiske.
Mot syd:	Abodrittene.	Riktig.

I forhold til Osti:

Mot nord:	<i>Ostsæ</i> , venderne og bornholmerne.	Riktig.
Mot syd:	Hevellerne.	Riktig.

I forhold til bornholmerne:

Mot vest:	<i>Ostsæ</i> .	Riktig.
Mot nord:	Svearne.	Riktig.
Mot øst:	Sarmanterne.	Riktig.
Mot syd:	Sorberne.	Riktig.

I forhold til svearne:

Mot Vest:	Nordmennene.	Riktig.
Mot nordvest:	Skridfinnene.	I hovedsak riktig.
Mot nord:	Kvenland på den andre sida av ødemarka.	I hovedsak riktig.
Mot øst:	Sermanterne.	Riktig.
Mot syd:	Sjøarmen Osti (<i>Ostsæ</i>).	Riktig.

Dersom norddanene budde nord for syddanene, som budde i Jylland, må norddanene (også) ha budd langs Skagerrak-kysten i det sørøstlige Norge. I OE Orosius står det at norddanene budde ”be eastan him 7 be norþan sindon Norðdene, ægþer ge on þæm maran landum ge on þæm iglandum”. Spørsmålet blir om dette skal tolkes som at norddanene budde både nord for og øst for syddanene, eller at de budde nordøst for syddanene. Ifølge Malone betyr ”be eastan him 7 be norþan” nordøst.³⁸² I så fall budde norddanene på øyene og langs Sveriges nåværende vestkyst. Men norddanene budde utvilsomt også øst for syddanene, og dersom ”be eastan him 7 be norþan” ikke også betyr nord, er det vanskelig å se hvorfor det skal bety øst. Ellegård slår da også fast at ”öster och norr” er ”ett uttryck som här tydligen inte betyder nordost, utan kan tolkas ordagrant”.³⁸³ Valtonen oversetter ”be eastan him 7 be norþan” med ”east and (then) north’ of the South danes”, noe som synes å indikere at hun meiner at nordanene budde øst for syddanene, men også lenger nord, dvs. langs den svenske vestkysten.³⁸⁴ OE Orosius forteller også at nordvest for gammelsakserne lå landet som het *Ongle* og *Sillende* og der budde en del av danene; ”7 þonan westnorþ is þæt lond þe mon Ongle hætt 7 Sillende 7 sumne dæl Dene”. Her brukes altså begrepet *westnorþ* for nordvest, mens nord og øst beskrives ved hjelp av *be eastan 7 be norþan*.

Dessuten er det viktig å huske på at OE Orosius bruker flertallsformen ”on þæm maran landum”; ”på fastlandene”. Det henvises da ikke bare til ett fastland, men til flere, nemlig ”be eastan him 7 be norþan sindon Norðdene”, dvs. fastlandet øst for syddanene (den svenske vestkyst) og fastlandet nord for syddanene (sydøstkysten av Norge).³⁸⁵

Abodrittene budde ifølge OE Orosius øst for syddanene. Etter det en ellers vet, budde de vest i Mecklemburg og øst i Holstein. Skal denne retningsangivelsen bli akseptabel, må en anta at syddanenes buområde strakte seg sydover mot Elben, slik Lund antar.³⁸⁶ Likeens kan det være noe problematisk å se at osti budde øst for norddanene. Men dersom norddanene budde så langt syd som på Lolland og Falster, kan ostis lokalisering i Forpommeren anses som østlig for norddanene.

Dersom en legger en østlig dreining på om lag 45° av himmelretningene til grunn, ser en raskt at det oppstår flere problemer enn de som blir løst. Britannia dreies nord mot det norske Vestlandet, norddanene på øyene dreies ned mot Forpommeren, Elbens munning ut i Nordsjøen og oldsaksene ut mot Frisland, osv. Malones selektive tolkninger; ”be westan means ‘west’ and be suþan ‘south’. On the other hand, be eastan cannot mean ‘east’; the only meaning possible for it is ‘southeast’. Be eastan ond be norþan means ‘northeast’, as we shall see later, and the meaning of be norþan is clearly ‘north’, for Alfred’s *Ostsæ* included both Skagerak and Kattegat”, blir meningsløse tilpasninger.³⁸⁷ Himmelretningene angis i nord og syd, øst og vest. Destinasjoner som ligger mellom disse kardinalretningene kan bli noe unøyaktig oppgitt, men unøyaktighetene er ikke større enn at de beskrivelser som gis i OE Orosius i hovedsak kan aksepteres som korrekte.³⁸⁸ Dessuten er avvikene ikke konsistente nok til at det er grunnlag for å postulere et avvik på 45° slik Malone gjør. Det er bedre å holde seg til Fowlers råd: ”... it is best to assume that the terms are just being used imprecisely”.³⁸⁹

Hovedspørsmålet i denne sammenheng er likevel om en ut fra den aktuelle teksten kan lese at norddanene budde i det sørøstlige deler av Norge. Svaret er både ja og nei. Teksten kan

³⁸² Malone 1930, s. 155. Jfr. imidlertid Ellegård 1954/55, s. 15.

³⁸³ Ellegård 1954/55, s. 15.

³⁸⁴ Valtonen 2008, s. 345.

³⁸⁵ Jfr. Birgisson 2006, s. xxx.

³⁸⁶ Lund 1991, s. 166.

³⁸⁷ Malone 1930, s. 155. (Jfr. Lund 1984, s. 12, 17, Bately 1980 lxiii-lxxi n.fl., jfr. Birgisson 2006, s. xxix, note 20)

³⁸⁸ Jfr. Birgisson 2006, s. xxixf.

³⁸⁹ Fowler 1966, s. 142, note 9.

tolkes slik: Nord for syddanene, som budde på Jylland, ligger Skagerrak, som de fleste regner som en del av *Ostsæ*. Øst for syddanene budde norddanene både på øyene og på fastlandet, dvs. på Fyn, Sjælland og de øvrige danske øyer, samt den svenske vestkyst. Nord for syddanene budde også norddanene, dvs. i det sørøstlige Norge. Nord for norddanene, dvs. nord for norddanene som budde på de danske øyene, ligger Kattegat, som var en del av *Ostsæ*. Men det kan kanskje være en tilstrekkelig tolkning av ”be eastan him 7 be norþan sindon Norðdene” at norddanene budde, foruten på øyene, også på fastlandet langs den nåværende svenske vestkyst, kanskje så langt mot nord som til Østfold. Et spørsmål må likevel bli, dersom Norge omfatta Sør-Norge i alle fall til Vestfold eller Folda, hvorfor nevnes da ikke at nordmenn budde nord for syddanene (eller nord og vest for norddanene), slik som OE Orosius opplyser at nordmennene budde vest for svearne. Dersom norddanene budde i Sørøst-Norge vest mot Lindesnes, så ville en slik opplysning ha vært uaktuell.

Slaget i Hafrsfjord og Harald Hårfagres maktområde

Peter Sawyer skriver at sammenbruddet i den danske kongemakta i 854 trulig førte til kaotiske tilstander, og at dansk herredømme flere steder gikk tapt. Han påpeker videre at en antatt danske svekkelse i andre halvdel av 800-tallet kan ha vært en forutsetning for at Harald Hårfagre i denne perioden lyktes i å utvide makta si i Norge.³⁹⁰ Det kan bety at dersom slaget i Hafrsfjord hadde stått da Ohthere seilte langs sydkysten av Norge, så ville det kunne tilsi en østlig lokalisering av *Sciringes heal*. Dersom Ohtheres seilas fant sted før slaget, så kunne det tilsi en mer vestlig lokalisering av *Sciringes heal*.

Vi kjenner ikke det nøyaktige tidspunktet for Ohtheres seilas til *Sciringes heal* og Hedeby, og vi kjenner heller ikke det nøyaktige tidspunktet for når slaget i Hafrsfjord sto. De fleste forskere meiner at Ohthere besøkte kong Alfred i slutten av 880-åra eller omkring 890, og at seilassen fant sted relativt kort tid før besøket. Men den kan ha funnet sted så tidlig som i 870-åra.³⁹¹ Slaget i Hafrsfjord kan neppe tidsbestemmes mer nøyaktig enn at det sto en gang mellom 870 og omkring 900. Ifølge de islandske annaler sto slaget i 872, et tidspunkt som blei akseptert av Peter Andreas Munch, og som i mange år blei stående som det autoriserte årstallet for slaget. Andre historikere, som Alexander Bugge, Guðbrandur Vigfússon og Halvdan Koht, meinte imidlertid at slaget sto atskillige år seinere, i slutten av 890-åra eller omkring 900. Erik Gunnes sier i sitt bind av Norges Historie at ”det er nok tryggere å plassere det nærmere opp under år 900”. Den islandske historikeren Finnur Jónsson holdt imidlertid fast ved at Haralds erobringer fant sted før 880, og Claus Krag synes i siste Norgeshistoria å helle til at den islandske tidsregninga er den riktigste.³⁹²

Vi kan dermed ikke bruke tidsrelasjonen mellom hendelsene i Hafrsfjord og Ohtheres seilas til og fra *Sciringes heal* direkte for å sannsynliggjøre en østlig eller vestlig lokalisering av stedet. Derimot er det mulig å si noe om hvor langt øst Harald Hårfagres maktområde strakte seg etter slaget, og dermed også gi en indikasjon på hvor grensa mellom de norske og de danske maktinteressene gikk etter slaget i Hafrsfjord. En slik indikasjon vil også ha betydning for lokaliseringa av *Sciringes heal*.

Harald Hårfagers seier i slaget i Hafrsfjord på slutten av 800-tallet eller omkring 900 er tradisjonelt blitt sett på som sluttverket i hans samling av Norge. I dag er dette forelda lærdom.³⁹³ Det er større grunn til å se på slaget som et oppgjør mellom en ekspanderende

³⁹⁰ Sawyer 1988, s. 45.

³⁹¹ Jfr. Ovenfor.

³⁹² Islandske annaler 1888, s. 458. Koht 1955, s. 45ff. Koht 1967, s. 88f. Gunnes 1976, s. 92. Jónsson 1967, s. 106ff. Krag 1995, s. 86.

³⁹³ For en gjennomgang av forskernes syn på slaget i Havsford og aktørene der, se Masdalen 2004, s. 70-107.

vestlandskonge på den ene sida og en allianse mellom danekongen (danske maktinteresser) og sørøstnorske småkonger på den andre sida.³⁹⁴

Claus Krag er den historiker i nyere tid som sterkest har argumentert for at Harald Hårfagre ikke kan knyttes til Vestfold, men må ses på som en vestlandskonge som herska over et kjerneland bestående av Hordaland og Rogaland. Snorres beretning om Vestfold som utgangspunkt for Haralds rikssamling synes å ha dynastiske årsaker. I andre halvdel av 1100-tallet og på begynnelsen av 1200-tallet tok den danske Valdemar-ætta opp igjen det eldgamle danske kravet om overhøgheit i Vika. For Snorre, og for de norske kongene, var det viktig å kunne vise at "Det norske kongedømmet var en odel i Hårfagreætten", og at dens rett til å herske over Norge var trygt forankra i kjernelandet Vestfold, og som medlemmer av kongeættene ynglingene og skjoldungene.³⁹⁵

Krags syn er for så vidt ikke nytt. Johan Schreiner hevda allerede i 1936 med utgangspunkt i Haraldskvedets formulering "allvaldr austmanna, es býr at Útsteini" at nåtidsforma fortalte om Haralds verdighet og bustad på det tidspunkt kvadet blei sagt fram for kongen, og *ikke* at kongen var herre over Østlandet da slaget sto i Hafrsfjord.³⁹⁶ I seinere tid har Knut Helle gitt uttrykk for at kildegrunnlaget for at Halfdan Svarte og Harald Hårfagre hørte til Ynglingeætta i Vestfold er så svakt at det er liten grunn til å holde fast på dette synet.³⁹⁷

Det viktigste spørsmålet blir likevel hvor langt øst nådde Haralds makt etter seieren i Hafrsfjord? Sagalitteraturen er nokså samstemt om at Harald la under seg heile Norge. Den eldste av sagakildene, Historia Norvegiæ fra ca. 1170, nyanserer imidlertid dette bildet. Denne sagaen forteller at Harald Hårfagre var "den fyrste kongen over heile sjølandet [maritima zona]; austlandet [mediterranea zona] var det framleis småkongar som satt over, likevel i synom under hans herrevelde".³⁹⁸ Torbjørn Hornkloves formulering i Haraldskvedet fra ca. 900, "østmenns storkonge som bor på Utstein" peker i samme retning.³⁹⁹ Opplysninger i Landnámabok og Egilssaga kan tolkes som om Agder vest for Lindesnes, Nord-Agder, blei lagt direkte under kongen. Men det fortelles også at Harald utøvd makt og hevn lenger øst, i Agder, Telemark og i grenseområda mot Sverige.⁴⁰⁰ Trulig kan kildenes svar på spørsmålet best summeres opp slik Krag gjør det: "Som nevnt hadde han antaglig direkte kontroll bare over et kjerneområde, kanskje ikke så mye mer enn Hordaland og Rogaland, muligens også deler av Agder. Ut over dette må herredømmet hans ha vært mer indirekte".⁴⁰¹ Dette synspunktet støttes av Helle: "..., it is difficult to believe that Harald Finehair could have exercised permanent, direct control over much more than his south-west heartland".⁴⁰²

Det er vanlig å forklare Harald Hårfagres erobringer med en kollaps i det danske maktherredømmet. Dette synet står som nevnt bl.a. Sawyer for. Men også han avgrenser virkningen av slaget i Hafrsfjord: "In fact, it was a battle by which Harald extended his power from his base in the Bergen area southwards beyond the Hafrsfjord. He is unlikely ever to have controlled all Norway".⁴⁰³ Sawyer er dessuten av den oppfatning at "when Ohthere voyaged south to Hedeby, danish kings were still powerful and were probably still overlords of some Norwegian chiftains".⁴⁰⁴

³⁹⁴ Jfr. Masdalen 2004, s. 86ff.

³⁹⁵ Krag 1990, s. 185ff.

³⁹⁶ Schreiner 1936, s. 65f.

³⁹⁷ Helle 2007, s. 620. Jfr. Wamers 1996, s. 18.

³⁹⁸ Historia Norvegiæ 1950, s. 34.

³⁹⁹ Snorre 1964, s. 62.

⁴⁰⁰ Landnámabók 1925, s. 16f og 119. Egils saga 1950, s. 47f og 63. Snorre 1964, s. 69.

⁴⁰¹ Krag 1995, s. 89.

⁴⁰² Helle 1996, s. 257.

⁴⁰³ Lund 1997, s. 158.

⁴⁰⁴ Sawyer 2007, s. 138f.

Antall funn gjort i Kaupang faller dramatisk ved slutten av det 9. årh.⁴⁰⁵ Enkelte forskere har antydning at den nedgang i aktivitet som synes å ha skjedd i Kaupang på slutten av 800-tallet kan relateres til slaget i Hafrsfjord og en utvidelse av Harald Hårfagres maktområde. Men all den tid dette fallet i funnhypighet ikke kan bestemmes nærmere enn til siste halvdel av/mot slutten av 800-tallet, så gir heller ikke det noen sikker indikasjon på utbredelsen Haralds maktområde da Ohthere besøkte *Sciringes heal*. Der er imidlertid en nord-syd/vest-øst-gående bevegelse i kongens makterobring slik den skildres i Hrafnsmál og i Glymdrápa. Det kan indikere at Haralds eventuelle maktinnflytelse i Vika kom relativt seint, og at dette området var dansk innflytelsessfære da Ohthere seilte forbi.

Slaget i Hafrsfjord kan indikere danenes ønske om å hevde sine maktinteresser i Norge vest mot Lindesnes på slutten av 900-tallet, og at denne evna ikke var så svekka som mange historikere har pekt på. Dersom en forlater det gamle bildet av slaget i Hafrsfjord som sluttverket på samlinga av Norge til et rike, så kan det tegnes et annet bilde av bakgrunnen for slaget. Isolert sett kan en se på slaget i Hafrsfjord som ei forsvarshandling fra kong Haralds side. Snorre forteller om en allianse som samla seg mot kongen og at Haralds motmenn “gjorde reisning” mot ham. I følge Haraldskvadet kom den angripende krigsflåten østfra, “lystne på kappleik, med gapende kjefter og krot på stavnen”. Den blei leia av Kjotve den rike, som Snorre sier var fra Agder, og av Haklang. Og det var ingen bondehær som kom. Om bord i skipa var profesjonelle hærmenn med kvite skjold, vestrøne (vesterlandske) lanser og velske (franske) sverd. Der var berserker som remja og ulvheder som ulte. Det ser ut til å ha vært en mektig og velorganisert allianse som hadde samla krigsflåten og hærstyrkene som sto mot kong Harald i Hafrsfjord.⁴⁰⁶

I Haraldskvadet gis Haklang ei sentral rolle. Det var da han falt at alliansens styrker begynte å bryte sammen: Kjotve trakk seg unna og “austkylvene aste av sted over Jæren”. Flere forskere har pekt på at Haklang kan ha vært en dansk stormann og at han var den egentlige lederen av alliansen mot kong Harald. Haklang er et særs sjeldent navn, men det er kjent fra to danske runesteiner.⁴⁰⁷ Den mest interessante er Bregninge-steinen fra Lolland. Den har følgende innskrift: **(a)s(a) (: karþi (:) kubl : | þusi : aft : tuka : | sun (:) (s)(i)n : auk (:) | tuka : haklaks : | sunaR : (Asa gærþi kumbl þøsi æft Toka, sun sin ok Toka HaklangssonaR)**, på moderne dansk: “Åse gjorde disse *kumler efter Toke, hendes og Toke Haklangssøns søn”. Steinens innskrift dateres nogenlunde sikkert til 900-1020.⁴⁰⁸

Reetablering av de danske maktinteresser i Norge

Under Gorm den gamle (nevnt som konge 936, død ca. 958) og særlig under Harald Blåtann (konge ca. 958-987) reetablerte den danske kongemakta seg og kom etter hvert til å utøve økende innflytelse i de sørøstnorske områdene, delvis også i områdene vest og nord for Lindesnes. I beretningene om kampen om og fordelinga av landområder utgjør Lindesnes et viktig grenseområde.⁴⁰⁹

Harald Hårfagres etterfølgere på 900-tallet makta kun å hevde et stabilt herredømme på Vestlandet. Sagalitteraturen er samstemt om at Eirik Blodøks var konge på Vestlandet og bare der. Håkon den gode regjerte over det samme kjernlandet som faren.⁴¹⁰ Herskere på Østlandet var underlagt dansk overhøghet. I kampen mellom Håkon den gode og

⁴⁰⁵ Skre 2007, s. 154f.

⁴⁰⁶ Snorre 1964, s. 62. Masdalen 2004, s. 81ff.

⁴⁰⁷ Koht 1955, s. 42. Sannes Johnsen 1968, s. 102f. Krag 1995, s. 86. Masdalen 2004, s. 89f.

⁴⁰⁸ **DK nr.:** Syd 12 (**DR-nr.:** 219). [01.08. 2010]: http://runer.ku.dk/VisGenstand.aspx?Titel=Bregninge-sten,_Lolland

⁴⁰⁹ For en sammenhengende beskrivelse, jfr. Masdalen 2006, s. 95ff.

⁴¹⁰ Krag 1995, s. 92ff. Helle 1996, s. 257.

Eirikssønnene (Gunhildssønnene) allierte Eirikssønnene seg med Harald Blåtann. Etter at Håkon den gode i 961 blei slått av Eirikssønnene i slaget ved Fitjar, reiste Harald Blåtann til Norge og lot seg hylle som norsk konge. Ifølge Snorre blei makta fordelt slik at Eirikssønnene fikk Vestlandet, Sigurd Ladejarl Trondheimen og noen småkonger de sørøstlige deler av landet (Vika og Vestfold). Sjøl beholdt Harald Blåtann den reelle makta i Vika i videste forstand ned til Lindesnes. De regionale herskerne, eller underkongene (skattekongene), satt på danekongens nåde. Den mest sjølstendige av dem var trulig Sigurd Ladejarl.⁴¹¹

Harald Blåtann oppfatta seg sjøl som den egentlige seierherren på Fitjar. På den store Jellingsteinen fra 965/70 laga han et minnesmerke over seg sjøl: **: haraltr : kunukR : baþ : kaurua | kubl : þausi : aft : kurm faþur sin | auk aft : þaurui : muþur : sina : sa | haraltr (:) ias : saR : uan : tanmaurk ala : auk nuruiak (:) auk t(a)ni (k)(a)(r)(þ)(i) kristna.** Oversatt til dansk: ”Kong Harald bød gøre disse kumler efter Gorm sin fader og efter Thyre sin moder, den Harald, som vandt sig hele Danmark, og Norge, og gjorde Danerne kristne”.⁴¹² Da Eirikssønnene etter hvert viste sjølstendige maktambisjoner i Norge, blei Harald Gråfell lokka til Danmark og felt i kamp i Limfjorden ca. 974.⁴¹³

Snorre forteller at etter at Harald Gråfell var drept dro Harald Blåtann sammen med norske stormenn, som angivelig hadde rømt landet under Eirikssønnenes hardstyre, til Norge med en flåte på 600 skip. I Vika blei de godt motatt. Håkon jarl fikk styringa over landet fra og med Rogaland og nordover. Et æresdikt av Øyvind Skaldespille sier at Håkon jarl rådde så lang øst som til Agder (”þeim er alt austr til Egða býs”). I Fagrskinna gis Håkon jarlsnavn og landet øst til Lindesnes. Harald Grenske fikk Vika og Agder vest til Lindesnes. ”Han lot ham i ett og alt ha samme rike der som frendene hans hadde hatt fra gammelt, og som Harald Hårfagre hadde gitt sønnene sine”, skriver Snorre⁴¹⁴.

Etter at Harald Blåtann en gang i 960-åra hadde tatt ved kristendommen, trulig som et smart mottrekk mot det kontinuerlige presset fra den tyske keiseren, sendte han bud ut over heile landet at alle skulle la seg døpe og omvende til den rette tru. Ifølge Snorre sendte han to jarler til Norge med en stor hær. De skulle innføre kristendommen i landet. Det gikk greit i Vika, ”der Harald hadde overmakta”.⁴¹⁵ I Jomsvikingenes saga fortelles det imidlertid at det var keiser Otto II, i forbindelse med hans hertog mot Danmark i 974, som sendte to jarler (misjonsbiskopene Urgetrjot og Brimeskjar) til Norge. Da Håkon jarl, som var kalt til Danmark for å hjelpe Harald mot keiseren, kom tilbake til Vika, fikk han vite om jarlenes misjonering i landet, ”nemlig at de havde kristnet hele Vigen så langt nord [vest] som til Lindesnæs”.⁴¹⁶

Det likte jarlen dårlig. Han ga beskjed om at de som holdt fast ved kristendommen ville bli hart straffa. Mange falt tilbake til hedendommen, eller flykta fra landet for å beholde trua si, fortelles det i Jomsvikingenes saga.⁴¹⁷ Det førte til brudd mellom kong Harald og Håkon jarl. Harald Blåtann fór med en stor flåte til Norge. I Knytlinge saga og Jomsvikingenes saga fortelles det at straks kongen var kommet nord om Lindesnes tok han til å herje og brenne landet like nord til Statt. Snorre sier at danekongen tok til å herje straks han kom inn i Håkon jarls rike.⁴¹⁸ Det samme skjedde da jomsvikingene en gang i 980-åra kom til Norge for å tukte Håkon jarl. De kom til land på Agder og seilte nordover til Rogaland, der de tok til å herje straks de kom inn i jarlens maktområde.⁴¹⁹

⁴¹¹ Snorre 1964, s. 85ff, 94f og 106. Krag 1995, s. 94f og 99f. Steenstrup u.å., s. 331. Masdalen 2006, s. 95ff.

⁴¹² DR-nr.: 42 DK nr.: SJy 11. [04.08.10]: http://runer.ku.dk/VisGenstand.aspx?Titel=Jelling-sten_2

⁴¹³ Knytlingesaga 1977, s. 15. Snorre 1964, s. 129f.

⁴¹⁴ Snorre 1964, s. 131. Fagerskinna 1847, s. 26 og 41. Masdalen 2007, s. 97.

⁴¹⁵ Snorre 1964, s. 167.

⁴¹⁶ Jomsvikingernes saga 1978, s. 47 og 53.

⁴¹⁷ Jomsvikingernes saga 1978, s. 54. Jfr. Snorre 1964, s. 140f.

⁴¹⁸ Knytlinge saga 1977, s. 16f. Jomsvikingernes saga 1978, s. 54. Snorre 1964, s. 146f.

⁴¹⁹ Snorre 1964, s. 150. Knytlinge saga 1977, s. 18.

Også når de norske kongene skulle definere maktområder blei Lindesnes brukt som grense. Som en del av vestlendingenes aksept av Olav Trygvassons kristningspåbud blei Erling Skjalgsson gift med Olavs søster Astrid. Giftemålet blei besegla med at Erling skulle ha landet fra Sognesjøen og øst (syd) til Lindesnes. Dit rakk Olav Trygvassons overhøgheit, neppe lenger. I Vika satt småkongene som danekongens vasaller.⁴²⁰ Etter slaget ved Svolder i år 1000 fikk Eirik jarl bl.a. Vestlandet og Agder sør til Lindesnes.⁴²¹ Den første kongen av Hårfagreætte som fikk reell makt over Østlandet var Olav Haraldsson. Det kan henge sammen med at han trulig var alliert med Knut den mektige da han kom til Norge i 1015.⁴²² Men også han var avhengig av et stabilt forhold til Erling Skjalgsson. Da de to møttes i Tønsberg, sa kongen til Erling: ”Jeg har hørt si at du er så mektig, Erling, at det finnes ikke en mann nord fra Sognefjorden helt til Lindesnes som får ha friheten for deg”.⁴²³ Først da Knut den mektige greip direkte inn i de norske maktforholda blei et nytt grenseområde etablert. Knut lovte at Erling skulle ha styringa over landet fra Statt til Rygjarbit (grensa mellom Agder og Telemark).⁴²⁴

Kong Knuts løfte til Erling Skjalgsson braut ned ei eldgammel maktpolitisk grense. Alltid tidligere når grensa skulle settes mellom herskere på Vestlandet og Østlandet, så blei skillet satt til Lindesnes. Hit nådde Harald Hårfagres og de seinere Vestlandskongenes land, og hit gikk sydgrensa for det landområde danekongen ga Ladejarlene i len. Her begynte i utvida forstand Vika og grensa for det danske rikets gamle krav om overhøgheit. Som den suverene hersker Knut den mektige var, han som rådde over England, Danmark, deler av Sverige, og nå også heile Norge, behøvde han ikke å ta hensyn til en gammel hevdvunnen grense. En mange hundreårig tradisjon var i ferd med å bli brutt, og en ny tradisjon vokste fram som skulle komme til å regulere makt- og administrasjonsgrenser i de følgende århundrer.⁴²⁵

Der Danmark tok til på baborde side

Hakluyt og Langebek plasserte *Sciringes heal* ved Elva (Älfsborg og Konghelle). Trulig gjorde de det fordi det var her grensa mellom Norge og Danmark gikk i middelalderen og fram til freden i Roskilde i 1658. Men i vikingtida, da Ohthere seilte gjennom Skagerrak og Kattegat, er det høgst usikkert hvor denne grensa gikk, og også usikkert om det er mulig å bestemme noen fast og varig grense mellom de forskjellige maktområdene. Det norske maktområdet, her forstått som det området Harald Hårfagre herska over, omfatta først og fremst Hordaland og Rogaland og strakte seg trulig ned til Lindesnes. Det norddanske maktområdet omfatta nokså sikkert den svenske vestkysten med Skåne og Halland. Mange vil også utvide området til Østfold og vestsida av Oslofjorden.

Den svenske maktinnflytelsen inn i dette området er høgst usikkert. Sparlösasteinen fra omkring 800 kan imidlertid noe dristig tolkes som at en kong Alrik, sønn av kong Erik i Uppsala, hersket i Västergötland på denne tida. Steinen har følgende innskrift: **a̅iuls kaf ÷ airikis sunR kaf alrik- - / ---t---la kaf rau- at kialt(i) * ...a sa- fapiR ubsal fapiR suap a-a-u--ba ...-omas notu auk takaR ÷ aslriku lu--R ukp-t a(i)u(i)sl / ...s---n(u)(R)-a-- þat sikmar aiti makuR airikis makin(i)aru þuno * aft aiuis uk rap runoR þaR raki-ukutu iu þar suap aliriku lu(b)u fapi ' / ui(u)-am ...--ukrþsar(s)k(s)nuibin- ---kunR(u)k(l)ius-- ...iu.** Oversatt til svensk: "Öjuls, Eriks son, gav, (likaså) gav Alrik." / "... gav ... i gengäld.

⁴²⁰ Snorre 1964, s. 170f. Krag 1995, s. 103. Låg 1999, s. 179ff.

⁴²¹ Snorre 1964, s. 209.

⁴²² Krag 1995, s. 134ff, 142 og 177.

⁴²³ Snorre 1964, s. 332.

⁴²⁴ Snorre 1964, s. 416.

⁴²⁵ Masdalen 2006, s. 107f.

Då (?) satt fadern i Uppsala (?), fadern som ... nätter och dagar. Alrik lu(bi)r fruktade (?) ej (?) Öjuls ... / att Sigmar (alt. Segerfrejdad) heter (må kallas) Eriks son ... väldig strid (?) Efter Öjul (är stenen rest?) och tyd runorna där, de från gudarna stammande, som Alrik lubu ristade" / "Öjuls, Eriks son, gav, (likaså) gav Alrik".⁴²⁶

Navnet Danmark forekommer første gang i kildene i Ohtheres beretning fra ca. 890 i forma *Denamearc*. Dernest er det nevnt av abbed Regino av Prüm († 915) i verket *Chronicon (Reginonis Abbatis Pruminensis Chronicon cum continuatione Treverensi)*, en historie om verden fra dens begynnelse fram til år 906: "In demfelben Jahre [844] fahren die Nordmannen, die von Denimarca nach Chinheim [Kennemerland nord i Holland] gekommen waren, mit Beiftimmung Godofrid's zu Schiffe den Rhein aufwärts, bemächtigten sich der Stadt Diusburch und erichten an diesem Orte in gewohnter Weise ihre Befestigung, in welcher sie sich den ganzen Winter über aufhalten".⁴²⁷ Første gang navnet forekommer i dansk språkform, *tanmaurk*, er på Jellingsteinen fra ca. 965.

Etymologisk blir Danmark (OE Orosius: *Denamearc/Denemearce*, Jellingsteinen: *tanmaurk/tanmarkaR*) forklart som en kombinasjon av navnet på folket, *daner*, og ordet *mark*, som tolkes noe usikkert som *grense/genseområde*. Det er en viss uenighet om hvilket grenseområde navnet er knytta til. Enkelte forskere peker på det sydlige grenseområdet ved Sli og Ejder (mellom Danmark og Tyskland), bl.a. med henvisning til formuleringa "in marca vel regno danorum" (danenes mark eller rike) i et privilegium fra 965 fra keiser Otto I til kirkene i Ribe, Århus og Slesvig.⁴²⁸ Etter hvert er det blitt vanligere å legge dette grenseområdet til den svenske vestkysten. Ekblom finner det sannsynlig at navnet *Denamearc* oppsto blant sydsvenske stammer som levde ved siden av norddanenes område, og at navnet først blei brukt om "the continuation of Västergötland mark (now the extensive Marks härad south-east of Gothenburg)".⁴²⁹ Et tilsvarende syn var tidligere fremmet av von Liliencron.⁴³⁰

Dette synet kompliseres ifølge Lund av inskripsjonene på den såkalte Skivumsteinen i Skivum kirke i Nord-Jylland og på Karlevisteinen på Öland. Skivumsteinen har følgende inskripsjon: **þau : muþ(r)kin : | þurui : auk (: upinkau(r) : a(u)k : kuþmu|ntr : þri- (: -is(þ)- (: kumbl : | þausi : aift : ki-- : (h)in : huþska | hañ : uas : l(a)nt:mañą : baistr : i : tañ|marku : auk : furstr :**, oversatt til dansk: "Moderen Thyre og sønnerne Odinkar og Gudmund, de tre rejste disse kumbler efter G.../K... den {huþska}; han var den bedste og første af 'landmænd' i Danmark". Inskripsjonen er nogenlunde sikkert datert til mellom 900-1020. Steinen blei funnet i 1654 i kirkegårdsdiket.⁴³¹

Karlevisteinen har følgende inskripsjon: **+ s-a... --(s)- (i)-- * satr * ai(f)tir * si(b)(a) * kupa * sun * fultars * in hors ** lipi * sati * at * u * -ausa-(þ)-... +: fulkin : likr : hins : fulkþu : flaistr (:)* uisi : þat * maistar * taiþir : tulka : þruþar : traukr : i : þaimsi * huki * munat : raip:uiþur : rapa : rukstarkr * i * tanmarku : --(n)tils : iarmun**kruntar : urkrontari : lonti**, oversatt til engelsk: "Sten denna blev satt efter Sibbe den vise, Foldans son, men hans følge satte vid ön... / Dold ligger den som de största dåd följde - det visste de flesta - 'stridernas Truds arbetare' i denna hög. Ej skall en rättrådigare kampstark 'vagn - Vidur' på sjökonungens väldiga mark råda över land i Danmark". Runesteinen, som er datert til siste del av 900-tallet, står på sin opprinnelige plass. Steinens plassering på en øde strand tyder på at Sibbe døde på ferdslen forbi Öland og gravlagt der på stranda av sitt følge.⁴³²

⁴²⁶ Vg 119. [05.08.2010]: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Sparlösastenen>

⁴²⁷ Regino von Prüm 1890, s. 78.

⁴²⁸ Hald 1980 (KHLM 2), sp. 645.

⁴²⁹ Ekblom 1939-40, s. 187.

⁴³⁰ Lund 1991, s. 164.

⁴³¹ DR 133 (DK NJy 70). [16.04.2010]: <http://runer.ku.dk/VisGenstand.aspx?Titel=Skivum-sten>

⁴³² ÖL 1. [16.04.2010]: <http://www.arild-hauge.com/se-runeinskriifter-oeland.htm>. [05.08.2010]: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Karlevistenen>

De to inskripsjonene kan tolkes som at Danmark omfatte både Nord-Jylland og Öland. Lund meiner at den eneste måte å omgå dette problemet på er å anta at runesteiner ikke nødvendigvis blei satt opp på de dødes grav eller nær deres heim, men der de fant en plutselig død.⁴³³ En enklere forklaring, hva angår Skivumsteinen, er at den kan være fra slutten av 900-tallet, da også Jylland utvilsomt var en del av Danmark. Öland derimot tilhørte vel helst svearnes innflytelsessfære. Wulfstan forteller at ”Þonne æfter Burgenda lande wæron us þas land þa synd hatene ærest Blecingaeg 7 Meore 7 Eowland 7 Gotland on bæcbord, 7 þas land hyrað to Sweon”, dvs at Öland tilhørte svearne.⁴³⁴ Det øvrige kildematerialet er nesten taust i spørsmålet om Öland og Östergötland tilhørte det svenske riket. Stadnavngranskning viser imidlertid at det har vært en spredning av stadnavnelementer fra Svealand og ned langs kystområdene, og at det var kontakt mellom Kalmar-området og Svealand fra Vendel-tida og framover. Intet tyder på at danene herska over dette området på 900-tallet. Først i 1361 erobra kong Valdemar Öland.⁴³⁵

I sin beskrivelse av seilasen mellom *Sciringes heal* og Hedeby skiller Ohthere mellom *Denemearcae* og ”þa igland þe in Denemearce hyrað”. På babord side hadde han først Danmark i tre dager, deretter i to dager øyene som tilhørte Danmark. På styrbord side hadde han de to siste dagene Jylland, *Sillende* og mange øyer, som i beskrivelsen ikke gis noen tilknytning til Danmark.

Denne distinksjonen synes å falle sammen med slik OE Orosius skiller mellom norddanene og syddanene. Syddanenes område var Jylland fra munningen av Elben (eller kanskje noe lenger nord) til Skagens Rev. Norddanenes område var øyene og vestkysten av Sverige.⁴³⁶ Lund meiner dessuten at Østfold kan ha hørt til norddanenes område, og at dette stemmer godt med Ohtheres opplysning om at han hadde Danmark på babord side etter at han hadde seilt fra *Sciringes heal*.⁴³⁷ Helle går et skritt videre: “Mot slutten av 800-tallet omtalte Ottar området øst for munningen av Oslofjorden og videre sørover langs den nåværende svenske vestkysten som Danmark. Kanskje lå også Vestfold fortsatt under dansk herredømme i hans dager”.⁴³⁸ Skovgaard-Petersen peker på at dette gir mulighet til å betrakte øyene og de skandinaviske landskap som *det* Danmark som Harald Blåtann vant for seg sjøl.⁴³⁹ Slik er det formulert på den ene Jellingsteinen (DR-nr.: 42): **sa | haraltr (:) ias : saR : uan : tanmaurk** (“den Harald, som vandt sig hele Danmark”), dvs. en østlig ekspansjon (utvidelse) av Jellingdynastiets maktområde.⁴⁴⁰ Basert på denne teksten kan Harald Blåtann oppfattes som en syddansk konge som utvida sitt maktområde til også å omfatte norddanenes område; Danmark. Teksten på den andre Jellingsteinen (DR-nr.: 41); **: kurmR : kunukR : | : k(a)(r)þi : kubl : þusi : | : a(f)(t) : þurui : kunu : sina : tanmarkaR : but :** (Kong Gorm gjorde disse kumler etter Thyre sin kone *Danmarks bod [pryd]), kan tolkes som om Gorm den gamle forberedte denne østlige utvidelsen av Haralds rike ved sitt giftemål med ei prinsesse fra Danmark.⁴⁴¹

Det kan se ut til at navnet Danmark opprinnelig blei brukt om danenes grenseområder mot svenske folkestammer i de vestre deler av Sverige, og at det på Ohtheres tid i alle fall omfatta Skåne og Halland, av enkelte forskere utvida til også å omfatte Bohuslän og kanskje Østfold. Denne synet baserer seg dels på Ohtheres navnsetting av landet som i tre dager lå på

⁴³³ Lund 1991, s. 163f og 1169.

⁴³⁴ Bately 2007, s. 48.

⁴³⁵ Andersson 1969, s. 37f og 84. Valtonen 2008, s. 340.

⁴³⁶ Ekblom 1939/40, s. 187. Jfr. også Crumlin-Pedersen 1981, s. 33. Bill 1997, s. 97. Brink 2007, s. 71.

⁴³⁷ Lund 1991, s. 165f.

⁴³⁸ Helle 2006, s. 39.

⁴³⁹ Skovgaard-Petersen 1977 I, s. 110.

⁴⁴⁰ DR-nr.: 42. DK nr.: Sjø 11. [18.04.2010]: http://runer.ku.dk/VisGenstand.aspx?Titel=Jelling-sten_2

⁴⁴¹ DR-nr.: 41. DK nr.: Sjø 10. [29.04.2010]: http://runer.ku.dk/VisGenstand.aspx?Titel=Jelling-sten_1. Lund 1991, s. 165 og 169. Sawyer 1996, s. 159.

hans babord side etter at han seilte fra *Sciringes heal*, men også på Jellingsteinenes inskripsjoner. Men de samme kilder åpner også for å tolke et langt større geografiske området inn i Ohtheres *Denamearc* og Harald Blåtanns *tanmaurk/tanmarkaR*, dels fordi *Sciringes heal* etter Ohtheres opplysninger trulig lå langt lenger vest enn i Vestfold, og dels fordi Harald Blåtanns *nuruak* ut fra flere sagakilder kan ha tilsvarte Norge vest og nord for Lindesnes. Da den store Jellingsteinen (DK nr.: 42) blei reist omkring 965/970 var Vika etter mangt å dømme danekongens land. Denne kildebruken fører imidlertid raskt til sirkelargumentasjon, og det må derfor konstateres at dette kildematerialet ikke gir et sikkert grunnlag for å kunne bestemme hvor langt Danmark strakte seg mot nord og vest verken på Ohtheres eller på Harald Blåtanns tid.

Syd for Sciringes heal skjærer et veldig stort hav seg opp i dette landet

Slik lyder originalteksten: ”Wið suðan þone Sciringes heal fylð swyðe mycel sæ up in on ðæt land, seo is bradre þonne ænig man ofer seon mæge, 7 is Gotland on oðre healfe ongean 7 siððan Sillende. Seo sæ lið mænig hund mila up in on þæt land”. Hvilket hav og hvilket land er det snakk om? Og hvor mange hundre mil langt var dette havet?

I det aktuelle geografiske området, noe avhengig av hvor *Sciringes heal* lå, kan det store havet som skar seg inn i landet ha omfattet Skagerrak eller Kattegat, eller begge. Skagerrak, som avgrenses i vest av Nordsjøen, strekker seg fra omkring Lindesnes/Hanstholm til den svenske vestkyst ved Bohuslän, Kattegat fra Skagens Rev/Elva til de danske øyer med Øresund, Storebelt og Lillebelt. Det er også mulig å regne Østersjøen til dette havet, men da var det over tusen mil langt, ikke flere hundre.

Landet det er snakk om er ”ðæt land/þæt land”, som må forstås som en generell betegnelse for det landområdet havet skar seg opp i. På babord side av havet i Ohtheres seilingsretning lå Danmark, og på den andre sida av havet, som var så breit at ingen mann kunne se over det, lå først Jylland og deretter *Sillende*. Hvor tok dette havet Ohthere nevner til og hvor slutta det?

Vi vet med rimelig sikkerhet at Danmark på Ohtheres tid omfatta den svenske vestkysten til og med Skåne og de danske øyene, der norddanene budde. Vi vet også, ifølge Wulfstan, at Danmark ikke omfatta Blekinge. På den andre sida av havet lå først Jylland og deretter *Sillende*. Med rimelig sikkerhet kan vi da si at havet strakte seg ned til de danske øyene. Det blir imidlertid et åpent spørsmål om Øresund og Beltene kan regnes til havet. Hvor havet tok til vet vi imidlertid ikke med sikkerhet. Men det gis bare to alternativer, enten ved Lindesnes/Hanstholm, der Norsjøen slutter og der Skagerrak tar til, eller ved Skagens Rev/Elva, der Kattegat begynner. Men *Sciringes heal* lå ikke der Kattegat tar til, og dessuten, intet hav tar til syd for Kaupang (Skiringssal) i Vestfold. Dessuten lå Jylland på den andre sida av havet, men Jylland ligger ikke på den andre sida av et tenkt hav som tar til syd for Vestfold. Det logiske svaret er derfor at det store havet Ohthere omtaler tok til der Skagerrak tar til i dag.

Dette havet (”seo sæ”) strekker seg mange hundre mil opp i landet, dvs. fra Lindesnes/Hanstholm til Øresund og Beltene, eller til og med Øresund og Beltene. Hvor lang er den omtrentlige angivelsen mange hundre mil? Ikke ett hundre, ikke to hundre, men minst tre hundre eller mer. Havets utstrekning kan da ha hatt følgende alternativer:

- Fra Lindesnes til Sundet og Beltene 480km eller 320 eng. mil.
- Fra Lindesnes til og med Sundet/Beltene 630km eller 450 eng. mil.
- Alternativt fra Skagens Rev til Sundet og Beltene 200km eller 130 eng. mil.
- Alternativt fra Skagens Rev til og med Sundet/Beltene 350km eller 230 eng. mil.

Av disse fire alternativene er det bare havstrekningen fra Lindesnes til eller til og med Sundet/Beltene som oppfyller formuleringa ”Seo sæ lið mænig hund mila up in on þæt land” når en forutsetter at mange hundre mil må være minst tre hundre eller mer. Dersom et hav hadde tatt til syd for Vestfold, ville lengden på havet til Sundet/Beltene ha vært ca. 230 eng. mil og til og med Sundet/Beltene ca. 330 eng. mil. Men Jylland er tvers først når en seilende med utgangspunkt i Vestfold har passert Skagens Rev. Tar havet til syd for Lindesnes, er Jylland tvers over på den andre sida.

Er det mulig å seile fra Lindesnes/Lista til Hedeby på fem dager?

Ohthere fortalte at han seilte i fem dager fra *Sciringes heal* til den havna som blei kalt Hedeby. Han hadde da først Danmark på babord side og åpen sjø på styrbord side i tre dager. Deretter, i to dager før han kom til Hedeby, hadde han på styrbord side Jylland og *Sillende* og mange øyer og på babord side øyene som tilhørte Danmark.

Teksten gir ikke en entydig beskrivelse av den seilingsruta som Ohthere fulgte. Det er da også gjort mange forsøk på å sannsynliggjøre hvilken rute Ohthere fulgte.⁴⁴² Disse forsøkene tar alle utgangspunkt i at *Sciringes heal* tilsvarte *Skiringsal/Kaupang* i Vestfold. All den tid mitt utgangspunkt her er at *Sciringes heal* lå vest for Lindesnes, kanskje på Lista, vil jeg bare kommentere disse tolkningene når de er relevant for ei sannsynlig seilingsruta fra Lista til Hedeby.

Slik Ohthere beskriver seilasen fra heimstaden i Hålogaland til *Sciringes heal*, er det rimelig å anta at han la bi om natta. Intet i beskrivelsen tilsier at det samme var tilfelle da han seilte fra *Sciringes heal* til Hedeby.⁴⁴³ Da Wulstan seilte fra Hedeby til Truso, seilte han natt og dag. Det er heller intet i beskrivelsen som tilsier at Ohthere heile veien fulgte ei kystnær rute. Enkelte forskere påpeker at kystseilas var vanlig der det var mulig. Imidlertid vet vi at seilende på denne tida kryssa lange åpne havstrekninger som krevde fleire døgn seilas når det var nødvendig og hensiktsmessig. I Skagerrak og Kattegat, noe avhengig av kursen, vil en seilende normalt ikke miste kysten av syne mer enn i maksimum ett døgn.

Det er rimelig å tru at Ohtheres seilas gjennom Skagerrak og Kattegat fant sted i den første delen av sommerhalvåret, kanskje i mai eller juni. For Ohthere ville det være viktig å nå heim til Hålogaland før høststormene satte inn. Det er derfor stor sannsynlighet for at Ohthere hadde maksvær da han seilte gjennom Skagerrak og Kattegat. Dessuten ville en erfaren sjømann legge ut fra *Sciringes heal* med destinasjon Hedeby når værforholdene tilsa en god seilas til bestemmelsesstedet.

Skagerrak har i sommerhalvåret en fremmherskende vestlig vindretning, noe varierende som solgangsvind. Også i Kattegat er vindretningen i hovedsak vestlig. Utstrømningen fra Østersjøen følger den svenske vestkysten og går over i den norske kyststrømmen ned langs kysten av Telemark, Agder og Rogaland. Omtrent midt i Skagerrak går den atlantiske innstrømningen. Innstrømningen mot Østersjøen følger også nordkysten av Jylland og videre omtrent midt i Kattegat, mens den noe ustabile Jylland-strømmen følger den jyske østkysten nordover.

En erfaren sjømann som skulle seile fra Lista til Hedeby ville dra ut tidlig en morra og nokså raskt legge seg utenfor den motgående norske kyststrømmen med rett kurs for Skagens Rev, men slik at kursen ga tilbørlig avstand til revet. Da ville han dra nytte av den atlantiske innstrømningen, samtidig som han ville ha norskekysten i sikte til et stykke sydøst for Kristiansand. Normalt ville han ha en gunstig vestlig vind, eller solgangsvind. Imidlertid måtte han regne med at vinden ville løye om natta. Etter å ha runda Skagens Rev ville han dra nytte av en nokså stabil vestavind inn fra Jylland. Både for å holde sikker avstand fra

⁴⁴² Jfr. F.eks. Crumlin-Pedersen 1983, s. 36ff og Jørgensen 1985, s. 99ff.

⁴⁴³ Jfr. Englert 2007, s. 122.

østkysten av Jylland og for å unngå den motgående Jyllandstrømmen, ville han legge seg tilstrekkelig langt ut i Kattegat, i alle fall etter at han hadde passert Læsø. Heile tida ville han likevel kunne ha Jylland i sikte. Den korteste ruta videre ville ha vært gjennom Storebelt, men Lillebelt hadde vært et godt alternativ. De sikreste astronomiske hjelpemidlene Ohthere hadde for riktig setting av kurs var polarstjerna om natta og solas høyeste posisjon om dagen.

En kan spørre om Ohthere hadde de nødvendige regionalgeografiske kunnskaper til å vurdere hvilke seilingsruter som var gunstige i forhold til distanser, vind- og strømforhold og sikkerhet. Etter mangt å dømme var Ohthere en erfaren sjømann. Derfor ville han, dersom han eller hans mannskap fra Hålogaland ikke var tilstrekkelig kjent i området, ha skaffa seg den nødvendige kunnskap om den videre seilassen til *Sciringes heal*, eller han ville ha hyra kjentmann for den videre seilassen til Hedeby.

Er den ovenfor skisserte seilingsruta i strid med noen av de opplysningene Ohthere gir? Dersom en aksepterer min påstand om at Danmark, eller den danske maktsfæren, strakte seg heilt til Lindesnes på Ohtheres tid, så hadde Ohthere Danmark på babord side i tre dager etter at han hadde seilt fra *Sciringes heal*. Derimot kan det kanskje, i alle fall dersom tolkninga skal være svært bokstavtru, reises tvil om Ohthere hadde det åpne hav på styrbord side i tre dager. Dette spørsmålet kompliseres dessuten av det forhold at vi vet ikke med sikkerhet hva som var Ohtheres posisjon etter tre dagers seilas. Det kan ha vært omkring Skagens Rev, men det kan også ha vært like nord for de danske øyer. Dersom en tar utgangspunkt i at posisjonen etter tre dager var omkring Skagens Rev, så ville i alle fall Ohthere oppleve at han hadde det åpne hav på styrbord side i minst to dager. Først den siste dagen, noe avhengig av sikt og værforhold, ville han etter hvert få nordspissen av Jylland i sikte.

Imidlertid vet vi ikke med sikkerhet om Ohtheres posisjon etter tre dagers seilas var omkring nordspissen av Jylland, eller om han hadde nådd omtrent ned til Beltene. Ohthere forteller at de to siste dagene av seilassen hadde han Jylland, *Sillende* og mange øyer på styrbord side, og de øyene som tilhørte Danmark på babord side. Dette kan tolkes som at fra og med den fjerde dagen, så lå Jylland på styrbord side, dvs. at han var i en posisjon et sted øst for nordspissen av Jylland (der Jylland tar til fra nord). Han seilte så ned langs Jyllands østkyst og deretter hadde han *Sillende* (Sønderjylland) til styrbord. Hvilke mange øyer det er snakk om er uvisst. Det kan blant anna ha vært Samsø, Fyn og Ærø, dersom han seilte gjennom Storebelt. De øyene som tilhørte Danmark må da også ha omfatta Læsø og Anholt. Men det kan også tolkes som at han fra begynnelsen av den fjerde dagen var i en posisjon like nord for Sjælland. Ifølge OE Orosius var det norddanene som var busatt på øyene, mens syddanene var busatt i Jylland. Også Fyn må i så fall regnes blant øyene som tilhørte Danmark. Da har Ohthere mest sannsynlig seilt videre mot Hedeby gjennom Lillebelt.

Det problematiske i denne tolkninga, at Ohthere var like nord for øyene ved begynnelsen av den fjerde dagen, er at han da ikke i tre dager hadde det åpne hav på styrbord side. I alle fall vil han, med stor sannsynlighet, ha hatt Jylland relativt nært på styrbord side den tredje dagen. For å unngå denne vanskeligheten, kan en anta at han har holdt den østlige kursen fra *Sciringes heal* et stykke lenger inntil han kanskje fikk den svenske vestkysten i sikte, for så den tredje dagen å seile sydover øst om Læsø og videre mot de danske øyer. En vil da kunne hevde at han også den tredje dagen hadde det åpne hav på styrbord, samtidig som han hadde Danmark på babord. Deretter ville han, ved å seile sydvest mot Lillebelt først ha Jylland på styrbord side og deretter *Sillende*. De mange øyer til styrbord vil da ha vært Læsø, (Anholt), Samsø og enkelte andre mindre øyer.

Samla kan en konkludere med at Ohtheres beretning om seilassen fra *Sciringes heal* til Hedeby ikke gir en sikker anvisning om den rute han benytta og i hvilken posisjon han var etter tre dagers seilas. En kan heller ikke vite med sikkerhet om han seilte gjennom Storebelt eller Lillebelt. Den sparsomme teksten, der opplysningene om Ohtheres posisjoner i tid og

rom til dels er svært omtrentlige, gir ikke grunnlag for bastante påstander. Men tekste gir heller ikke grunnlag for å bestride at Ohthere kryssa Skagerrak i ei østlig rute fra syd om Lindesnes til nord om Skagens Rev.

En siste kontroll er om det er mulig å seile fra Lista til Hedeby på fem dager, derav fra Lista til Skagens Rev/alternativt til nord for Beltene på tre dager og fra Skagens Rev til Hedeby/alternativt fra nord for Beltene til Hedeby på to dager:

- Fra Lista til Hedeby $640\text{km}:5:24:1,85=2,9$ knop.
- Fra Lista til Skagens Rev $250\text{km}:3:24:1,85=1,9$ knop.
- Fra Lista til nord for Beltene $480\text{km}:3:24:1,85=3,6$ knop.
- Fra Skagens Rev til Hedeby $390\text{km}:2:24:1,85=4,4$ knop.
- Fra nord for Beltene til Hedeby $160\text{km}:2:24:1,85=1,8$ knop.

Dersom Ohthere skulle makte å seile fra Lista til Hedeby på fem døgn, så måtte han ha hatt en gjennomsnittsfart på 2,9 knop. Den mest krevende distansen ville ha vært fra Skagens Rev til Hedeby på to døgn, som tilsier en gjennomsnittsfart på 4,4 knop. Fra Lista til nord for Beltene på tre døgn ville ha krevd en gjennomsnittsfart på 3,6 knop. Ohthere kunne ha tatt det mer med ro på distansene mellom Lista og Skagens Rev og fra nord for Beltene til Hedeby.

Dersom en skal komme med et par rimelighetsbetraktninger basert på disse gjennomsnittshastighetene, så tilsier de at Ohthere kanskje helst befant seg nord for Beltene etter tre døgn. Dels fordi gjennomsnittshastigheten på distansen fra Lista til nord for Beltene ligger nærmest gjennomsnittshastigheten for hele distansen fra Lista til Hedeby, dels fordi den siste delen av seilassen, særlig inn Slien til Hedeby, rimeligvis på grunn av seilingsforholdene vil ha foregått med en relativ lav gjennomsnittshastighet. Det ville igjen ha krev en enda høyere gjennomsnittshastighet den første dagen i seilassen syd for Skagens Rev, anslagsvis omkring 5 knop.

Ohthere brukte 15 døgn på å seile fra sin heimstad i Hålogaland (antatt å være Kvaløya) til Kvitsjøen (antatt Varzuga). Han seilte da i distanser på 3+3+4+5 fulle døgn. Den uteseilt distanse utgjør totalt 795 nautiske mil. Han har da seilt med en gjennomsnittshastighet på ca. 2,2 knop. Ifølge Ohthere kunne en ikke seile fra hans heimstad i Hålogaland til *Sciringes heal* på en måned (28 døgn) dersom en la bi om natta. Dersom Ohtheres heimstad var Kvaløya og *Sciringes heal* var Kaupang i Vestfold, så er seilingsdistansen regnet ut til å være 1036 nautiske mil. Dersom han seilte 16 timer i døgnet (alternativt 12 timer), så seilte han med en gjennomsnittshastighet på ca. 2,3 knop (alternativt 3,1 knop).⁴⁴⁴

Forsøk med kopier av vikingskip har vist at de, noe avhengig av skrogform og last, under optimale forhold, med vinden tvers eller akten for tvers, kan holde en gjennomsnittsfart på 6-8 knop over et døgn seilas, og at de kan komme opp i hastigheter på 10-12 knop i kuling. De kan dessuten holde en effektiv hastighet på nærmere 2 knop i 55-60° opp mot vinden ved kryssing.⁴⁴⁵ Optimale seilingsforhold varer sjelden lenge av gangen. Men de gjennomsnittshastigheter som Ohthere har hatt på de forskjellige distanser mellom *Sciringes heal* og Hedeby ligger godt innenfor det en kan regne som mulig, også med skiftende vindforhold. Sjøl om Ohthere bare seilte 16 timer i døgnet, ville seilassen være fullt ut gjennomførbar.

Oppsummering

Ohtheres beretning har generell stor troverdighet. Det kan reises tvil om enkelte forhold knytta til hvalfangsten og kontakten med bjarmene, samt bruken av *Ira land* i beskrivelsen av

⁴⁴⁴ Crumlin-Pedersen 2007, s. 123 og 128.

⁴⁴⁵ Crumlin-Pedersen 1983, s. 35. Jfr. Englert 2007, s. 124.

seilasen ned langs norskekysten. Det kan imidlertid gis rimelighetsforklaringer på disse forholda, og de er ikke generelt egna til å bryte ned inntrykket av at Ohtheres beretning beskriver en reell fortidig virkelighet. Beretningen bryter heller ikke med den kunnskapen en for øvrig har om Norden i denne perioden. Det ligger en større kilde til misforståelser i fortolkernes hang til å dedusere bastante oppfatninger om spesielle forhold ut av den nokså generelle beskrivelse som Ohthere gir av forholda i Norden på slutten av 800-tallet. Det må også tas i betraktning at noe av informasjonen i Ohtheres beretning kan ha endra meningsinnhold gjennom muntlig overføring, språkbarrierer og seinere avskrifter. Kildeverdien i generelle begrep som f.eks. *port* kan lett bli misvisende dersom begrepa gis en for snever tolkning.

Forskernes interesse for Ohtheres beretning går tilbake til 1500-tallet og kan i utgangspunktet knyttes til de store oppdagelsene og bl.a. engelskmennenes ønske om å finne en kortere handelsrute til Østen. I den sammenhengen var derfor ikke lokaliseringa av *Sciringes heal* noe sentralt tema. Men allerede Hakluyt gir på slutten av 1500-tallet anslag til den seinere diskusjonen om lokaliseringa av *Sciringes heal* ved at han skiver *Scirings hall* og tenker seg at stedet lå i nærheten av Älvsborg. Denne tilnæringsmåten har prega forskningen omkring spørsmålet heilt fram til i dag, nemlig meningsinnhold og navnelikhet, mens analysen av sentrale elementer i Ohtheres beretning for å forstå *Sciringes heals* plassering nærmest har vært fraværende. Fokuseringa på likhet i meningsinnhold og betydning blei ytterligere styrka da *Sciringes heal* blei knytta til *Skiringssalr* på begynnelsen av 1800-tallet. Når så det arkeologiske materialet etter hvert viste at det på 800-tallet hadde ligget en markeds plass/handels plass på gården Kaupangs grunn, var det ikke lenger rom for tvil: Stedet var funnet.

Særlig forskerne på 1700-tallet viser stor fantasirikdom i sine forsøk på å finne og bevise den riktige lokaliseringa av *Sciringes heal*. Førsteleddet i *Sciringes heal* knyttes til *Scyros/Scyris/Sciris* og ga grunnlag for å plassere stedet i nærheten av Gdansk, til *Skerige* og *Skanora* og dermed til Skanör i Skåne, og like fantasifullt til *Scoringa* og den svenske skjærgården (*Skiæren*) ved Stockholm. Disse forskerne overser heilt, som Langebek påpekte, at teksten i Ohtheres beretning uttrykkelig sier at *Sciringes heal* lå i det sydlige Norge. Det er derfor langt mer hold i Langebeks konklusjon, nemlig at *Sciringes heal* tilsvarte Konghelle. Riktignok må han bedrive utstrakt grad av tilpasningsargumentasjon for å få det til, nemlig at *Sciringes heal* egentlig måtte skrives *Cyninges heal*, dvs. *Kunigeshall*. Schøning støtta dette synet, selv om han kjente til sagalitteraturens beretning om et offersted i Skiringssal. På begynnelsen av 1800-tallet tar Porthan og Rask opp spørsmålet om *Sciringes heal* kan ha ligget i Christiansands stift. Her løsriver de seg fra likhetstenkningen og bringer inn andre forhold i Ohtheres beretning, men slutter seg likevel til den gjengse oppfatning om at stedet var Konghelle, Porthan noe nølende, Rask "Uden Tvivl". I 1801 kom så Neikter med sin teori om at *Sciringes heal* tilsvarte *Skiringssalr*. Etter få tiår blei dette synet rådende lærdom, og er det fortsatt i dag.

I 200 år har forskerne nærmest uten forbehold sluttet seg til Neikters syn. Det har ikke vært en reell diskusjon eller etterprøving av hans teori. Diskusjonen har mer gått på hva Skiringssal betyr, hvilket område Skiringssal omfatta, handelsplassens plassering og funksjon. Etter hvert har diskusjonen også stilt spørsmål ved hva *heal* i *Sciringes heal* betyr. Det er overraskende at forskerne så lett har akseptert den gjengse oppfatning uten å etterprøve den mot det tilgjengelige kildematerialet. Det har igjen ført til at forskerne i etterrasjonaliseringens tegn har konstruert meningsinnhold inn i Ohtheres beskrivelse av *Sciringes heal* som det ikke er grunnlag for i beretningen. Det arkeologiske kildematerialet har styrka denne utviklinga.

I 1969 konkluderte Blindheim etter utgravningene i Kaupang med at "There can be no doubt" og Skre tilsvarende etter de omfattende utgravningene på begynnelsen av 2000-tallet:

“The port Skiringssal, which Ohthere visited, was located at the Kaupang farm in Tjølling, Vestfold”. Dette til tross for at arkeologien ikke kan gi slike svar, i alle fall ikke uten at en tilstrekkelig falsifisering er blitt gjennomført. Det har ikke skjedd. Unntaka i denne uvitenskapelige tilnæringsmåten er svært få. Ellegård har påpekt at “þissum lande/þis land” (England/Wessex) ikke ligger til styrbord for Vestfold, og at intet hav begynner syd for Larvik. Birgissonss vektige motargumenter fra 2006 har forskerne av ukjente grunner ikke utsatt for kritikk.

I diskusjonen om *Sciringes heals* plassering har meningsinnholdet i begrepet *port* og betydningen av *heal* i *Sciringes heal* og *skíring* i *Skiringssalr* stått sentralt. *Port* er blitt oversatt med alt fra *havn* (harbour) til *by* (town), men de fleste bruker begrepet *havn* i forbindelse med markeds plass eller handels plass/handelsby. Begrepet er altså ikke entydig, og kan ikke brukes som et sikkert bevis for at det var en handels plass/handelsby av kategorien Kaupang i Vestfold eller Hedeby i Slesvig Ohthere besøkte i det sydlige Norge. I interpretasjonen av *heal* har to hovedteorier dominert, det en kan kalle en bygningsteori og en naturformteori. Bygningsteorien var fremherskende fra 1700-tallet og fram til slutten av 1900-tallet. *Heal* blei i hovedsak forklart som *sal/hall*, sjøl om gammelengelske ordbøker fra 1600-tallet av, og også enkelte forskere, har oversatte begrepet med *hjørne*, *vinkel*, *avkrok* o.l. I de seinere år har enkelte forskere reist sterk tvil om *heal* kan oversettes med *sal/hall*. En skiller nå klarere mellom betydningen av de to ordene i begrepsparet *health* og *heall*, der det første ordet angir en naturform og det andre en bygningsform. Ifølge Bately har *heal/health* bare overlevd til i dag i dialektordet *haugh*, som betyr “low-laying ground, or piece of alluvial land, by side of a river” e.l. og hun tenker seg at “Ohthere’s Sciringes health refers to a locality close to water, or an inlet or bay”. Fell peker dessuten på at den gammelengelske grammatikken forutsetter hankjønnsordet *health*, og at det dessuten er vanskelig å forklare hvorfor *salr* ikke er blitt anglifisert til *sele*, dersom betydningen var *sal/hall*. Det er enighet om at *skíring* i *Skiringssalr* kan knyttes til adjektivet *skírr*, som betyr *klar*, *rein*, *lys*. Forskerne har tenkt seg at *skíring* henspeiler på en guddom, helst Frøy og at *Skiringssalr* kan bety *Frøys sal* eller *den lysende gudens sal*. Andre peker imidlertid på at forma *skíring* ikke er belagt i kildene som betegnelse på en guddom. Kanskje bør forklaringa heller søkes i salens/hallens utsmykning. Betydningen av *sciringes* i *Sciringes heal* er ikke kjent, men *scir* kan bety *clear*, *light*, *brighthness* o.l., men også *district*, *province*, *law* o.l.

Det er enighet om at *Skiringssalr* var det gamle navnet på et område som i dag omtrent tilsvare Tjølling (*Þjóðarlyng*). Det er imidlertid grunn til å tru at navnet først har omfatta et mindre område, kanskje helst navnet på en bygning som hadde en viktig religiøs funksjon innenfor et distrikt. Dette knyttes til *Sögubrots* beretning om et felles offersted for Vika. Omkring 2000 oppdaga arkeologene fundamenter til en større hallbygning på Huseby nord for Kaupang. Arkeologiske utgravninger godtgjorde at det der har stått et langhus i vikingtida som kan ha vært den opprinnelige *Skiringssalen*. Det synes derved som om en kan konkludere med at *Sciringes heal* ikke betyr Skiringssal og at Skiringssal ikke var navnet på handelsstedet som lå på gården Kaupangs grund. Det kan allikevel ikke utelukkes at bygningen på Huseby, eller områdenavnet, kan ha medvirka til å gi navn til den bukta der kaupangen lå.

Det er en alminnelig oppfatning at navnet *Norðweg* er knytta til skipsleia nordover langs vestkysten av Norge. Det er imidlertid ikke enighet om hvor langt øst *Norðweg* strakte seg. I utgangspunktet avgrensas leia til vestkysten, men enkelte forskere fører den videre til Vika basert på den oppfatning at *Sciringes heal* tilsvarte Skiringssal. Ohtheres beretning er den eneste kilda som gir en rimelig klar framstilling av utstrekningen av *Norðweg* og *Norðmanna land*, nemlig fra Ohtheres heimsted i Hålogaland til *Sciringes heal*. Lokaliseringa av *Sciringes heal* gis indirekte, nemlig der *þis land* (England/Wessex) og *Norðweg* slutter og der *Denamearc* tar til. Denne geografiske forståelsen av Norge faller sammen med bruken av begrepsparet *norðmaðr* og *austmaðr* og med “tituleringa” av Harald Hårfagre i Hrafnsmál

som *dróttinn Norðmanna* før og *allvalds Austmanna* etter slaget i Hafrsfjord. Dessuten skildrer Ohthere Norge som et langsmalt kystrike øst for Kjølen og Langfjellene. Samla gir det et bilde som plasserer *Sciringes heal* omkring Lindesnes, kanskje på Lista. *Sweoland* lå på den andre sida av fjellene. Det har skapt problemer for mange forskere, da svearnes maktområde på denne tida hadde sitt sentrum omkring Mälaren. Snorre forteller imidlertid at en grein av den svenske ynglingeætta vandra inn i de sentrale østlandsområdene på slutten av 600- og begynnelsen av 700-tallet.

De danske maktinteressene i det sydlige Norge kan i alle fall spores tilbake til begynnelsen av 800-tallet, trulig er de langt eldre. Opplysninger i Saxo, Snorre og fornaldersagaene synes å bygge på en tradisjon som forteller om danske maktinteresser i Norge heilt tilbake til 500-tallet og den såkalte *frodefreden*. Enkelte språkforskere ser en sammenheng mellom danske erobringer fra yngre romertid og fram til merovingertid, og den språkutviklinga som har vært i Norden. Men først i 813 gir de frankiske riksannalene mer håndfaste opplysninger om danske maktinteresser i Norge, da brødre kongene Reginfred og Harald slo ned et opprør i Vestfold. Denne kilda antyder imidlertid en mer vestlig utbredelse av det danske maktområdet enn kun til Vestfold. Det arkeologiske materialet kan peke i samme retning, f.eks. Spangereid-kanalen fra 700-tallet. Det er rimelig enighet om at Danmark omfatta den svenske vestkysten, kanskje også landet på begge sider av Folda. OE Orosius forteller at norddanene budde øst for og nord for syddanene både på fastlandene og på øyene. De fleste forskerne meiner at syddanene budde på Jylland. Da er det en rimelig tolkning at norddanene også budde i Syd-Norge.

Harald Hårfagers seier i slaget i Hafrsfjord kan ses på bakgrunn av et antatt sammenbrudd i den danske kongemakta i andre halvdel av 800-tallet. Vi vet imidlertid ikke nøyaktig når slaget sto, og vi vet heller ikke når Ohthere besøkte *Sciringes heal*. Ifølge *Hrafns mál* blei Harald *allvalds Austmanna* etter slaget, men mange forskerne meiner at Haralds reelle makt ikke strakte seg lenger enn til omkring Lindesnes etter slaget, selv om småkongene øst i Norge for ei tid måtte anerkjenne en viss overhøgheit. I andre halvdel av 900-tallet blei de danske maktinteressene i Norge reetablert, dels i de gamle danske områdene i Vika ned til Lindesnes, dels også nord for Lindesnes, slik som Harald Blåtann gir uttrykk for på den ene Jellingsteinen. Øst for Lindesnes herska småkongene med danekongen som overherre, nord for Lindesnes konger av hårfagreætta eller ladejarlen, eller danekongen krevde eller hadde overhøgheit over heile landet. Også når disse maktområdene skulle fordeles mellom norske herskere, ble skillet tradisjonelt satt til Lindesnes. Først etter Knut den mektiges erobring av Norge i 1028 blei denne maktgrensa flytta til Rygjardbit.

Hvor lå så *Sciringes heal*? Det spørsmålet er ikke besvart, verken i denne artikkelen eller i andre artikler som behandler spørsmålet. Denne artikkelen forsøker å godtgjøre at den alminnelige oppfatningen at *Sciringes heal* tilsvarte kaupangen i Vestfold ikke er tilstrekkelig vitenskapelig fundert. Den peker dessuten på Ohtheres beretning som en kilde med stor troverdighet, og at denne kilda gir et anna svar på spørsmålet, nemlig at *Sciringes heal* helst lå omkring eller vest for Lindesnes. Andre kilder kan støtte et slikt syn. Artikkelen viser dessuten at Ohthere uten problemer kunne seile fra Lindesnes til Hedeby på fem dager.

Litteratur

Adam av Bremen. Beretningen om Hamburg stift, erkebiskopenes bedrifter og øyrikene i Norden. Fra latin, med innledning, noter og register ved Bjørg Tosterud Danielsen og Anne Katrine Frihagen. Oslo 1993.

Adam av Bremen. Adamus. Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum ex monumentis germaniae historicis recusi. Hannover 1876.

- Albrechtsen**, Erling: *Vikingerne i Franken*. Skriftlige Kilder fra det 9. Århundrede. Odense 1981.
- Alnæs**, Karsten: *Historien om Norge. Det ligger et land*. Oslo 1996, 2. opplag 2003.
- Ambrosiani**, Björn: Städer i vikingarnas hemländer, i: Helen Clarke & Björn Ambrosiani: *Vikingastäder*. Höganäs 1993.
- Andersson**, Ingvar: *Sveriges historia*. Stockholm 1969.
- Anglo-Saxon Chronicle**. Newly translated by E.E.C. Gomme. London 1909.
- Annals of Ulster**. A Chronicle of Irish Affairs from a.d. 431 to a.d. 1540. William M. Hennessy (ed). Vol. I. A.d. 431-1056. Dublin 1887.
- Annales regni francorum**: *Annales regni francorum inde ab A. 741 usque ad A. 829*. Qui dicuntur Annales Laurissensis Maiores et Einhardi. Post editionem G.H. Pertzii recognovit Fredericus Kurze. Hannover 1895.
- Bately**, Janet: *The old English Orosius*. Oxford 1980.
- Bately**, Janet: The language of Ohthere's report to King Alfred: some problems and some puzzles for historians and linguists, i: Simon Keynes and Alfred P. Smyth (eds): *Anglo-Saxons. Studies presented to Cyril Roy Hart*. Dublin 2006.
- Bately**, Janet: Ohthere and Wulfstan in the Old English Orosius, i: Janet Bately & Anton Englert (eds): *Ohthere's Voyages. A late 9th-century account of voyages along the coasts of Norway and Denmark and its cultural context*. Roskilde 2007.
- Bately**, Janet: Text and translation: the three parts of the known world and the geography of Europe north of the Danube according to Orosius' *Historiae* and its Old English version, i: Janet Bately & Anton Englert (eds): *Ohthere's Voyages. A late 9th-century account of voyages along the coasts of Norway and Denmark and its cultural context*. Roskilde 2007.
- Barrington**, Daines: *The Anglo-Saxon Verfion, From the Historian Orosius. By Ælfred the Great. Together with an English Translation from the Anglo-Saxon*. London 1773.
- Barrington**, Daines: *Miscellanies by the Honourable Daines Barrington*. London 1781.
- Beckmann**, Johann: Periplus Ohtheri Norvegi et Wulfstani, five eorum narrationes de fuis in septentrionem et in mari Balthico navigationibus, i: *Litteratur der älteren Reisebeschreibungen, Erster Band*. Göttingen 1808.
- Berg**, J. Chr.: Hiftorisk Underretning om Finmarkens Handel, forfattet af G. Hammer, med Indledning og Anmærkninger, i: *Samlinger til Det Norske Folks Sprog og Historie, Tredie Bind*. Chra. 1835.
- Bill**, Jan, **Poulsen**, Björn, **Flemming**, Rieck og **Ventegodt**, Ole: *Fra stammebåd til skib. Dansk søfarts historie I indtil 1588*. Kbh. 1997.
- Blindheim**, Charlotte: Kaupangundersøkelsen avsluttet. Kort tilbakeblikk på en lang utgravning, i: *Viking. Tidsskrift for norrøn arkeologi*. Bd. XXXIII. Oslo 1969.
- Birgisson**, Einar Gunnar: *Ohthere's Sciringes heal was situated in the Rogaland or Vest-Agder county in south-western Norway, most likely at the Huseby/Lunde central-place complex on the Lista peninsula in the Vest-Agder county*. Ohthere's report in the Old English *Orosius*: a critical approach. Reykjavik 2006.
- Birgisson**, Einar Gunnar: National Historiographies and the Viking Age: A Re-examination, i: *Aust-Agder-Arv 2008*, Årbok for Aust-Agder kulturhistoriske senter. Tv.strand 2008.
- Bosworth**, Joseph: *A Discription of Europe, and the Voyages of Ohthere and Wulfstan, written in Anglo-Saxon by King Alfred the Great*. London 1853.
- Bosworth**, Joseph: *A compendious Anglo-Saxon and English Dictionary*. London 1858.
- Bosworth**, Joseph and **Toller**, T. Northcote: *An Anglo-Saxon Dictionary. Based on the Manuscript Collections of the late Joseph Bosworth*. Osford 1921.
- Brewer**, D.S.: Sixteenth, seventeenth and eighteenth Century References to the Voyage of Ohthere, i: *Ohtheriana IV*. 1952-53.

- Brink**, Stefan: Skiringssal, Kaupang, Tjølling - the Toponymic Evidence, i: Dagfinn Skre (ed): *Kaupang in Skiringssal. Kaupang Excavation Project*. Publication Series, Vol. 1. Norske Oldfunn XXII. Oslo 2007.
- Brink**, Stefan: Geography, toponymy and political organization in early Scandinavia, i: Janet Bately & Anton Englert (eds): *Ohthere's Voyages. A late 9th-century account of voyages along the coasts of Norway and Denmark and its cultural context*. Roskilde 2007.
- Bugge**, Alexander: Skiringssal, i Lars Berg: *Tjølling. En bygdebok*. Kra. 1915.
- Bussæus**, Andreas: Periplus Otheri, Halgoland-Norvegi, ut et Wulfstani, Angli, Secundum narrationes eorundem de fuis, unius in ultimam plagam Septentrionalem; utriusque autem in mari Balthico Navigationibus, Juffe Ælfredi Magni, anglorum regis; Seculū à Nativitate Christo nono factis, i: *Arii Thorgilsis Filii, cognomento Froda id est Multifcii vel Polyhystoris, in Islandia qvondam Presbyteri, Primi in Septentrione Historici, Schedae, seu Libellus de Islandia*. Kbh. 1733.
- Chronicon Angliæ Petriburgense**. Iterum post sparkium cum cod. msto consult J.A. Giles. London 1865.
- Clüver**, Philipp: *Germaniæ antiqvæ. Libri tres*. Leiden 1616.
- Codex Frisianus**: *Codex Frisianus. En samling af norske Konge-Sagaer*. Udg. ved C.R. Unger. Chra. 1871.
- Craige**, W.A.: Miscellaneous Notes. Iraland in King Alfred's Orosius, i: *The Modern Language Rewiew*. Vol. 12. London 1917.
- Crumlin-Pedersen**, Ole: Skibe, sejlads og ruter hos Ottar og Wulfstan, i: *Ottar og Wulfstan, to rejsebeskrivelser fra vikingtiden* (red. Niels Lund). Roskilde 1983.
- Cuesta**, Julia Fernández and **Silva**, Inmaculada Senra: Ohthere and Wulfstan: One or Two Voyagers at the Court of King Alfred?, i: *Studia Neophilologica*, Vol. 72, no. 1. 2000.
- Dahlmann**, Friederich Christoph: *Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte. Erster Band*. Altona 1822.
- Dahlmann**, Friederich Christoph: Geschichte von Dännemark. Erster Band, i: *Gefchichte der europäifchen Staaten. Herausgegeben von A.H.L. Heeren und F.A. Ukert*. Hamburg 1840.
- Egils saga**: *Egilssoga*. Omsett frå gamalnorsk av Leiv Heggstad. Oslo 1950.
- Eklblom**, R.: Ohthere's Voyage from Skiringssal to Hedeby, i: *Studia Neophilologica*. Vol. 12, 1939/1940.
- Eklblom**, R.: Alfred the Great as Geographer, i: *Studia Neophilologica*. Vol. 14, 1941/1942.
- Elgqvist**, Eric: *Studier rörande Ullkultens uppkomst och utbredning*. Lund 1955.
- Ellegård**, Alvar: De gamla nordbornas väderstrecksuppfattning, i: *Lychnos. Årsbok för idé- och lärdomshistoria*. Vol. 54/55. År 1954/55.
- Englert**, Anton: Ohthere's voyages seen from a nautical angle, i: Janet Bately & Anton Englert (eds): *Ohthere's Voyages. A late 9th-century account of voyages along the coasts of Norway and Denmark and its cultural context*. Roskilde 2007.
- Ettmüllerus**, Ludov.: Lexicon anglosaxonicum, i: *Bibliothek der gesammten deutschen National-Literatur von der æltesten bis auf die neuere Zeit*. Bd. XXIX. Leipzig 1851.
- Fagerskinna**: *Kortfattet norsk Konge-Saga fra Slutningen af det tolfte eller Begyndelsen af det trettende Aarhundrede*. Utgitt av P.A. Munch og C.R. Unger. Chra 1847.
- Falsen**, Christian Magnus: *Norgheshistorie under Kong Harald Haarfager og hans mandlige Descendenter. Første Deel*. Chra. 1823.
- Fell**, Christine E.: Sproget I Ottars og Wulfstans beretninger, i: *Ottar og Wulfstan, to rejsebeskrivelser fra vikingtiden* (red. Niels Lund). Roskilde 1983.
- Forster**, Johann Reinhold: *History of the Voyages and Discoveries made in the North*. Londaon 1786.
- Fowler**, Roger: *Old English Prose and verse. An annotated Selection with Introductions and Notes by Roger Fowler*. London 1966.

- Foxe**, Luke: The Voyage of Ochter to the Northeast parts beyond Norway, reported by himselfe vnto Alfred, the famous King of England, about the yeare 890 [1635], i: Christy Miller (ed.): *The Voyages of Captain Luke Foxe of Hull, and Captain Thomas James of Bristol, in Search of a North-west Passage in 1632-32*. London 1894.
- Friis**, Peder Claussøn: *Snorre Sturlesøns Norske Kongers Chronica*. Kbh. 1633.
- Friis**, Peder Claussøn: *Snorre Sturlesens Norske Kongers Krønike*. Kbh. 1757.
- Gilbert**, Humfrey: A discourse of a discoverie for a new passage to Catania [1576], i: *Sir Humfrey Gylberte and his Enterprise of Colonization in America. The Publications of the Prince Society*. Boston 1903.
- Goldsmith**, Edmund (ed): *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques, and Discoveries of The English Nation* [Hakluyt 1576], Vol. I. Edinburgh 1885.
- Grundtvig**, Nikolai Fredrik Severin: *Danne-Virke* 1819, bd. 4.
- Grundtvig**, Nikolai Fredrik Severin: *Norges Konge-Krønike af Snorre Sturlesøn fordansket ved Nik. Fred. Sev. Grundtvig, Anden Udgave*. Kbh. 1865.
- Gunnes**, Erik: *Norges historie. Rikssamling og kristning 800-1177*, bd. 1 (red. Knut Mykland). Oslo 1976.
- Hakluyt**, Richard: *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques, and Discoveries of The English Nation* [1576], Vol. I. Edinburgh 1885.
- Hald**, Kristian: Daner, i: *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid*, bd. 2. 2. oplag 1980.
- Heggstad**, Leiv, **Hødnebo**, Finn og **Simensen**, Erik: *Norrøn ordbok. 4. utgåva av Gamalnorsk ordbok*. Oslo 1993.
- Helland**, Amund: *Topografisk-statistisk Beskrivelse over Jarlsberg og Larvik Amt. Første Del*. Kra. 1914.
- Helle**, Knut: Nordmennes land, i: *Norges kulturhistorie. Vår fjerne fortid*, bd. 1. Oslo 1979.
- Helle**, Knut: Discriptions of Nordic Towns and Town-like Settlements in Early Literature, i: Björn Ambrosiani & Helen Clarke (eds): *Developments Around the Baltic and the North Sea in the Viking Age*. The Twelfth Viking Congress. Stockholm 1994.
- Helle**, Knut: The History of the Early Viking Age in Norway, i: Howard B. Clarke, Máire Ní Mhaonaigh and Ragnall Ó Floinn (eds): *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*. 1996.
- Helle**, Knut: Bylivet i Norden, i: Knut Helle, Finn-Einar Eliassen, Jan Eivind Myhre og Ola Svein Stugu (red.): *Norsk byhistorie. Urbanisering gjennom 1300 år*. Oslo 2006.
- Helle**, Knut: Kaupang i Skiringssal, i: *Historisk Tidsskrift*, bd. 86, nr. 4. Oslo 2007.
- Hickes**, George: *Institutiones Grammaticae Anglo-Saxonicae et Moeso-Gothicae*. 1689.
- Historia Norvegiæ**: *Den eldste Noregs-historia*. Frå latin ved Halvdan Koht. Oslo 1950.
- Hofstra**, Tette and **Samplonius**, Kees: Viking Expantion Northwards: Mediaeval Sources, i: *Arctic*, Vol. 48, no. 3. 1995.
- Holmsen**, Andreas: *Norges historie fra de ledste tider til 1660*. Oslo 1971.
- Ingram**, James: *The Geography of Europa by King Alfred, etc*. Oxford 1807.
- Islandske Annaler**: *Islandske Annaler indtil 1578*. Ved Gustav Storm. Chra. 1888.
- Jakobsen** Alfred: Norge, i: *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid*, bd. 12. 2. oplag 1981.
- Johnsen**, Arne Odd: Er Nortuagia den eldste fremmede navneform for Norge?, i: *Historisk Tidsskrift*, bd. 47. Oslo 1968.
- Johnsen**, Ingrid Sannes: Stuttruner i vikingtidens innskrifter . Oslo 1968.
- Jónsson**, Finnur: Tidsregning i det 9. og 10. årh. særlig hvad Norge angår, i: *Norske historikere i utvalg I: Rikssamling og kristendom*. Oslo 1967.
- Jomsvikingerne saga**. *Harald Blåtand, Svend Tveskæg og Vikingerne i Jomsborg*. Oversættelse, indledning og noter ved Helle Degnbol og Helle Jensen. Kbh. 1978.

- Jørgensen**, Ove: *Alfred den store. Danmarks geografi. En undersøgelse af fire afsnit i Den gamle engelske Orosius*. Odense 1985.
- Kraft**, Jens: *Topographisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge. Anden Deel*. Chra. 1822.
- Krag**, Claus: Vestfold som utgangspunkt for den norske rikssamlingen, i: *Collegium Medievale*, vol. 3, nr. 2. Oslo 1990.
- Krag**, Claus: Vikingtid og rikssamling 800-1130, i: *Aschehougs Norges Historie*, bd. 2. Oslo 1995.
- Krag**, Claus: *Norges historie fram til 1319*. Oslo 2009.
- Kerr**, Robert: *General History and Collection of Voyages and Travels*, Vol. I. Edinburgh 1811.
- Kjær**, A.: Hvad var Skiringssalr?, i: *Historisk Tidsskrift*. Fjerde Række, femte Bind (4.r.V). Kra. 1909.
- Knytlinge saga**: *Knytlinge saga. Knud den store, Knud den hellige - Deres Mænd, deres Slægt*. Oversatt af Jens Peter Ægidius. Kbh. 1977.
- Kock Johansen**, Øystein: Ottar - the Viking - the Voyage to the White Sea and Wessex, i: *Norwegian maritime Explorers and Expeditions over the past thousand Year*. Oslo 1999.
- Koht**, Halvdan: Upphæve til dei gamle norske byane, i: *Innhogg og utsyn i norsk historie*. Kra. 1921.
- Koht**, Halvdan: *Harald Hårfagre og rikssamlinga*. Oslo 1955.
- Koht**, Halvdan: Um eit nytt grunnlag for tidsrekninga i den eldste historia vår, i: *Norske historikere i utvalg I: Rikssamling og kristendom*. Oslo 1967.
- Landnámabók**: *Landnámabók Íslands*. Udgiven efter de gamle Håndskrifter af Det kongelige nordiske Oldskriftselskab. Kbh. 1925.
- Langebek**, Jacobus: *Scriptores Rerum Danicarum Medii Ævi*, bd. 1. Kbh. 1772.
- Langekiehl**, Atle Steinar: De nordiske husebyenes kronologi og Ull-navnene, i: *Collegium Medievale*, vol. 18. Oslo 2005.
- Lund**, Niels: Ottar og Wulfstan, i: *Ottar og Wulfstan, to rejsebeskrivelser fra vikingtiden* (red. Niels Lund). Roskilde 1983.
- Lund**, Niels: 'Denemearck', 'Tanmarkar but' and 'Tanmaurk ala', i: I. Wood & N. Lund (eds), *Peoples and Places in Northern Europe 500-1600*. 1991.
- Lund**, Niels: The Danish Empire and the End of the Viking Age, i: *The Oxford Illustrated History of the Vikings*. Oxford 1997.
- Låg**, Torbjørn: *Agders Historie 800-1350*. Kr.sand. 1999.
- Magnus**, Bente og **Myhre**, Bjørn: *Norges historie. Forhistorien*, bd. 1 (red. Knut Mykland). Oslo 1976.
- Malone**, Kemp: The Date of Ohthere's Voyage to Haethum, i: *The Modern Language Review*. Vol. 25, No. 1. London 1930.
- Malone**, Kemp: King Alfred's North: A Study in Mediaeval Geography, i: *Speculum*, Vol. 5, No. 2. 1930.
- Markwardt**, Albert H.: The Sources of Laurence Nowell's "Vocabularium Saxonicum", i: *Studies in Philology*, Vol. 24, No. 1. 1948.
- Masdalen**, Kjell-Olav: Under himmelen blå. Agder i norsk rikssamling, i: *Aust-Agder-Arv 2004*. Årbok for Aust-Agder kulturhistoriske senter. Tv.strand 2004.
- Masdalen**, Kjell-Olav: Fra Lindesnes til Rygjarbit, i: *Aust-Agder-Arv 2005-2006*. Årbok for Aust-Agder kulturhistoriske senter. Tv.strand 2006.
- Masdalen**, Kjell-Olav: Skipsfarten langs Agderkysten i vikingtid og middelalder, i: *Aust-Agder-Arv 2007*. Årbok for Aust-Agder kulturhistoriske senter. Tv.strand 2007.

- Morcken**, Roald: Veien mot nord. Vikingtidens distansetabell langs den norske kyst fra svenskegrensen til Hvitehavet, i: *Sjøfartshistorisk årbok 1977*. Bergens Sjøfartsmuseum. Bergen 1977.
- Moseng**, Ole Georg, **Opsahl**, Erik, **Pettersen**, Gunnar og **Sandmo**, Erling: *Norges historie*. Oslo 2007.
- Munch**, Peter Andreas: Hiftoriik-geographiik Belkrivelse over Kongeriget Norge (Noregsveldi) i Middelalderen. Moss 1849.
- Munch**, Peter Andreas: *Det norske Folks Historie. Første Deel. 1ste Bind*. Chra. 1852.
- Munch**, Peter Andreas: Om den gamle vestfoldske Søhandelsplads i Skiringssal og de vestfoldske Konger af Ynglinge-Ætten, i: *P.A. Munch. Samlede Afhandlinger, udgivne efter offentlig Foranstaltning* (G. Storm red.), bd. II. Chra. 1874.
- Munthe**, Gerhard: Geografiske Anmærkninger til Snorre Sturlefons norske Kongers Sagaer, i: *Jacob Aall: Snorre Sturlefons norske Kongers Sagaer, Første Bind*. Chra. 1838.
- Murray**, Johann Philipp: Von drei nordischen Seereifen des 9ten Jahrhundert, i: *Göttingische Anzeigen von Gelehrten Sachen unter der Auffichte der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften. Der erste Band auf das Jahr 1765*. Göttingen 1765.
- Müller-Boysen**, Carsten: “on thæt bæcbord Denemearck”. Politische Geographie von Bord eines Wikingerschiffes aus betrachten, i: W. Paravicini, et al. (eds), *Mare Balticum. Beiträge zur Geschichte des Ostseeraums in Mittelalter und Neuzeit. Festschrift zum 65. Geburtstag von Erich Hoffmann*. 1992.
- Neikter**, Jacob Fredrik: *Observationum Historico-geographicarum particula*. Uppsala 1802.
- Nordberg**, Andreas: Om namnet Skíringssalr, i: *Fornvannen*, vol. 98. 2003.
- Odenstedt**, Bengt: Who was Wulfstan? A New Theory of “Ohthere’s and Wulfstan’s Voyages”, i: *Studia Neophilologica*, Vol. 66, nr. 2. 1994.
- Olsen**, Magnus: ...
- Porthan**, Henric Gabriel: Förfök At uplysa Konung Ælfreds Geographiska Belkrifning öfver den Europeiska Norden, i: *Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Academiens Handlingar, Sjette Delen*. Stockholm 1800.
- Rafn**, Carl Christian: *Fundinn Noregr, Halfs Saga, Fridthjofs Saga og Sögubrot om nogle gamle Konger I Danmark og Sverige efter islandske Haandskrifter*. Kbh. 1824.
- Ragnar Lodbrok**: *Soga um Ragnar Lodbrok og sønene hans med Kraake-kvædet*. Gamalnorsk grunntekst og nynorsk umsetjing ved Severin Eskeland. Oslo 1914.
- Rask**, Rasmus Kristian: Ottars og Ulfstens korte Rejseberetninger med dansk Oversættelse, kritiske Anmærkninger og andre oplysninger, i: *Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter II*. 1815.
- Rasmus**, Jonas: *Norriges Kongers Historie. I Tvende Parter. Den første Part. Fra Kong Nor Indtil Kong Harald Haarfagre. Den Anden Part. Fra Kong Harald Haarfagre Indtil Kong Oluf Hagenføn*. Kbh. 1719.
- Recorde**, Robert: *The whetstone of witte, whiche is seconde parte of Arithmetike: containyng the xtraction of Rootes: The Cobike practise, with the rule of Equation: and the woorkes of Surde Numbers*. London 1557.
- Regino av Prym**: *Die Chronik des Abtes Regino von Prüm*. Nach der Ausgabe der Monumenta Germaniae übersetzt von Dr. Ernst Dümmler. Zweite Ausgabe. Leipzig 1890.
- Rimbert**: *Vita Anskarii auctore Rimberto*. Accedit vita Rimberti. Recensuit G. Waitz. Hannover 1884.
- Rimbert**: *Anskar. The Apostle of the North. 801-865*. Translated from the Vita Anskarii by Bishop Rimbert his fellow missionary and successor. By Charles H. Robinson, D.D. 1921.
- Rygh**, Oluf: *Norske Gaardnavne*. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision. Sjette Bind. Jarlsberg og Larviks Amt. Kra. 1907.

- Sawyer**, Peter: Da Danmark blev Danmark. Fra ca. 700 til ca. 1050, i: *Danmarkshistorien*, bd. 3. Kbh. 1988.
- Sawyer**, Peter: Ohthere's destinations: Norway, Denmark and England, i: Janet Bately & Anton Englert (eds): *Ohthere's Voyages. A late 9th-century account of voyages along the coasts of Norway and Denmark and its cultural context*. Roskilde 2007.
- Sandnes**, Jørn og **Stemshaug**, Ola: *Norsk Stadnamnleksikon*. Oslo 1976.
- Saxo**: *Danmarks historie*. Bd. 1. Oversat af Peter Zeeberg. Kbh. 2000.
- Schnall**, Uwe: Der Schiffahrtsweg von Skiringssal/Kaupang nach Haithabu in der frühen Wikingerzeit, i: *Deutsches Schiffahrtsarchiv. Zeitschrift des Deutschen*. 1981.
- Schlötzer**, August Ludwig: Allgemeine Nordische Geschichte. Aus der neuesten und besten Nordischen Schriftstellern und nach eigenen Untersuchungen beschreiben, und als eine Geographische und Historische Einleitung zur richtigen Kenntniß aller Skandinavischen, Finnischen, Slavischen, lettischen, und Sibirischen Völker, besonders in alten und mittleren Zeiten. Halle 1771.
- Schreiner**, Johan: Harald og Havsfjord, i: *Scandia*, vol. IX. Lund 1936.
- Schøning**, Gerhard: *Forfølg Til de Nordiske Landes, Særdel Norges, Gamle Geographie*. Kbh. 1751.
- Schøning**, Gerhard: *Afhandling om de Norfkes og endeel andre Nordiske Folkes Oprindelse*. Sorø 1769.
- Schøning**, Gerhard: *Norges Riiges Historie, Første Deel, indeholdende Riigets ældste Historie fra dets Begyndelse til Harald Haarfagers Tiider*. Sorø 1771.
- Schøning**, Gerhard: *Norges Riiges Historie, Anden Deel, indeholdende Riigets Historie under Kong Harald Haarfagers, og hans tvende Sønners, Ericks og Hagens Regiering, fra Aar 863 til 963*. Sorø 1773.
- Schøning**, Gerhard: *Heimskringla edr Noregs Konunga-Sögur, af Snorra Sturlusyni*. Kbh. 1777.
- See**, Klaus von: Studien zum Haraldskvædi, i: *Arkiv för nordisk filologi*. Lund 1961.
- Shetelig**, Haakon: Det norske folks liv og historie gjennom tidene. Fra oldtiden til omkring 1000 e.Kr., bd. I. Oslo 1930.
- Sigurðsson**, Jón Viðar: *Norsk Historie 800-1300. Frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt*. Oslo 1999.
- Simonsen**, P.: Alfred den store og Ottar, i: *Ottar*, Vol. 14. 1957.
- Skovgaard-Petersen**, Inge: Oldtid og vikingtid, i: A.E. Christensen et al (ed.): *Danmarks historie. Tiden indtil 1340*, bd. 1. Kbh. 1977.
- Skre**, Dagfinn: Kaupang - et handelssted? Om handel og annen vareutveksling i vikingtid, i: *Collegium Medivale*, Vol. 13. 2000.
- Skre**, Dagfinn: Thr Sciringes health of Ohthere's time, i: Janet Bately & Anton Englert (eds): *Ohthere's Voyages. A late 9th-century account of voyages along the coasts of Norway and Denmark and its cultural context*. Roskilde 2007.
- Skre**, Dagfinn: Exploring Skiringssal 1771-1999, i: Dagfinn Skre (ed): *Kaupang in Skiringssal. Kaupang Excavation Project*. Publication Series, Vol. 1. Norske Oldfunn XXII. Oslo 2007.
- Skre**, Dagfinn: Dark age towns: The kaupang case, i: *Norwegian archaeological review*, vol. 41, no. 2. 2008
- Snorre Sturlasson**: *Kongesagaer*. Oversatt av Anne Holtmark og Didrik Arup Seip. Stavanger 1964.
- Somner**, William: *Vocabularium Anglo-Saxonicum, Lexico Gul. Somneri magna parte auctius*. Oxford 1701
- Spelman**, John: *The Life of Ælfred the Great*. London 1709.
- Steen**, Sverre: ...

- Steenstrup**, Joh.: *Danmarks Riges Historie*. Kbh. U.å.
- Steinnes**, Asgaut: *Husebyar*. Oslo 1955.
- Stokoe**, William C.: On Ohtheres Steorbord, i: *Speculum*, Vol. 32, No. 2. 1957.
- Storm**, Gustav: Skiringssal og Sandefjord, i: *Historisk Tidsskrift*. Fjærde Række, første Bind (4.r.I). Kra. 1901.
- Stylegar**, Frans Arne: <http://arkeologi.blogspot.com/> Referansen til de aktuelle artiklene er gjengitt i fotnotene.
- Stylegar**, Frans Arne og **Bonde**, Niels: Fra Avaldsnes til Oseberg. Dendrokronologiske undersøkelser av skipsgravene fra Storhaug og Grønhaug på Karmøy, i: *Viking. Norsk arkeologisk årbok*. Bd. LXXII. Oslo 2009.
- Sweet**, Henry (ed.): *King Alfred's Orosius*. Part I. Old-English Text and Latin Original. London 1883.
- Sørensen**, S.A.: *Det gamle Skiringssal*, I. Kra. 1900.
- Titlestad**, Torgrim: *Harald Hårfagre og Norges tilblivelse. Om sagaenes beretninger*. Stavanger 2007.
- Torfæus**, Tormod: *Norges historie (Historia rerum Norvegicarum)*, bd. 2. Bergen 2008.
- Tristram**, Hildegard L.C.: Ohthere, Wulfstan und der Aethicus Ister, i: *Zeitschriften für deutsches Altertum und deutsche Litteratur*. Vol. 111. Nr. 3. 1982.
- Urbanczyk**, Przemyslaw: What was 'Kaupang in Skiringssal?', i: *Norwegian archaeological review*, vol. 41, no. 2. 2008.
- Valtonen**, Irmeli: *An Interpretation of the Description of northernmost Europe in the Old English Orosius*. Oulu 1988. Jfr. [15.12.10]: <http://www.scribd.com/doc/27609689/Valtonen-Description-of-Northernmost-Europe-in-the-Old-English-Orosius>
- Valtonen**, Irmeli: *The North in the Old English Orosius : a geographical narrative in context*. Société Néophilologique, 2008 – XVI. Helsinki 2008.
- Wamers**, Egon: Insulære importfunn i vikingtidens Skandinavia og spekulasjoner om Norges samling, i: Jan Flemming Krøger (red.): *Rikssamlingen. Høvdingmakt og kongemakt*. Stavanger 1996.
- Wanley**, Humfrey: *Thesaurus Lingrarum Septentrionalium*. 1705.
- Whitaker**, Ian: Ohthere's Account Reconsidered, i: *Arctic Anthropology*, Vol. XVIII-1. 1981.
- Øverland**, Ole Andreas: Illustreret Norges Historie, bd. I. Kra 1885.